

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI JANDARMASININ MANASTIR'DAKİ
İÇ GÜVENLİK YAPILANMASI VE HAREKÂTI
(1902-1908)

FURKAN KARTAL

2501191147

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. GÜLTEKİN YILDIZ

İSTANBUL-2022

ÖZ

OSMANLI JANDARMASININ MANASTIR'DAKİ İÇ GÜVENLİK YAPILANMASI VE HAREKÂTI (1902-1908)

FURKAN KARTAL

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en çok iç güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kaldığı bölgelerin başında Rumeli vilayetleri gelmektedir. Rumeli'deki eşkıyalık faaliyetlerine yabancı olmayan Osmanlı, 1877-1878 Rus Harbi sonrası “Makedonya Sorunu” bağlamında bölgede yükselişe geçen ayrılıkçı örgütler ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu çalışmada, gerilla harbi konseptini benimsemiş, komita ve çete olarak adlandırılan gayrinizami unsurların ilgili konsept çerçevesinde teorik ve pratikleri incelenmiştir. Günümüz harp konseptinde Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât olarak adlandırılan harekât türü Osmanlı bürokrasisinde genellikle takib-i eşkıya olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmada Manastır Vilayeti özelinde görevli güvenlik kuvvetlerinin tanıtılması ve Osmanlı gayrinizami harp tecrübelerinin aktarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jandarma, Gerilla, Komita, Çete, Müfreze, Manastır

ABSTRACT

**ORGANIZATION AND COUNTER-INSURGENCY
OPERATIONS OF THE OTTOMAN GENDARMERIE IN
MANASTIR
(1902-1908)**

FURKAN KARTAL

Rumelia provinces are at the forefront of the regions where the Ottoman Empire faced the most internal security threat in the 19th century. The Ottomans, who were not unfamiliar with the banditry activities in Rumeli, had to struggle with the separatist organizations that rose in the region in the context of the "Macedonian Question" after the 1877-1878 Russian War. In this study, the theory and practice of the irregular forces called komita and cheta, which adopted the concept of guerrilla warfare, were examined within the framework of the relevant concept. In today's war concept, the type of operation called "Operations Against Irregular Forces" was generally expressed as "takib-i eşkıya " in the Ottoman bureaucracy. In this study, it is aimed to introduce the security forces and Ottoman irregular warfare experiences in Manastır.

Key Words : Gendarme, Guerilla , Komitas, Cheta, Task Force, Manastır

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Osmanlı bürokrasisi ve düşünce dünyasında yaygın olarak “çete muharebeleri” ve “takib-i eşkıya” olarak ifade edilen gayrinizami harp tecrübesine odaklanmıştır. Çete ve eşkıya kavramları her ne kadar farklı zaman dilimlerinde içerik ve kapsam olarak başka anlamlar taşımış olsa da incelenen dönemdeki tehdit unsurlarının modern savaş terminolojisinde gerilla harbi konsepti olarak yer bulan strateji ve taktikleri benimsediklerini ifade etmek yanlış olmayacaktır. 1902-1908 yılları aralığı ve örnek bölge olarak Manastır Vilayeti bu çalışmada tercih edilmiştir.

Çalışmada temel olarak; Osmanlı bürokrasisinin takib-i eşkıya ve çete muharebeleri kavramları üzerindeki yargıları, güvenlik güçlerinin yapısı ve durumu, bahsi geçen düzensiz kuvvetlere karşı geliştirilen strateji ve taktikler ile kurumsal hafızaya aktarım düzeyi sorgulanmıştır.

Osmanlı gayrinizami harp tecrübesi hakkında bilgi ve değerlendirmelere bu çerçevede katkı sağlama amacı güden bu çalışmanın temel kaynaklarının başında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde bulunan belgeler ve döneme ilişkin anılar yer almaktadır. Yine bu kaynaklardan yukarıda işaretlenen sorunlara cevap alabilmenin olumlu ve olumsuz yönlerine değinilmiştir.

Tarihsel bilginin ve yöntemlerin halihazır dünyadaki pratik değeri bir tartışma konusudur. Günümüzde konvansiyonel savaşın artan maliyeti ve savaş teknolojilerindeki artışla beraber gayrinizami unsurların kullanımı ve bu harp konsepti ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede ilgili konu dahilindeki araştırmalar teknik ve ilmî olarak bilgi düzeyini arttırırken günümüzün değerlendirmesinde bireylerin düşünce dünyasına ve perspektifine olumlu katkı verebileceği ifade edilebilir. Çalışmanın aktarılan araştırma gayesi ve sorunları, bilimsel incelenmesinin yanında bireysel olarak bu çerçevede benim için bir nevi egzersiz oldu.

Bu çerçevede; kendisinden özellikle Çağdaş Tarih Yazıcılığı dersini almaktan ayrı bir memnuniyet duyduğum tez danışman hocam Prof. Dr. Gültekin Yıldız’a bu tez konusuna beni yönlendirdiği için teşekkür ederim. Lisans ve Yüksek Lisans dönemimizde bize katkı sunan sayın hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu süreçte vaktimizin çoğunun beraber geçtiği ve moral ve motivasyon olarak birbirimizi desteklediğimiz arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak hayatımın her döneminde maddî ve manevî olarak desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

Furkan Kartal
İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MANASTIR'DA SİYASİ DURUM VE GÜVENLİK GÜÇLERİ

1.1.Payitaht ve Rumeli'de Siyasi Durum.....	6
1.1.2. Makedonya Sorunu.....	10
1.2. Manastır Vilayeti'nde Güvenlik Güçleri	12
1.2.1 Jandarma.....	16
1.2.3 Polis.....	32
1.2.4.III.Ordu.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

MANASTIR'DA TEHDİT UNSURLARI: KOMİTA VE ÇETELER

2.1. Kavramsal Ve Teorik Çerçeve.....	43
2.2. Manastır'da Gayrinizami Unsurlar: Kimlik, Hedef ve Araçlar.....	48
2.2.1. İç Makedonya Devrimci Örgütü.....	51
2.2.2. Yunan ve Sırp Komitaları	53
2.3 Çetelerin Yapılanması, Anlayış ve Pratikleri.....	55
2.3.1 Bir İhtilal Bölgesi: Manastır Vilayeti.....	57
2.3.2. Lojistik/İkmal.....	59
2.3.3. Halk Desteği.....	63
2.3.4 Harekât.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANASTIR'DA İÇ GÜVENLİK HAREKÂTI

3.1. Osmanlı Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât Konsepti.....	79
3.2. Kalplerin ve Zihinlerin Kazanılması.....	89
3.3. İstihbarat Aktörleri ve Faaliyetleri.....	93
3.4. Halkın Kontrol ve Gözetimi.....	101
3.5. İlinden Ayaklanması ve Karşı Harekât.....	109
3.5.1 Kruşevo Harekâtı.....	113
3.5.2. Birleşik Harekât.....	116
3.5.3. Meskun Mahallerde Harekât Tecrübesi.....	124
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	136

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Manastır Vilayeti Jandarma Alayı Mevcudu.....	22
Tablo 2: Manastır Jandarma Alayı Tensikat İşlemleri.....	23
Tablo 3: 1904 Yılı Manastır Jandarma Alayı Gayrimüslim Nefer Mevcudu.....	24
Tablo 4: 1905 Yılı Manastır Jandarma Alayı Nefer Mevcudu.....	29

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Manastır Vilayeti Haritası.....	57
Harita 2: Çetelerin Önemli Silah ve Mühimmat Nakliyat Merkezleri.....	61
Harita 3: Çatışmaların yoğun olarak gerçekleştiği bölgeler.....	76
Harita 4: Belgrad Sefareti Tarafından Sunulan Vilayat-ı Selâse Dahilinde Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerinin Üslerini Gösterir Harita.....	93
Harita 5: Kruşevo Harekât Bölgesi.....	112
Harita 6: Sohağora Silsilesi Harekât bölgesi.....	119
Harita 7: Sokol Tepesi Harekât Bölgesi.....	121

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1:** Bulgar Komitesi ve Çetelerine Yardım, Yataklık ve Fiili Katılım Sağlayan Kişilerin Mensup Oldukları Bölgelere Göre Dağılımı.....66
- Grafik 2:** Manastır, Serfiçe Ve Görice Sancaklarında Nüfus Yoğunluğu.....67
- Grafik 3:** 1904-1908 Yılları Arası Rumeli’de İcra edilen İç Güvenlik Harekâtında Güvenlik Kuvvetleri Zayiatı.....128
- Grafik 4:** Osmanlı Güvenlik Kuvvetleri ile Bulgar ve Rum çeteleri Arasında Gerçekleşen Çatışmaların Yıllara Göre Dağılımı.....129

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
BOA	:TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivleri
BEO	:Bâb-1 Âli Evrak Odası Arşivi
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
der.	:Derleyen
ed.	:Editör
haz.	:Hazırlayan
İMDÖ.	:İç Makedonya Devrimci Örgütü
nr.	:Numara
P.PRK.	:Yıldız Perakende Evrakı
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TFR.1.ŞKT	:Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri
TFR.I. AS	:Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı
TFR.1.MKM	:Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı
TFR.I.MN	:Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
TFR.1.M-TFR.1.FTĞ	:Rumeli Müfettişliği Mütferrik Evrak
TFR.1.A	:Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı
TFR.1.UM	:Rumeli Müfettişliği Umum Evrak

TFR.1.KNS-TFR.1.SFR-TFR.1.TF :Rumeli Müfettişliği Konsolosluk, Sefâret ve Müfettişlikler Evrakı

Y.EE :Yıldız Esas Evrakı

Y.A.RES. :Sadaret Resmî Maruzat Evrakı

Y.A.HUS :Sadaret Hususî Maruzât Evrakı

Y.MTV :Mütenevvî Maruzât Evrakı

HR. :Hariciye Nezareti Belgeleri

DH. :Dahiliye Nezareti Belgeleri

yay. :Yayımlayan

GİRİŞ

XX. yüzyılda sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri gayrinizami unsurları ve gerilla harbini dünya sahnesinde yükselişe geçirmiş ve bu harp konsepti devletlerin askerî doktrinine etkide bulunmuştur. Dahası teknolojik gelişmelerin ivme kazanması ve savaşın tahrip gücünün tecrübesi devletleri konvansiyonel harplerden ayrı olarak alternatif yollara sevk etmiş bu çerçevede vekil unsurların da aynı sahnede görünürlüğü artmıştır.¹ Düzensiz savaşların arttığı yeni yüzyılda bu durum devletlerin ilgili konu dahilinde geçmişe dönük araştırmasını da tetiklediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.² Her ne kadar Gayrinizami Harp ve Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât yeni yüzyılda doktrinel olarak gelişme kazanmışsa da bu harp konseptinin teori ve pratiklerini tarihte izlemek mümkündür. Hatta bazı yorumlara göre insanlık tarihi kadar eskidir. Geleneksel köylü savaşları, ekonomik temelli isyanlar modern dönemde yerini daha çok ideolojik temelli sömürge savaşlarına bırakmış ayrıca merkezîleşen devletler bu çerçevede bir dizi ayaklanma hareketlerini bastırma ile meşgul olmuşlardır.³

Osmanlı Devleti yakın dönemi içinde bu durum farklı değildir. XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı, devletin farklı coğrafyalarında grup aidiyeti ve çıkar ilişkileri yahut ekonomik temelleri ayaklanmalar ile yüzleşmiştir. Rumeli coğrafyasında ise daha çok bağımsızlık hareketleri devletin iç güvenliği tehdit etmiştir. Bu hareketlerin gelişip ivme kazanmasında şüphesiz savaş ve uluslararası sistemin etkisi şüphesizdir.⁴ Bu çerçevede 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Rumeli'sinin akıbeti "Makedonya Sorunu" çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çerçevede Osmanlı güvenlik kuvvetleri vaktinin çoğunu Rumeli'de ortaya çıkan ayrılıkçı örgütler, gayrinizami unsurlara karşı harekâta geçirmiştir. Bu cümleden

¹ **Dünya Savaş Tarihi**, Haz. Christon I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig, Timothy H. E. Travers, Çev. Cem Demirkıran, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Şubat 2021, İstanbul, 666-690.

² Greene, T.N, **Gerilla Ve Gerillaya Karşı Savaş**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 24-26.

³ Lewis H. Gann, **Gerilla Savaşı: Kısa Tarih**, Arena Yayıncılık, İstanbul, 1992.

⁴ Özgür Körpe , **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayaklanmalar (1800-1938)**, Paraf Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, 205-241.

olarak yakın dönem Osmanlı tarihinin Gayrinizami Harb (GNH) ve Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât (GNKH) çerçevesinde ziyadesiyle önem taşıdığı açıktır.

Fakat ilgili konu dahilindeki araştırmalar yakın zamana kadar ön planda olmamış yapılan çalışmalarda ilgili harp konsepti çerçevesinde analiz edilmemiştir. Dahası bu noktada Türkiye'nin özellikle NATO'ya girişinden sonra Gayrinizami Harp çerçevesinde ABD'den ilgili talimnameleri kullanmak üzere çevirmesinden sonra bu harp konseptiyle yeni tanışmış olduğu algısına yol açmıştır. Belirtildiği üzere GNH ve GNKH çerçevesinde oldukça zengin olan yakın dönem Osmanlı tecrübesinin ortaya koyulması bu algının tartışılmasına yardımcı olacaktır.⁵

Bu çerçevede çalışmada; 1902-1908 yılları arasında Rumeli'de faaliyet gösteren ayrılıkçı gayrinizami unsurlara karşı Osmanlı güvenlik güçlerinin harekât tecrübesi aktarılmaya gayret edilmiştir. İç güvenlik tehditlerinin artması ve merkezîleşme programıyla beraber Osmanlı Devleti güvenlik güçlerinde bir dizi yeniden düzenlemeye gitmiştir. Özellikle II.Abdülhamid döneminde jandarma ve polis güçlerinin gelişim için mesai sarf edilmişse de yeterli olmamış geçmişte olduğu gibi nizamiye kuvvetleri ülkeyi dış tehditlerden korumanın yanında ülke içinde jandarmalık misyonunu da üstlenmeye devam etmiştir. Bu çerçevede birinci bölümde Osmanlı güvenlik güçlerinin gelişim seyri ele alınmış ve yeniden düzenleme faaliyetlerini analiz edilmiştir.

İkinci bölümde ise XX. Yüzyılın başında Osmanlı Rumeli'sinde ortaya çıkan ayrılıkçı örgütler tanıtılmıştır. Komita ve çete olarak adlandırılan bu gruplar gerilla harbi konsepti dahilinde değerlendirilmiş ve faaliyetleri aktarılırken modern dönemde ilgili harp konsepti çerçevesinde ortaya çıkan teorik ve pratik faaliyetlerle konunun pekiştirilmesine gayret edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Osmanlı bürokrasisinde takib-i eşkiya olarak ifade bulan gayrinizami kuvvetlere karşı harekât tecrübesi konu edinilmiştir. Modern kavram ve birikimden de istifade etmek suretiyle Osmanlı iç güvenlik harekât konsepti

⁵ Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, Haz. Ali Güneş, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23-31.

ilgili talimnameler üzerinden incelenmiş bu çerçevede güvenlik güçlerine verilen vazifeler, güvenlik aktörleri arasındaki ilişki, istihbarat faaliyetleri, ahalinin kontrol ve gözetimi ve komitaların açık silahlı unsuru olan çetelere karşı icra edilen harekât tecrübesi aktarılmaya çalışılmıştır. Güvenlik güçlerine verilen ilgili talimnamelerin içeriği ve kapsamı değerlendirilmiş ve Osmanlı gayrinizami harp konsepti aydınlatılmaya gayret edilmiştir. Diğer yandan özellikle çatışma raporları üzerinden pratik izlenerek ilgili maddelerdeki faaliyetlerin başarı düzeyi anlamaya özen gösterilmiştir.

Çalışmada temel olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden istifade edilmiştir. Özellikle bu çerçevede Rumeli Müfettişliği dosyalarında bulunan vesikalar belli bir ağırlığa sahiptir. Fakat yukarıda işaretlenen tecrübenin analiz edilebilmesi kapsamında Osmanlı kayıtlarının içeriğinin zengin olmaması bir problem oluşturmaktadır. Osmanlı arşivinde bulunan çatışma ve eşkıya takibi raporları büyük oranda kısa bir şekilde kaleme alınmış ve ayrıntılı bir çerçeve sunmamıştır. Dolayısıyla bu durum araştırma açısından özellikle karşı harekâtın taktik ve teknik düzey analizinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Yine çalışmanın kaynakları arasında olan döneme ilişkin kaleme alınmış hatıralarda da aynı sorun gün yüzüne çıkmaktadır. Diğer yandan kaynakçada belirtilen modern gayrinizami harp talimnameleri yer yer kullanılmaya çalışılmıştır. Arşiv vesikaları, talimnamelerle beraber ilgili dönem üzerine kaleme alınmış araştırma ve inceleme eserleri yine çalışmanın kaynakları arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANASTIR'DA SİYASİ DURUM VE GÜVENLİK GÜÇLERİ

Uzun XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı erkânı için bilhassa Rumeli coğrafyası, birçok tehdit ve risk unsurlarına sahne olmuştu. Bölge hakimiyetinde devlet için bir nevi aracı hükmünde olan ayan ve eşrafın kendi politikalarını uygulamada giderek söz sahibi olması, savaşın finansmanını sağlamak maksadıyla konulan vergilere isyan eden köylüler, zorunlu askerlik uygulamasıyla beraber ortaya çıkan asker kaçakları, geleneksel statülerini korumaya çalışan gruplar, farklı etnik ve dini cemaatlerin çatışması ve bu problemlerle iç içe beslenen eşkıyalık faaliyetleri bunlardan bazılarıydı.

Yukarıda sayılan problemlerin bir kısmı klasik olarak adlandırılan dönem içinde geçerli olmakla beraber XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni tehdit unsurları halihazırdaki problemleri de kullanarak ekonomik, toplumsal ve siyasi güvenliği tehdit ederek devletin toprak bütünlüğünü sarsar hale gelmiş ve bazıları başarılı olmuştu. Modern milliyetçi ideolojiyle beslenen etnik ayaklanmacı örgütler bölgede devlet için birinci derecede tehdit unsurunu oluşturmuştu. Diğer açıdan bu durum dış kaynaklı bir iç güvenlik sorunuydu. Uluslararası sistem çerçevesinde yabancı devletlerin bölge üzerindeki hedefleri doğrultusunda ayrılıkçı hareketler, kullanışlı bir enstrüman olmuştu.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti için Rumeli'de iç güvenlik organizasyonu ve politikalarını oluşturan birkaç etkiden söz edilebilir. Meselenin bir boyutu Osmanlı Devleti'ni de kapsar şekilde modern Avrupa devletlerinde gözlenebilecek durumla ilgidir. Güvenlik halinin algılayana göre bir veçheden görelî yapısıyla fert, toplum ve devlet bazında tanımlanışı farklılık gösterebilir olsa da faaliyetlerin çıkış noktası olarak kendini koruma, varlığını devam ettirme refleksleri nihayetinde her tabakada ortak tesirleri olan bir vakadır. Özellikle bu noktada failin devlet olması birçok alan ve

düzeyde daha tesirli ve uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Bu durumun sebebi ise modern dönemde devletin kendine biçtiği misyon ve aldığı formla yakından ilgilidir.

Modern devletin inşası bir yönüyle “*dolaylı yönetim*” den “*doğrudan yönetim*” e geçiş sürecidir. Dolaylı yönetimde devletler birtakım aracılar vasıtasıyla hükmeder, gerekli olan kaynakları bu suretle temin ederken bundan dolayı fert ve toplumun hayatlarına doğrudan nüfuz edecek idarî aygıtlara ihtiyaç duymaz. Fakat böyle bir hükmetme tarzı içinde el koyulabilecek kaynağın sınırlı olduğu da bir gerçektir. Savaşları finanse etmek için daha geniş kaynaklara ihtiyaç duyuldukça aracılardan tasfiye süreci başlamıştır. Aracıların ortadan kaldırılmasıyla devlet, hakimiyetini doğrudan tesis etme yoluna girmiştir. Yurttaş askerliğiyle beraber kitle ordusuna geçişle daha fazla kaynak ve insan gücünden istifade etmek için fert ve toplum hayatına daha çok nüfuz edilmeli ve kontrol altına alınmalıydı. Esasen bu durum fert, toplum ve devletin kendi içinde ve karşılıklı olarak standardizasyonu getirdiği gibi bunun idari alandaki yansıması tekelleşmeyle beraber rasyonel bürokrasi ve yeni kontrol aygıtlarıydı.⁶ Bu çerçevede; giderek merkezîleşen devlet, iktidarını çevreye taşıyabilmek için merkezî güvenlik kurumları ve güçleri ihdas ettiler. Osmanlı Devleti tecrübesinde öncelikle *Zaptiye* olarak anılan jandarma ve polis teşkilatlarının teşekkülü ve işlevi bu çerçevede değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti için özellikle Rumeli vilayetlerinde jandarma ve polis gibi güvenlik kuvvetlerinin kuruluşu ve dönüşümüyle beraber güvenlik politikalarını etkileyen diğer bir husus ise uluslararası durum ile ilgidir. İç güvenlik problemlerinin çoğu zaman dış baskılar ve müdahaleler ile sonuçlandığı tecrübe eden devlet, kendi gücüyle kendi topraklarını, ahalisini idare etmeye ve çözüm bulmaya muktedir olduğunu dışarıya karşı ispat etmek mecburiyetindeydi. Öyle ki birçok ayaklanma ve diğer problemlerde ahalinin şikâyet ettiği konuların başında zaptiyelerin keyfi davranışları geliyordu. Güvenliği temin maksadıyla kullanılan birliklerin çoğu zaman güvenlik problemlerine yol açması oldukça vâki’ idi. Öte taraftan bölgedeki ayrılıkçı örgütlerin faaliyetlerinin ve geleneksel eşkıyalığın kontrol altına alınabilmesi sağlam bir güvenlik mekanizmasını ve gücünü gerektiriyordu. Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-

⁶ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ağustos 2001, s. 181-190.

Rus Savaşı'ndan sonra bu durum Berlin Antlaşması ile uluslararası bir taahhüt olmuştu. Bu çerçevede; Avrupa müdahalesinin önüne geçmek üzere 1902 yılında ihdas edilen Rumeli Müfettişliği eliyle uygulanacak *mukarrerât-ı ıslahiyye* ile bölgede icra edilecek güvenlik politikasının temelini; mülki idare vasıtasıyla gerçekleştirilecek bir takım kalkınma projeleri ile bölge halkının rızasını elde tutma, diğer yandan jandarma ve polis teşkilatlarının ıslahı ve güvenlik güçleriyle komita ve çete faaliyetlerinin olabildiğince bastırılması oluşturacaktı.

Bu bölümde öncelikle XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Payitaht ve Rumeli'de yaşanan olaylar özetlenecektir. Ardından Berlin Antlaşması sonrasında siyasî durum incelenerek literatürde "*Makedonya Sorunu*" olarak adlandırılan problem ele alınacaktır. Bölümün geri kalan kısmı ise Rumeli'deki güvenlik aktörlerine ayrılmıştır. Güvenlik aktörlerine giriş olarak Osmanlı bürokrasisinde güvenlik hali için kullanılan kavramlar aktarılacaktır. Bu çerçevede önce Rumeli Müfettişliğinin yeri ile beraber jandarma ve polis teşkilatlarının tarihsel kronoloji içinde geçirdiği safhaların tanıtımı, Münzsteg Reform Programı'nın bir sonucu olarak jandarma tensikâtı değerlendirilecek, Manastır Vilayeti özelinde düzenli ordu birlikleri dahil güvenlik güçlerinin teşkilatlanma süreci ve kadro verileri aktarılacaktır.

1.1 Pâyitaht ve Rumeli'de Siyasî Durum

XIX. yüzyılın son çeyreği hem pâyitaht hem de imparatorluğun Rumeli topraklarında çeşitli krizlere sahne oldu. Bu sahnede görülen ayaklanma hareketleri, darbeler ve teşebbüsleri, savaş hali, rejim değişiklikleri, reform programları gibi olaylar esasen birbirinden kopuk olmayıp iç içe bir mahiyet taşıyordu.

Bu çerçevede; 1875 yılında ortaya çıkan gelişmeler Rumeli'de mevcut problemlerle birlikte yeni bir siyasî sürecin kapısını aralayacaktı. Aynı tarihte Hersek'te ortaya çıkan vergi isyanı kısa süre içinde farklı bir renge bürünmüştür. Önce Hersek'e bağlı Nevesin kazasında başlayan isyan zaman içerisinde büyümüş ve isyancılar, mültezim ve ağaların baskısını, vergi yükünü şikâyet ederek yabancı konsoloslara başvurmuşlardır. Diğer yandan bu sebepler meselenin sadece bir yönünü teşkil ediyordu. Bölge halklarının geçmiş tecrübesine şahit olan Hersek Hristiyanları

da ayrıca devletten özerlik koparmayı tasavvur etmekteydi. Temmuz ayında isyan sahası daha genişlemiş ve Müslüman ahali de silaha sarılmıştı. Avrupa'da ise ahalinin karşılıklı çatışmaları daha önce ve sonra da benzer şekilde olduğu gibi Müslümanların Hristiyanları katletmesi olarak sunulmuştu. Bölgedeki isyan dalgasını ise bir yıl sonra Bulgarlar devam ettirdi. Bölgedeki isyan hareketlerinin oluşmasında özellikle uluslararası durum belirleyici etkiye sahiptir. Rusya'nın Panslavizm politikası, Avusturya'nın Avrupa'dan ziyade nüfuz çabasını Balkanlar'a yöneltmesi ve bunu olumlu bularak bölgedeki muhtemel Rus-Avusturya ihtilafının kendi menfaatine olduğunu düşünen Almanya'nın tavrı kısaca bölge üzerindeki temel etkileri oluşturmaktaydı. Bu minvalde isyancılar destek ve himaye görmüş, teşvik edilmiştir. Ardından Osmanlı idaresinin olayları kontrol edemediği ve esasen buna yeterli düzeyde ve yapıda olmadığı iddia edilerek reform programları sunulmuştur. Çeşitli imtiyaz veren bu programların kabulü Avrupalı devletlerin çeşitli konularda müdahalesini öngörüyor ve bu durum ise Osmanlı bürokrasisi tarafından devletin bağımsızlığına zarar vereceği düşünülüyordu. Diğer yandan ise programlar reddedildiğinde kuvvetli bir savaş riski belirliyordu ki öyle de oldu.⁷

Ülkenin mali durumu, iç güvenlik zafiyeti olarak isyanların varlığı ile uluslararası durum birleştiğinde ise konjonktür, devlet yönetiminde söz söylemek isteyen muhalif klikler için elverişli bir siyasi ortam arz ediyordu. Ayrıca Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın bölgedeki askerî harekâtın finansmanını sağlamak maksadıyla tahvil faizlerini yarı yarıya indirmesi Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine çevirmiş ve M. Nedim Paşa'nın rakipleri için ise gün doğmuştu. Mithat Paşa'nın teşvikiyle 10 Mayıs 1876 tarihinde İstanbul'daki medrese talebelerinin Rumeli'deki olaylara karşı ciddi adımlar atılmadığı ve Müslümanların mağdur olduğu iddialarıyla ayaklanması ilk sonucu vermişti. Sadrazamlığa Mütercim Rüşdü Paşa, seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa getirilmiş, Mithat Paşa ise Meclis-i Vükela üyeliğine atanmıştı. Şeyhülislamlık makamına ise Hasan Hayrullah Efendi seçilmişti. Yaklaşık iki hafta sonra ise aynı ekibin liderliğinde Sultan Abdülaziz bir askerî darbe ile tahtan indirilmiş ve V. Murad yeni padişah olmuştu. 30 Mayıs 1876 da gerçekleşen darbeden

⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'ruzat)**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, 3. Baskı, Şubat 2017, İstanbul, s. 236-254.

bir ay sonra, Hersek'teki isyanın üzerinden bir yıl geçmiş oluyor ve Sırbistan'ın bir takım savaş hazırlıklarına girdiği görölüyordu. İsyancılara destekte bulunmuş olan Sırp beyi Milan, bölgedeki karışıklıkların ticareti etkilediğini söylüyor, isyandan dolayı kendi topraklarına göç edenlerin ise iaşelerini zor sağladıklarını belirterek Hersek' de Sırp askerlerinin konuşlanarak güvenliğin temin edilmesi gerektiğini bildiriyordu. Osmanlı Devleti ise doğal olarak bu isteği reddetmiş ve 1876 Temmuz ayının başında Sırbistan ve müttefiki Karadağ, Osmanlı Devleti ile savaşa girmişti. Öyle gözüküyor ki Bulgar isyanının bastırılması Rusya'yı memnun etmemiş ve kendi himayesinde gördüğü devletler aracılığıyla Panslavist politikasına güç kazandırmayı düşünmüştü.⁸

Savaş döneminde pâyitaht yeniden bir sultan değişikliğine sahne oldu. Sultan Abdülaziz'in şüpheli intiharının da etkisiyle psikolojik durumu iyice bozulan V. Murat'ın akıl sağlığının tam olarak yerinde olmadığı görüldü. Bunun üzerine Mithat Paşa, Şehzade Abdülhamid Efendi ile görüşmüş ve bazı şartlarla saltanatı kendisine verilebileceğini ifade etmişti. Bu çerçevede şartları kabul eden Sultan II. Abdülhamit esasen bir pazarlık neticesinde 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştı. Bu bağlamda yerine getirmesi gereken ilk şart Kanun-ı Esasi'nin ilanı ve meşrutî rejime geçişti. Bâb-ı Âli ayrıca rejim değişikliğini dış baskı ve müdahalelerden kurtulma manivelası olarak da kullanmak niyetindeydi. Ekim ayının sonunda Osmanlı kuvvetlerinin Sırpıları mağlup etmesi üzerine Rusya, Bâb-ı Âli'ye bir ültimatom vererek ateşkes çağrısında bulundu. Sorunun ise uluslararası bir konferans ile çözülmesi kararlaştırıldı. Avrupalı devletler esasen sunulacak şartları ise daha önce aralarında istişare etmişti. Bu çerçevede 23 Aralık 1876'da Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletler İstanbul'da bir araya geldiler. Osmanlı Devleti'ni konferansta Hariciye Nazırı Safvet Paşa ile Berlin elçiliğinden Şura-yı Devlet reisliğine getirilen İbrahim Edhem Paşa temsil edecekti. Görüşmelere başladığı sırada dışarıdan top atışları işitilmiş ve Osmanlı delegeleri anayasanın ilan edildiğini ve meşrutiyet rejimiyle beraber devletin tüm unsurlarına temsil hakkı tanındığı dolayısıyla konferansa gerek kalmadığını ifade etmişti. Fakat hükümetin bu hamlesi ilgili devletler nezdinde geçerli olmamıştı. Konferansta sunulan şartlara göre; "Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yapacak ve onlara

⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **a.e.**, s. 236-254.

toprak verecekti. Bulgaristan, beşer yıllık sürelerle tayin edilecek birer Hristiyan vali tarafından yönetilecek ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilecekti. Ayrıca Bulgaristan'da Bulgarca resmî dil olarak kabul edilecek, mahallî milis askeri oluşturulacak, yeni vergi ve muhakeme usulü ihdas edilecek, Türk askeri yalnız büyük merkezlerde bulundurulacak, Bulgarlar için genel af ilân edilecek, Müslüman ahalinin elindeki silâhlar toplatılacak ve bu hususların uygulanması için milletlerarası bir komisyon görevlendirilecekti.”⁹ Sunulan kararları istişare etmek üzere bir meclis-i umumî toplandı. 18 Ocak’ da toplanan 180 kişilik meclis alınan kararların devletin istiklaline zarar vereceği gerekçesiyle ret yönünde görüş bildirdi. İlgili devletlere yapılan tebligat neticesinde elçiler İstanbul’dan ayrıldılar. Mart ayında Londra Protokolü ile aynı teklifler iletilince Osmanlı hükümeti yine kapıyı kapamış bunun üzerine ise bölgede ki Hristiyan halkların hamiliğine kendinde gören Rusya, Nisan 1877’de Osmanlı Devleti’ ne savaş ilan etmişti.¹⁰

Doksan Üç Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve neticesi, Osmanlı Devlet’inde uzun süreli tesirler bıraktı. Savaşı gerekçe gösteren Sultan, önce meclisi süresiz şekilde tatil etmişti. Abdülaziz’in darbeyle tahtan indirilmesine şahit olan Sultan, Bâb-ı Âli ile de arasına mesafe koyacaktı. Mayıs 1878’de Ali Suavi tarafından hazırlanan ve V. Murad’ı tekrar rahta çıkarma maksadıyla Rumeli muhacirlerini de kullanmak suretiyle icra edilen darbe teşebbüsü ise başarısız olmuş ve fakat bu olayda Sultan’ın idare tarzını etkilemiştir.¹¹ Çırağan Vak’asının ardından ve saltanatının ilerleyen dönemlerinde bir dizi tasfiyede bulunan II. Abdülhamid, devletin dizginlerini ele almıştı.

⁹ Mithat Aydın, İstanbul Konferansı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2. Basım, EK-1, İstanbul, 2016, s. 671-672.

¹⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mirat-ı Hakikat**, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 210-221.

¹¹ Ali Suavi ve Çırağan Vak’ası hakkında bkz. Hüseyin Çelik , **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

1.1.2 Makedonya Sorunu

Makedonya Meselesi/Sorunu, Osmanlı millet sisteminde yaşanan değişimle bağdaştırılabilir olsa da ivme kazanması mağlup olunan Rus savaşı sonrası olmuştur. Bulgarların Ortodoks kilisesinden ayrılıp kendilerine ait bir kimliğe sahip olarak Eksarkhane çatısı altında etnik, dinî ayrılıkçı ve yayılmacı hamlelerde bulunması bu kabildendir. Bu durumun bir takım ayrılıkçı hareket ve ayaklanmaları beraberinde getirmesi kaçınılmaz oldu. Rus savaşı öncesinde olduğu gibi mağlup olunan savaş sonrası da bu durum gündeme geldi. Savaş sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerini de içine alan “Büyük Bulgaristanı” ortaya çıkararak Osmanlı’nın Rumeli’deki varlığına büyük bir darbe indirmişti. Öyle ki bu yeni düzen hem bölgede Rus nüfuzunun artmasından endişelenen diğer Avrupa devletlerini hem de Rumeli’nin Müslüman nüfusunu memnun etmedi. Bu çerçevede örneğin Arnavutlar da yok olma endişesiyle bir takım direniş organizasyonları ve uluslararası girişimlerde bulunmaya başladılar.¹²

Ayastefanos ile Büyük Bulgaristan’ı ortaya çıkaran projenin diğer Balkan devletleri ve özellikle İngiltere’nin karşı çıkmasıyla hayata geçirilmesi mümkün olmadı. Bunun yerine Berlin Antlaşması Rumeli’de yeni düzeni belirleyecekti. Bu antlaşmayla sınırlar yeniden tanzim edilerek Bulgaristan Emareti ve Şarkî Rumeli Vilayetinin yanında “Makedonya” bölgesi ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti’ne bırakılmıştı. Fakat bu durum ise Bulgarları memnun etmedi. Prenslik, Büyük Bulgaristan idealine ulaşmak için önce Şarkî Rumeli daha sonra Makedonya bölgesini topraklarına katmak için çeşitli teşebbüslerde bulundu. Silahlı mücadele taraftarı devrimci ve kültürel olarak nüfuzunu bölgede arttırmak yolunu seçen evrimci akımların bölgedeki faaliyetleri de Rumları rahatsız etti. Yunanistan’ın da desteğiyle Rumların da bölgede kilise ve okullar vasıtasıyla nüfuzunu arttırmaya başlaması çatışmanın bir diğer yönünü oluşturdu. Diğer yandan bölgenin nüfusu çok çeşitlilik gösteriyordu. Makedonya olarak isimlendirilen bölge üzerinde hak iddia eden taraflar tarihî referanslara milliyet ekseninde yürüttükleri dil ve coğrafya çalışmalarını siyasî

¹² Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelimi**, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım, 2001, s. 89-92.

bir sınır ve vizyon çerçevesinde hayata geçirmek istemiş bu mücadeleye silahlı grupların katılması bölgeyi bir anarşi durumuna sokmuştur.¹³

Avrupa devletleri her ne kadar bölgede statükoyu koruma politikasını gütmüşlerse de çıkarlarından vazgeçmiş değillerdi. Özellikle bölgede ticarî menfaatleri bulunan Avusturya ve Rusya için Makedonya öncelikli mesele haline gelmiştir. Osmanlı bürokrasisi ise çeşitli taraflar arasında denge politikası izleyerek toprak hakimiyetini korumaya çalışacaktı.¹⁴ Bu çerçevedeki ilk mücadele isim noktasında kendini gösterir. Osmanlı bürokrasisi Manastır, Kosova ve Selanik vilayetlerini kapsayan bölge için “Makedonya” ismini kullanmaktan geri durmuş *Rumeli Vilâyet-i Şâhânesi* veya *Rumeli Vilâyet-i Selâsesi* olarak adlandırmıştır.

Osmanlı Devleti kendi sınırları içinde ortaya çıkan problemleri çözemediğinde bu durumun yabancı müdahalesi ve hatta toprak kaybına sebebiyet verdiğini tecrübe etmişti. Rumeli’de de aynı tedirginliği hisseden devlet, öncelikle güvenliği temin etmek zorundaydı. Altı çizildiği üzere bu çerçevede; Avrupa müdahalesinin önüne geçmek üzere 1902 yılında Rumeli Müfettişliği teşkil edildi. Fakat Osmanlı yöneticileri kendi eliyle gerçekleştirmek istediği politikayı sürdüremeyecek Viyana ve Münster Programı ile müdahaleye maruz kalacaktı.

Yüzyılın başından beri Tanzimat'ın uygulanma noktasındaki ortaya çıkan problemleri çözmek ve tatbik edebilmek maksadıyla çeşitli bölgelere teftiş amacıyla memurlar gönderilmişti. Teftiş memurları kimi zaman çok geniş yetkilerle donatılıyor ve atandıkları bölgedeki idarecileri de denetliyorlardı. Sorunlar büyüdükçe bu uygulama genişletilmiştir. II. Abdülhamid döneminde ise Umumî Müfettişlik uygulaması, uluslararası antlaşmaları baz alarak Osmanlı toprakları dahilindeki uygulanacak düzenlenmelere yabancı devletlerin müdahalesine sebebiyet verilmemesi için devletin bulduğu bir çözüm olmuştur. İlk olarak Sason İsyanı sonrası geniş

¹³ Kemal Beydili, **II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes’elesine Dair**, Osmanlı Araştırmaları IX, İstanbul 1989, s. 78-92.

¹⁴ Meltem Begüm Saatçı, **Makedonya Sorunu 1903-1913**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004, s. 21-28.

yetkilerle Ahmet Şakir Paşa'nın Anadolu Vilayeti Umum Müfettişliğinin teşkiliyle ortaya çıkmıştır.¹⁵

Rumeli vilayetlerinde yapılacak olan ıslahatın ön şartı şüphesiz bölgede güvenliğin sağlanmasından geçiyordu. Islahatların sağlıklı bir şekilde tatbik edilebilmesinin yolu aynı zamanda bölgedeki tehdit unsurlarının ortadan kaldırılması ve riskin en alt seviyeye indirilmesiyle mümkün olabilirdi. Bu çerçevede 1902 yılında kurulan Rumeli Umumî Müfettişliğini ıslahatın tatbik edilmesi ve denetlenmesi çerçevesinde geniş yetki ve sorumluluklara sahip olan bir idare ve yine bölgede güvenliğin sağlanması noktasında kurumlar arası koordinasyonu sağlayan bir organ olarak belirtmek mümkündür.

Umumi Müfettiş Hilmi Paşa sorunların kaynağını araştırmak maksadıyla bölge hakkında teftişler yapmış ve ilgili yerlerden raporlar istemiştir. Bu minvalde görüşlerini İstanbul'a aktarmakla beraber bölgede bir dizi tedbirler uygulamıştır. Bilhassa devlet memurlarının ve kolluk kuvvetlerinin ıslahı noktasında gayret göstermiştir. Ayrıca bölgedeki yabancı devletlerin diplomatlarını yakından izlemiştir. Diğer yandan müfettişlik komite ve çete faaliyetlerini takip maksadıyla istihbarat temini ve paylaşılmasında rol almıştır.

1.2 Manastır Vilayeti'nde Güvenlik Güçleri

Güvenlik, farklı sıfat ve nitelemeler ile kullanıldığı alan, kapsam ve fonksiyonuna nispetle çeşitli tanım ve izahlara konu olmuştur. Diğer yandan dünya siyaset sahnesin de ki değişim, güvenliğin tanım ve çalışma konularında belirleyici role sahiptir. Güvenlik bir yaklaşıma göre; *“temel değerlere karşı tehdidin yokluğu”* olarak tarif edilebilir. Kim için, hangi değerlere karşı, hangi araçlar yoluyla gibi sorular ise tarifi ayrıntı ve kapsamını genişletir.¹⁶ Bir başka açıdan güvenlik *“istenilen bir*

¹⁵ Özgür Tilbe, **Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908)**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018, s. 71-78.

¹⁶ Güvenliğe dair yaklaşımlarda öncelikle kavramın tanımlanmasındaki zorluk dikkat çekilir. Baldwin'e göre ise ihmal edilmiş bir kavramdır. Bu durumu etkileyen faktörler ise kavramın zorluğu, güç kavramıyla kesişmesi, realist eleştirmenlerin ilgisizliği, politikacıların ulusal güvenlik kavramını muğlak bulmaya meyilli olması gibi sebepler öne sürülebilir olsa da Baldwin için tatmin edici nitelikte

etkinin devamı için beklentilerin oluşması” olarak ele alınabilir. Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakılacak olursa “bir siyasal aktörün varlığını tehdit edecek durumların olmamasıdır” yahut “bir siyasal aktörün sahip olduğu değer ve kaynakların bir başka aktör tarafından etkilenmemesidir.”¹⁷

Ülkelerin fizikî alanı açısından ise güvenlik iç ve dış olarak tarife konu olmaktadır. İç Güvenlik: “*bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde halkının güvenliği ve devletin bekasını sağlamak maksadıyla alınan tedbirlerdir.*”¹⁸ Burada temas edilmesi gereken nokta güvenliğin iç ve dış olarak ayrılmasının tarihî süreç içerisindeki gelişimidir. Bu çerçevede devlet merkezli ve egemenlik sınırlarına vurgu yapan *Westfalyen* devletler sistemiyle beraber güvenlik modern devletin temeli haline gelmiştir.¹⁹ Esasen güvenliğin bu şekilde iki ayrı boyutta ele alınması da bu ilgiyle izah edilmektedir. Bu bağlantının teorik yansıması ise daha çok *Thomas Hobbes* üzerinden ele alınmıştır. Hobbes’a göre güvensizlik temel olarak insan doğasından kaynaklanıyordu. Kötü, bencil ve çıkarıcı olan insanın doğa hali bir kaos manzarası sahneler. Onu bu halden kurtaracak ve güvenliklerini sağlamak için ise üst bir egemen yapıya ihtiyaç vardır. *Leviathan* kelimesiyle sembolleştirdiği mutlak devlet, insanları bu çatışma ortamından çıkaracak ve kurtuluşa yönlendirecek olan tek siyasi formdu.²⁰

Bu çerçevede; güvenliğin güç ve devlet ile eşdeğer olarak alındığı geleneksel anlayış realist yaklaşımların temelini oluşturmaktadır. Bu noktada güvenliğin askerî boyutu öne çıkmaktadır. Askerî güvenlik ülke içinden ve dışından kaynaklanan tehdidin askerî tedbirlerle önüne geçilmesi olarak tarif edilebilir. Temel değerleri ise toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenlik olarak sıralanabilir. Askerî harcamaların

değildir. Bkz. David A. Baldwin, “Güvenlik Kavramı”, (çev., Çiğdem ŞAHİN), *Avrasya Dosyası*, c. 9, S. 2, 2003, s. 5-23

¹⁷ Arda Mehmet Tezcanlar, Kaan Kılıç, Güvenlik Çalışmaları, **Stratejik Düşünce Ve Güvenlik**, ed. Güngör Şahin, M.Cem Oğultürk, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, Ekim 2020, İstanbul, s. 67-68

¹⁸ Konu, kapsam ve fonksiyonlarına göre çeşitli güvenlik konu tanımları için bkz. Küçükşahin, Ahmet, “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 2, sayı. 4, Eylül 2006, s. 9-17.

¹⁹ Vestfalyen devletler sistemi kısaca “uluslararası otoritenin devlet merkezli, egemenlik yönelimli ve belirli bir toprak parçasıyla sınırlı çerçevesini belirtir.” Geleneksel güvenlik anlayışı ve küreselleşmenin kavram ve pratikleri üzerindeki etkisi için Bkz. Bülent Sarper Ağır “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 11, sayı. 22, Ekim, 2015, s. 97-131.

²⁰ Bilgehan Emeklier, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 7, sayı. 13, Mayıs, 2011, s. 104-113.

arttırılması, ittifaklar kurulması, uluslararası kurumların tesisi, küçük çaplı operasyonların icrası bu kapsamda alınacak tedbir yollarından bazılarıdır.²¹

Osmanlı bürokrasisinde güvenliği karşılayan farklı kelimelerden bir tanesi *asayiş* tir. Yazışma ve raporlarda sıklıkla *asayiş ber-kemal* şeklinde kullanılan kelime, rahatlık ve huzur manasını ihtiva eder. Diğer yandan asayişin Fransızca karşılığı olarak Kamus-ı Fransevî’de kamu güvenliği olarak ele alabileceğimiz “*securité publique*” gösterilmiş huzur ve güvenliğin sağlanması manası verilmiştir.²² Kelime birçok kullanımda ise karşımıza *emn u asayiş* olarak çıkmaktadır. Emniyete korkusuzluk, rahatlık, istirahat manaları yüklenmiştir. Yine Redhouse’da emniyet, *security* kelimesinin karşılığı olarak ele alınmış ayrıca “sağlamlık” manası da verilmiştir.²³ Bu açıdan emniyetle anlam bakımından kesişir bir diğer kelime *inzibat* olup Osmanlı bürokrasisinde sıklıkla kullanılır. İnzibat, *zabt u rabtın yolunda olması* olarak tarif edilirken Kamus-ı Türki’de kelimenin batıda esasen *sağlamlaşma, muhkem ve sabit olma* kasdını taşıdığı ifade edilmiştir.

Geniş topraklara yayılmış Osmanlı Devleti’nde her bir vilayetin farklı coğrafi konumu, ekonomik ve demografik yapısı kendine mahsus problem, tehdit ve riski ortaya çıkardığından bu durumun güvenlik politikalarına da yansması kaçınılmazdır. Bu çerçevede “Makedonya Sorunu” gibi yabancı müdahalesine en yoğun maruz kaldığı Rumeli coğrafyasının bir parçası da Manastır vilayeti idi. Vilayetin III. Orduya ev sahipliği yapması, dış temsilciliklerin varlığı, Yunanistan ve Selanik Vilayeti üzerinden Bulgaristan ile hududu gibi etkenler komita ve çete faaliyetleri ile birleşince vilayette güvenliğin temini baş mesele haline gelmiştir. Manastır’ın vilayet sınırlarını kuzeyde Kosova Vilayeti, doğuda Selanik, batıda İşkodra güneyde ise Yunanistan hududu çerçevelemekteydi. Dağlık ve ormanlık bir araziye sahip olan Manastır Vilayeti XX. yüzyılın sonları doğru *Manastır, Serfiçe, Görice, Debre ve İlbasan* olmak üzere beş sancaktan ibaretti. Bu çerçevede diğer Rumeli vilayetleri gibi Manastır’ın farklı etnik ve dinî unsurlar barındırması bölgede sık sık çatışmaları da

²¹ Mustafa Özbay, Geleneksel Güvenlik Konuları, **Stratejik Düşünce ve Güvenlik**, s. 147-158

²² Şemsettin Sami, **Kamus-ı Fransevî**, Mihran Matbaası, Dersaadet, 1883, s. 18. Ş. Sami, **Kamus-ı Türki**, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1318, s. 33.

²³ **Redhouse's Turkish Dictionary: In Two Parts, English And Turkish, And Turkish And English**, London, Quaritch, 1880, s. 282.

etkilemiştir. Şehrin Müslüman-Türklerden sonra en büyük nüfus grubunu Bulgarlar ve Rumlar oluşturmaktaydı. Esasen aşırı milliyetçi bir ideolojiye sahip olan Bulgar komiteleri bu durumu kendilerine avantaj kılmaya gayret göstermişlerdi. Bulgarların millî ve dinî hislerini kabartmak ve Müslümanlar ile yaşamayı imkânsız hale getirmek için propagandanın yanında zoru da kullanan komite ve çeteler aynı tavrı Rumlara da göstermişti. Manastır Vilayeti'nde özellikle Bulgar nüfusunun yoğun olduğu kaza ve köyler, komite/çetelerin kadro, lojistik ve istihbarat kaynağı olmuştur.

Güvenliğin temini her şeyden önce bundan sorumlu olan aktörlerin kendi içinde ve birbirlerine karşı koordinasyonu sağlıklı bir şekilde başarması, ilgili kurum ve güçlerin planlama, emek ve maliyet gibi kriterlerine bağlıdır. Bu çerçevede mülkî idarenin yetki ve sorumlulukları açısından bakılacak olursa; XIX. yüzyılın ikinci yarısı taşra idaresinde önemli değişikliklere sahne oldu. Bu dönemde 1867 ve 1871 tarihinde oluşturulan vilayet nizamnameleri taşra idaresinin temel çerçevesini çizmiştir. Taşradaki yönetim tecrübesi, merkezileşme politikasına karşı ortaya çıkan direnişler bu nizamnamelerin hazırlanmasında etkili olmuştur. Tuna Vilayeti Nizamnamesini temel alan 1867 Vilayet Nizamnamesi, Girit İsyanı'ndan sonra tekrar düzenlenmiş ve 22 Ocak 1871'de İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi ismiyle yürürlüğe konmuştur. Bu çerçevede vilayetler liva, kaza, nahiye ve karye şeklinde idari birimlere ayrılmıştır. Bu düzenlemelerden sonra 21 Şubat 1876 tarihinde kırk iki maddeden oluşan *İdare-i Umumiye-yi Vilâyât Hakkında Talimat* ismiyle yayınlanan talimat vilayetlere gönderilmiştir. Bu talimatla idari birimlerin yetki ve sorumluluklarının altı tekraren çizilmiştir. 1871 Nizamnamesi valinin görevlerini mülkî, mali, maarif, nafia ve zabıta olmak üzere beş kategoriye ayırmıştı. Vilayette düzenin işlemesine nezaret etmek, merkez ve taşra memurlarının denetlemek mülki görevleri arasındaydı. Zabıta kategorisinde sayılan “Zaptiye güçlerinin idaresi, yol ve köprülerin güvenliğinin sağlanması, ahalinin huzur ve asayişinin korunması, devlet, memleket ve kişiler aleyhinde kanunsuz hareket edenlerin ele geçirilmesi, şehrin ve genel olarak vilayetin emniyeti için gereken teftiş ve tahkikat icrası, düzeni ihlal edecek hareket zuhurunda merkezi hükümete haber verilmesi, zaptiye gücünü aşan hadiselerde kumandana

verilecek resmi senet karşılığında asker sevk edilmesi...” gibi maddeler vilayetlerde güvenliğin sağlanmasına dönük görevlerdir.²⁴

Vilayetin en üst yetkili ve sorumlusu ise valiydi. Sancaklardaki mutasarrıflar ve kazalardaki kaymakamlar ve nahiye müdürlüğü yukarıdan aşağıya doğru idari hiyerarşiyi tamamlıyordu. Hiyerarşinin en üstündeki valinin en mühim vazifesini ahali arasında adaleti sağlamak ve hukuku temin etmektir. Bu minvalde esasen asayişin sağlanması için her türlü tedbiri almaya yetkiliydiler. Diğer yandan asayişin ihlal eden olağanüstü şartlarda merkezi hükümete de başvurmaları gerekiyordu. Ayrıca Vilâyât-ı Selâse’de ki valiler, gerekli durumlarda zaptiye neferlerinin yanında, askeriye kuvvet isteme yetkisi bulunuyordu. Valiliğin gerekli şartlarda kendisinden muhtelif konularda istenen raporları müfettişliğe sunma görevi olduğu gibi, Mabeyn ile de doğrudan bilgi paylaşabiliyordu.

Aşağıdaki fasıllarda mülki idarenin kullanma yetkisi dahilinde bulunan güvenlik güçlerinin kuruluş evreleri özetlenecek ve Manastır Vilayeti özelinde durumları aktarılacaktır.

1.2.1 Jandarma

XIII. yüzyılın sonlarına doğru müesseseleşen modern jandarma teşkilatı; kamu düzenini sağlamak ve kanunları tatbik etmek maksadıyla devletlerin iç güvenlik mekanizmalarından biri olarak teşkil edilmiştir. İlk örneği devrim sonrası Fransa’da görülen Jandarma teşkilatı hem sivil hem de askerî yetki ve memuriyetleri haiz olarak “*kanuna kuvvet*” ve “*kanuna disiplin ve itaat*” parolasıyla görev yapmaktaydı.²⁵ Avrupa devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğu’ da uzun XIX. yüzyıl boyunca güvenlik kurumlarını bir dizi düzenlemeye tabi tutmuşlardır. Esasen klasik olarak adlandırılan dönemde tabii olarak ülkelerin güvenliklerini sağlamak noktasında vazifelerini yerine getiren birimler bulunmaktaydı. Fakat modern bürokratik devletin başlıca unsurları

²⁴ Abdülhamid Kırmızı, **Abdülhamid’in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, Klasik Yayınları, 2.basım, Mart 2018, İstanbul, s. 25-35, 151-154

²⁵ Arnaud-Dominique Houte, “Üçüncü Cumhuriyet Döneminde Jandarmalık (1870-1914)”, Noémi Lévy, Nadir Özbek (ed.), **Jandarma ve Polis, Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 172.; Jean-Noel Luc, **Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi**, a. e, s. 27-29.

arasında sayılan merkezîleşme ve tekelleşme hedefleriyle güvenlik, risk ve tehdit anlayışları da değişime uğramış bu suretle zor ve rıza mekanizmaları dönüşüm geçirmiştir. Değer, arzu ve bunlarla bağlantılı olarak kimlik farklılıklarının gerek sistem gerekse fert ve cemiyet planında bir hayli yoğun olduğu coğrafyalarda bu süreç oldukça problemli ve hatta kanlı geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da jandarma birlikleri merkezin iktidarını ülkenin her sathında sağlayacak ve pekiştirecek bir kuvvet olarak görev yapmıştır. Vergilerin tahsil edilmesinin sağlanmasının yanında meşruiyetin korunması noktasında; isyan, ayaklanma, eşkıya takibi vb. gibi hususlarda zor mekanizmasının bir parçası olan jandarma birlikleri; yangın, âfetzedelere yardım gibi durumlarda da kullanılmış ve kendisinden ahaliye iyi bir profil çizmesi beklenerek toplumun rızasını almaya ve bu suretle devletin meşruiyetinin pekiştirilmesine çalışılmıştır.²⁶

Osmanlı Devleti'nde evvela zabtiye ardından asâkir-i zabtiyye ismiyle anılan Türk jandarmasının kuruluş tarihi resmi olarak Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 ile Asâkir-i Zabtiyye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girdiği 14 Haziran günü birleştirilerek 14 Haziran 1839 kabul edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen önce ise bir jandarma teşkilatının kurulma fikri tartışılmıştır. Avrupa'da iç güvenliğin nasıl sağlandığı noktasında Namık Paşa hazırladığı layihada jandarmayı; *"Avrupa devletlerinin kâffesinde jandarma tabir olunur yani silâh adamı demek bir nevi askerleri vardır. Bu askerin bir sınıfı piyade ve sınıf-ı diğeri süvâridir. Bunlar şehir ve sahra ve kasabât ve kura ve bi'l-cümle turûk ve maâbere ile derbendâtın zabt ve temîni için vülât maiyetlerinde müstahdemlerdir..."* ifadeleriyle tanımlamıştır. Bu şekilde bir iç güvenlik teşkilatının kurulmasına dair öneriler Darû's Şûra-yı Askeriyye'nin onayından geçmiş ise de Meclis-i Vâlâ çekimser kalmıştır. Mali yük ve hallerinden şikâyet edilen mevcut unsurların yeniden istihdamının zor olacağı gerekçe gösterilerek plan ertelenmek durumunda kalmıştır.²⁷

²⁶ Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, İsmet Akça ve Evren Balta Pakar (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47-78.

²⁷ Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", **A.Ü. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2013, s. 175-192.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ülke dahilinde güvenlik birimlerinin merkezileşmesi için bir dizi düzenlemeler yapıldı. Zaptiye birliklerinin istihdamını ve çalışma esaslarını düzenlemek maksadıyla 15 Şubat 1846 tarihinde Zaptiye Müşiriyeti kuruldu. Böylelikle seraskerliğin üzerine bir yük ve esasen mülkî bir iş olduğu telakki edilen asayiş mes'elesi müşiriyetin bünyesine geçmiş oluyordu. Kurumun teşekkülünden hemen akabinde ise çıkarılan "Zabtiye Askerine Dair Nizâmât" isimli nizamname ile zaptiye birliklerinin esasları düzenlenmeye gayret edilmiştir. Esasen devam eden süreçte hazırlanan nizamname ve talimatlar uygulamaya geçme noktasında birçok problemle karşılaşmıştır. Bu problemlerin tecrübeleriyle beraber teşkilatın sağlam bir temele oturması noktasında en önemli adım 13 Haziran 1869 tarihinde yayınlanan "*Asâkir-i Zabtiye Hakkında Nizamname*" ile atıldı. Bu nizamnameyle birlikte zaptiye birliklerinin tertibi, teçhizatı, seçilme usulleri ve görevleri düzenlenmiştir. Her vilayetin süvari ve piyadeden mürekkep bir alaydan oluşması, her alayın taburlara, taburların bölüklere, bölüklerin takımlara ayrılması ve bu çerçevede meclislerin kurulması öngörülmüştür. Rütbelere ise Alaybeyi, Tabur Ağası, Tabur Ağası Muavini, Bölük Ağası, Bölük Ağası Muavini, Jurnal Emni, Kol Vekili, Kol Vekil Muavini şeklinde tanzim edilmiştir. Piyadeler tüfek, kasatura, tabanca; süvariler ise filinta, tabanca ve kılıç ile teçhiz ediliyordu.²⁸

Mülkî idarenin emrine verilen asâkir-i zabtiyyenin vazifeleri ise suçluların yakalanması, mahpusların muhafazası, yolların güvenliği, emniyet ve asayişin temini olarak belirtilebilir. Fakat ülke dahilinde güvenliği sağlama noktasında sistemli ve merkezî bir organizasyon maksadıyla oluşturulan asâkir-i zabtiyyenin kadro ve işleyiş planında verimliliği ve tatbikatı güç problemlerle karşılaşmaya devam etmiştir. Çalışma koşullarının yetersizliği, zaptiye askerlerinin kötü bir profil sergilemesi bu problemlerden bazılarıdır. Ülkenin mali durumunun yanında yer yer görülen ayaklanma ve isyanları bastırma ve güvenliği sağlama noktasında zaptiye neferleri yetersiz kalmış düzenli ordu birlikleri ve başıbozukların istihdamına devam edilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde iç güvenliğin tesisi ve ülke içerisinde ortaya çıkan problemlere dış müdahalelerin önüne geçilmesi maksadıyla asâkir-i zabtiyyenin

²⁸ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, No:1, EGM Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008, s. 95-110.

yeniden tanzimi noktasında rehber olarak yabancı subayların davetine karar verildi. Bu bağlamda İngiltere'den gelen General Valentine Baker halihazır aksaklıklar ve önerileri ihtiva eden raporunu 21 Mart 1877'de sundu. Rapor zaptiye kuvvetlerinin polis ve jandarma olarak ikiye ayrılmasını öngörüyordu. Önerilerin kabul edilmesiyle beraber 1879 tarihinde asâkir-i zabtiyye, seraskerliğe bağlanarak jandarma ismini aldı ve *Umum Jandarma Daire-i Merkeziyyesi* kuruldu. Bu tarihten jandarma tensikatına giden süreç içerisinde Jandarma teşkilatı ve kadrosunun sağlıklı bir hal alabilmesi için talimatlar ve komisyonlar devreye sokuldu. Fakat 1880 tarihinde hazırlanan Nizamname gerçek manada uygulamaya konulamadı.²⁹

Rumeli'de ortaya çıkan gelişmeler ise jandarma meselesinin çok boyutlu bir hal almasının başlıca etkenlerinden oldu. Mali sıkıntılar, etnik farklılıklar ve Avrupa ile Balkan devletlerinin bölge üzerindeki emellerinden doğan çete, eşkıya hareketleri bölgeyi bir anarşi durumuna sokmuş ve yabancı devletlerin baskı ve müdahalesine açık bir hale getirmişti. Hüseyin Hilmi Paşa'nın asayişini sağlamak üzere Rumeli Umum Müfettişi olarak atanması ve Mürszteg Planı çerçevesinde Osmanlı jandarmasının ıslahı için 1904 senesinde İtalyan General De Giorgis başkanlığındaki komisyonun faaliyetleriyle Rumeli'de bulunan Jandarma için yeni bir dönem başlamış oldu. Böylece Rumeli Vilayetleri tensik bölgelerine ayrılmış ve her bölgeye rehber ve gözlemci olarak farklı ülkelerden bir tensikat komutanı belirlenmiştir. Tensikat döneminde Rumeli'de jandarmanın teşkilat ve kadro yapısı, teçhizatı, eğitimi gibi konularda bir dizi düzenlemeler yapılmıştır.

Hilmi Paşa'nın göreve başlamasıyla beraber, müfettişliğin önündeki en büyük problemlerden biri zaptiye ve jandarmanın ıslahı meselesiydi. Fakat esasen güvenliğin temini maksadıyla kullanılan jandarma birliklerinin kendisi çoğu zaman problem haline dönüşmesi vâki' oluyordu. Örneğin eşkıya takibi için seyyar jandarma taburuna Debre ahalisinden ikiyüzonsekiz nefer katıldığını fakat bu neferlerin sevk edildiği bölgelere gitmemekte ısrarcı olup komutanlarına itaat etmediğini bildiren Manastır Vilayeti; hatta bu neferlerin Serfiçe Kasabası'nda bazı uygunsuz hareketlerde dahî bulunduklarını belirterek bunların istihdamının faydalı olamayacağı kanaatini

²⁹ Ali Sönmez, "Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluş Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl: 2007, Sayı: 11, s. 163-173.

taşıyordu.³⁰ Yine aynı vilayetin aktardıklarına göre Girit Jandarma Alay'ından mezkur taburda istihdam edilmek üzere katılan bazı jandarma neferleri ailelerinin yanlarına gitmek için ya firar ya da istifa ediyordu.³¹

Zaptiye meselesi Rumeli coğrafyasında esasen uzun yıllardır Osmanlı Devletini uğraştıran bir konuydu. Birçok ayaklanma ve isyan hareketlerinde ahalinin şikayetlerinin odağında zaptiyeler bulunuyordu. Zaptiyelerin bulundukları bölgede ücret ödemedi zorla eşya ve yiyecek almaya çalışması bilhassa köylüler için tahammül edilemez olduğu gibi devlet ile ahali arasındaki bağı kopartıyordu. Yönetilenler kadar yönetici sınıfta bu durumun farkındaydı ki Rumeli Müfettişliğinin en önemli vazifesinin başını zaptiyenin ıslahı çekiyordu.

Müfettişliğin ihdas edildiği tarihte, Manastır Vilayeti'nde istihdam olunan seyyar taburun yanında zaptiye teşkilatı mevcuttu.³² Bu zaptiyelerin “ *inzibat ve asayişin idamesi ve muhafazasını cidden temin, ahâli-yi müslime ve gayr-i müslimenin şikayetini def*” edebilecek bir jandarma hey'etine...” tahvili gerekiyordu.³³ Tensikat için zaptiye birliklerinin durumu hakkında yazışmalar, kadrodaki mevcut neferlerin hali ve maaş problemi etrafında şekillenmekteydi. Manastır Valisine kulak verilecek olursa zaptiye birlikleri “ *temîn-i ma'îşete gayri kâfi bir halde...*” bulunuyordu.³⁴ Ayrıca yetmiş kuruş maaşla jandarma olmak ra'bet görmeyeceğinden maaşların yükseltilmesi gerekiyordu. Tensikatla ise amaçlanan “ *efrad-ı mevcudedden işe güce yaramayıp beyhude maaş almakla hazineyi ve memleketi ihrar eden bir takım eşhası ihraç...*” ile yerlerine “namuslu” kişileri istihdam etmekte.³⁵

³⁰ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 931 /69796.

³¹ BOA, Dahiliye Mektubî Kalemî (DH.MKT), 2209/ 152.

³² Osmanlı Devleti'nin Müfettişlik dönemi öncesinde Rumeli'de çetelere karşı jandarma vasıtasıyla aldığı iç güvenlik önlemlerinden biri de seyyar jandarma taburunun teşkilidir. Konuya ilişkin 19.02.1314 (30 Temmuz 1896) tarihli Seraskerlik tezkiresinde halihazırda Yunan sınırında çetelerin tecavüzlerinin arttığı belirtilmiştir. Hudud-ı Yunaniye ve civar bölgelerdeki çetelerin takip ve aranması, Rumeli vilayetlerinde bu tür faaliyetlere engel olunması amacıyla kurulacak olan seyyar jandarma taburu 800 mevcutlu ve 4 bölükten mürettep olmasına karar kılınmıştır. Bölgenin yapısına vâkıf ve eşkıya takibine muktedir fertlerden seçilecek otuz, otuz beş yaş aralığındaki bu birlikler; çeteler nerede zuhur ederse oraya sevk olunacaktı. BOA, Yıldız Evrakı Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.), 144/105

³³ BOA, Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN), 4/336

³⁴ BOA, TFR.I.MN., 4/384

³⁵ BOA, Rumeli Müfettişliği Sadaret ve Başkitâbet Evrakı (TFR.I.A), 1/77. İstanbul'da bulunan Rus askerî temsilci Albay Peşkov'un notlarına bakılacak olursa vilayetlerdeki jandarmalar eski eşkıyalardı. Bunlar eşkıyalıklarını üniforma altında icra ediyorlardı. Bkz. “İstanbul'daki Rus Askerî Ajansı Genelkurmay Albayı K. N. Peşkov'un Osmanlı'nın Durumuna Dair Ağustos 1898 Tarihli Notları”, **Rus**

Mevcut kadroları teftiş ile muayeneden geçirmek ve ihraç olacakları tefrik etmek için vilayet merkezinde zaptiye kumandanı başkanlığında bir komisyon teşkil edildiği gibi aynı vazifeyi ifa etmesi maksadıyla sancaklarda da mutasarrıfların altında bir komisyon oluşturuldu.³⁶ Mülki idarelerce yapılan teftiş neticesinde ihraç edilmesi ve emekli ayrılması gereken nefer ve zabitler ayrıca Müfettişlik, Seraskerlik ve III. Ordu Müşiriyetince incelendi. Diğer yandan jandarmaya yüzde yirmi oranında gayrimüslim nefer alınması planlanmışsa da bunda istenilen hedefe ulaşamadı. Bu hedefe ulaşamamasında gayrimüslimlerin rağbet göstermemesinin yanında komitelerin de baskısı müessir olmuştur.

Yaklaşık beş aylık zaman diliminde yapılan tensikat işlemleri neticesinde 1903 yılının martı itibariyle Manastır Vilayeti Jandarma Alayı teşkil edildi. Müfettişlik ve vilayetçe de ibkasının hiçbir faydası olmayacağı düşünülen seyyar tabur lağv edilerek beş tabur ve yirmi yedi bölükten müretteb yeni jandarma alayının mevcudu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1 : Manastır Vilayeti Jandarma Alayı Mevcudu³⁷

Tabur merkezi	Toplam	Bölük sayısı	Süvari sayısı	Bölük sayısı	Piyade sayısı
Manastır	1065	1	189	8	876
Görice	476	1	90	4	386
İlbasan	252		33	3	220
Debre	300		29	2	271
Serfiçe	631	1	107	7	524
Toplam	2724	3	358	24	2277

Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu, (haz.) Mikhail Bashanov-İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim, 2018, s. 129.

³⁶ “Bunları şiddetli bir muayeden geçirmek üzere merkez vilayette zaptiye kumandanının riyaseti altında ümera ve sıhhiye müfettişliğinden mürekkep bir komisyon teşkil olduğu gibi...” BOA, BEO, 1965/147347.

³⁷ Yukarıdaki tablonun verilerinin alındığı, tensikatla beraber yapılan değişikliklere dair olan cetvel için bkz. BOA, TFR.I.AS., 2/174, 2/175, 2/176, 2/179.

İslahatın başlamasıyla hangi bölgelerde ne kadar jandarma istihdamı lazım geleceği mülki idarelere sorulmuş Manastır Vilayeti ise cevaben mevcut 2679 nefere 767 nefer ilave ile mevcudun 3446 olması gerektiğini bildirmişti.³⁸ Şu halde yukarıda ki tabloda gösterilen veriler dikkate alındığında vilayetin istediği rakama ulaşamadığı görülmektedir. Tabloya göre toplam mevcut 2724 tür.

Tensikat çerçevesinde komisyonlarca yapılan teftişler neticesinde bazı zabitler göreve devam etmek için elverişli görülmemiştir. İhraç ve emekliye sevk etme kararlarında kağıt üzerinde zabitlerin ahlak durumu ve okur yazarlığı temel alınmış gözükmemektedir. Yeni yapılan nakil ve terfilerde zabitlerin çoğu okur yazardır.³⁹ Tensikat çerçevesinde yapılan terfi, nakil, ihraç ve tekaüd işlemleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 2: Manastır Jandarma Alayı Tensikat İşlemleri⁴⁰

Tensikat ile İhraç edilenler	Açığa çıkarılan	19
	Emekli edilen	14
Terfi ile tayin olunanlar	Askeriyeden	14
	Jandarmadan	13
Misafir jandarmadan nakil olanlar	Mülga seyyar jandarma taburundan rütbeleriyle	5
Tensikattan sonra ihraç edilenler	Nizamiye ve jandarmadadan	10
Yerlerine alınanlar	Nizamiyeden terfi	7
	Jandarmadan terfi	6
	Jandarmadan nakil	2

³⁸“2679 mevcudlu manastır jandarma alayına 769 nefer ilavesiyle mevcudunun 3446 nefere iblağı lüzumu manastır vilayetinden iş’ar...” BOA, TFR.I.A. 3/265

³⁹ Yukarıdaki tablonun verilerinin alındığı, tensikatla beraber yapılan değişikliklere dair olan cetvel için bkz. BOA, TFR.I.A.S., 2/174, 2/175, 2/176, 2/179.

⁴⁰ BOA, TFR.I.A.S., 2/174, 2/175, 2/176, 2/179.

Kasım 1902 tarihinde Manastır jandarma alay kumandanlığında eski Beyrut jandarma kumandanı Aziz Paşa bulunuyordu. Fakat Aziz Paşa Rus konsolosunun öldürülmesinden sonra azledilmiş ve görev süresi kısa sürmüştü. Zaptiye Nezareti ve Seraskerlik arasındaki istişareler neticesinde Dersaadet jandarma meclisi azasından Kamil Beyin yeni alay kumandanı olmasına karar verildi. Kamil Bey on beş seneyi aşkın polis komiserliği ve zabtiye subaylığı yapmıştı.⁴¹ Ağustos 1903 tarihinde göreve atanan Kamil Bey, vazifesini yaklaşık dört yıl kadar sürdürdü. Mayıs 1907’de ise görevini miralay Halid Bey’e bırakmıştır.⁴²

Jandarmanın tensiki kapsamında kararlaştırılan bir diğer konu jandarma birliklerinde gayrimüslim nüfustan istihdam sağlamaktı. Fakat bu doğrultuda istenilen hedefe ulaşılması güçtü. Bu istihdamın önündeki problemlerden bir tanesi bilhassa Bulgar komitelerinin Bulgar ahaliyi jandarmaya katılmaya engellemesinden kaynaklanıyordu. Bu çerçevede dikkate değer husus jandarma birliklerinde istihdam edilecek gayrimüslim tebaadan Rumların tercih edilmesidir. Müfettiş Hilmi Paşa, Sadaret’e yazdığı bir raporda Jandarmaya kayıt için Rum tebaanın teşvik edilmesi maksadıyla bölgenin Rum ileri gelenleri, ruhani liderleri ve Yunan Konsolosu ile gizli şekilde görüşmeler yapmıştı. Dış baskıların önüne geçilmesi için gayrimüslim nüfustan istihdam zorunlu gözükmekteydi. Rumların teşvik edilmesine rağmen karşı taraftan bir gayret görülmeyince bu sefer Ulahlar teşvik edilmiştir. Fakat Hilmi Paşa’nın raporuna göre jandarma birlikleri kayıt yine Rum tebaadan sağlanmıştır. Şubat 1904 tarihi itibarıyla Manastır Vilayeti jandarmasında gayrimüslim nefer kaydı verileri aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

⁴¹ BOA, İrade Askeri (İ.AS.), 46/13

⁴² BOA,İ.AS, 65/32

Tablo 3: 1904 Yılı Manastır Jandarma Alayı Gayrimüslim Nefer Mevcudu⁴³

Tabur merkezi	Toplam	Musevi	Ulah	Bulgar	Rum
Manastır	207	8	26	66	107
Görice	79	-	3	-	76
İlbasan	50	-	13	-	37
Debre	46	-	23	20	3
Serfiçe	124	-	10	-	114
Toplam	506	8	75	86	337

Müslüman ve gayrimüslim tebaanın Osmanlı jandarması üniformasıyla beraberce istihdam edilmeleri ve uyumlu bir şekilde vazifelerini ifa etmesi bilhassa yabancı devletlere karşı bir mesaj ve gösteriş olacaktı. Fakat Rumeli’de Avrupa devletlerinin nüfuzunu arttırma gayreti, artan çete faaliyetlerinin ahaliye etki etmemesi mümkün değildi. Bu doğrultuda farklı din ve mezhebe mensup ahalinin birbirine karşı bakışı da değişmiş yer yer çatışmaya dönmüştü. Bu şartlar altında her ne kadar aynı jandarma üniforması giyilse de güvenlik güçlerinin vazifesini tarafsızca yapabilmesi şüpheliydi. Manastır Valisi’nin müfettişliğe aktardıklarına bakılacak olursa Rum ve Bulgar jandarmalar bu mesleğin en önemli şartlarından biri olan tarafsızlıklarını yitirmişlerdi. Gayrimüslim jandarmalar vazifelerini ifa ederken bir dine ya muhabbet ya da nefret besliyordu.⁴⁴

Jandarma birliklerinde gayrimüslim ahaliden kayıt başka tehlikelere de yol açıyor gözükmekteydi. Komiteler her ne kadar gayrimüslim ahaliyi jandarmaya katılmaktan menetmeye gayret etmiş ise de esasen bu yoldan faydalanmayı da ihmal etmemiştir. Manastır Valisi’nin yukarıda aktarılan raporunda diğer bir konu bu problem idi. Bazı Hristiyan jandarmalar çetelere muhbir ve kılavuzluk yapıyor hatta içlerinde jandarmaya kaydolup eğitim alıp üniformasıyla çetelere katılanlar dâhi oluyordu. Aynı meseleye Bulgaristan Komiserliği, Sadarete sunduğu bir istihbaratta değiniyordu.⁴⁵ Bir Hristiyan Osmanlı jandarması, Bulgar çetesine katılarak Emaret’ e

⁴³ BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.), 298/99

⁴⁴ BOA, TFR.I.MN., 59/5828

⁴⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK.), 17/ 66

gelmiş fakat işleri yolunda gitmeyip aç kaldığında Komiserliğe sığınmıştı. Bulgar komitelerinin jandarmaya kendilerine kılavuzluk ve muhbirlik yapması için adam sokmaya gayret gösterdiğini haber veren Komiserlik, hatta başarılı olduğunun da altını çiziyordu.

Jandarmanın tensiki konusunda atılan adımlar bunlarla sınırlı değildi. Viyana Islahat Programı'nın öngördüğü şekilde Avrupa'dan yabancı uzmanlar getirildi. Bu konuda ilk girişimler 1903 martının sonunda başladı. Bu konuda ilk olarak Sultan, İsveç ve Norveç Kralına talepte bulundu. Bu çerçevede ilk olarak Norveçli yüzbaşı Nandrop ile İsveçli binbaşı Onander ardından dört Belçikalı subay “jandarma muallimi” sıfatıyla Osmanlı jandarmasında istihdam edildiler.⁴⁶ Yabancı jandarma müfettişlerinin sunduğu raporlar uzun vadeli bir programı gerektiriyordu. Öncelikle jandarma neferleri görevleri bakımından adli ve askerî olmak üzere iki sınıfa ayrılacak yerel ihtiyaçlara binaen karakol sistemi genişletilecekti. Bunun yanında idare edilen coğrafyanın geniş olmasından dolayı etkili bir süvari kısmı oluşturulması gerekiyordu. Diğer yandan jandarma birliklerinin eğitimi için Avusturya'ya subaylar gönderilecek bu subaylar ülkeye döndüğünde ise jandarma mektebinde öğretmen olacaktı. Hem askeriye hem de ahali nezdinde saygın bir jandarma profili tasavvurunda bulunan müfettişler birtakım talimnameler üzerinde de çalışmaya başlamıştı. Henüz başlıkları bulunan taslaklara göre örneğin bir “Zâbit Rehberi” hazırlanacak ve esasen muhtevasını çete takibi usulü oluşturacaktı.⁴⁷ Fakat bu çerçevede atılacak adımlara artık yeni bir aktör eklenecekti.

Rumeli'de jandarma ve diğer alanlarda uygulanan ıslahat ise *Düvel-i Muazzama* tarafından yeterli görülmedi. Ayrıca jandarmanın tensiki meselesi bölgede kendi nüfuz alanını oluşturmak ve bölgeye daha fazla müdahil olmak isteyen devletler için elverişli bir araçtı. Bu çerçevede Ekim 1903 tarihinde Mürzteg Programı hazırlandı. Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanan program İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da onayını alarak 9 Ekim 1903 de Bab-ı Âli'ye sunuldu. Programa göre; Jandarma tensikatı İtalyan bir generale bırakılacaktı. II. Abdülhamid, Mürzteg Programının her ne kadar devletin bağımsızlığa halel getireceğini düşünse de baskılar

⁴⁶ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH.), 9/16. Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK.), 216/80

⁴⁷ BOA, TFR.I.A., 11/1062

neticesinde kabul etmek durumunda kaldı.⁴⁸ Program 14 ocak 1904 tarihi itibarıyla yürürlüğe girdi. Böylece Rumeli’de bulunan jandarma için yeni bir devir açılmış oluyordu.

1904 nisan ayında De Giorgis’in Selanik’e ulaşmasıyla beraber jandarma tensikatının ikinci devresi başlanmış oluyordu. Jandarma tensikası için görevli yabancı subayların sorumluluğuna Rumeli’de ayrı bölgeler verildi. Her bölgede ayrı devletlerin tensikat subayları belirlenmişti. Bu çerçevede Manastır Vilayeti, İtalyan zâbitlerin sorumluluğu altındaydı. Manastır’daki tensikattan sorumlu beş İtalyan subay bulunuyordu. Fakat Manastır merkez taburu dışındaki taburlar tensikata dahil değildi. Tensikat sürecinde birçok Osmanlı zabiti açığa alındı, emekli edildi ve görev yerleri değiştirildi. Her ne kadar ihraç edilecek nefer ve zâbitlerin yeteneklerine, ahlaki durumlarına kriter alınıyor gözükse de esasen aynı zamanda tensikat karşıtlarının da görevine son verildi.⁴⁹

Müfettişliğin ihdasıyla jandarmanın ıslahı için yukarıda altı çizildiği üzere bir takım değişiklikler yapılmıştı. Vilayet jandarma alayının tesisinin yanında jandarma ile ordu arasındaki rütbe farklılığı giderilmişti. Kaza merkezlerinin dışındaki jandarmalar; nahiye merkezinde müdürlerin yanında ve birkaç önemli karyede, karışıklık çıkması muhtemel mevki’lerde, yol ve şimendüfer hatlarının muhafazasında kullanıldığı gibi çete takibinde nizamiye birliklerinin yanında görev alıyordu. Merkezde bulunan jandarmalar ise hükümet konaklarında, posta ve telgrafhanelerde gibi tesislerde nöbetçiliğin yanında, Kasaba ve civarındaki karakollarda bulunarak devriye vazifesini icra ediyordu. Tensikatta görevli Fransız Binbaşı Lamoş ise: “*Hülasa bir jandarma heyeti vardı fakat bizim garbda bildiğimiz manada bir jandarma idaresi yoktu...*” ifadelerini kullanır. Bu çerçevede tensikatla beraber alayların yeniden düzenlenerek nefer ve zabitlerin hizmet kalitesini arttırmak, müstakil süvari

⁴⁸ Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Münzsteg Reform Programı”, **Karadeniz Araştırmaları**, C.6, Sayı: 24, Kış 2010, s. 75-108.

⁴⁹ Güler Yarcı, II. Abdülhamid’in Rumeli Islahatı’ndan Bir Kesit: General Degiorgis’in Vilâyet-i Selâse Jandarma Kumandanlığı, **Miras Ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit, Ankara, 2018, s. 617-627. Yarcı’nın çalışmasında, Manastır vilayetinde tensikat işlemleri Degiorgis’in başkanlık ettiği tensikatın ikinci devresi verileri ile jandarma alayında gerçekleşen kadro değişimine ait veriler aynı çerçevede sunulmuşsa da çalışmada Manastır Vilayetinde jandarma alayındaki değişimlere dair verilerin Yabancı subayların bulunmadığı ilk devreye ait veriler olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

bölüklerini lağv ederek diğer bölüklere dağıtılması ve yaygın karakol sistemine geçilmesi hedefleniyordu.⁵⁰

Karakol sistemi tensikatın esasını teşkil ediyordu. Jandarma hizmetinin tam olarak yerine getirilebilmesi için Fransa ve İtalya’da olduğu gibi bölük mıntıkalarına taksim edilmiş olan ve her birinin farklı köy muhitlerini kapsayan yaygın bir karakol tesisi şart görülüyordu. Bu karakollar kara devriyesi, mücavir karakollar arasında muhabere devriyesi vazifelerini icra ederek jandarma nizamnamesinin öngördüğü hükümleri uygulayacaktı.⁵¹ Bu çerçevede Manastır Vilayetinde esasen çete faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelere 1904 ile 1908 seneleri arasında 129 karakol tesis edildi.⁵²

Tensikatla beraber gelen bir diğer değişiklik jandarmaya kayıt ve kabul usulüydü. Tensikattan önce nizamiye ve redif birliklerin askerlik hizmetini yapmış olanlar veya muaf olanlar jandarma efradı olması mümkün iken, tensikatla beraber; İkinci sınıf jandarmaya mensup Müslümanlardan gönüllü olanlar, 18 yaşını tamamlamış fakat askeri mükellefiyeti olmayanlar, fiili hizmetini yerine getirenlerle 28 yaşını geçmeyen Müslümanlar, 18-23 yaş aralığında bulunan gayrimüslimler jandarmaya efradı olabilmesi kararlaştırıldı. Tensikattan önce jandarma zabitleri çoğunluk olarak küçük subaylardan alınıyordu. Yeni dönemin zabıt kadrosunu ise tensikattan önce mevcut olup devamına layık görülenler, yine tensikattan önce ordudan dahil olanlar ile jandarma mekteplerinden bir senelik tahsil ile mülazım-ı sâni olan küçük zâbitler oluşturacaktı.⁵³

Yukarıda altı çizildiği üzere jandarma maaşları düzeltilmesi gereken bir konuydu. Aktarıldığı üzere müfettişliğin kurulmasıyla başlanan ıslahatta vilayet yetmiş kuruş olan nefer maaşının yeterli olmadığını bildirmişti. Maişetini temin edemeyen neferlerden hem hizmet alınamaz hem de bu sorun ayrıca başka problemlere yol açabilirdi. Bu konuda atılan adımlarla jandarma piyade neferinin maaşı yaklaşık yüzde elli zam ile aylık yüz elli kuruş olmuştu. Ödenen bu miktar tensikatla beraber

⁵⁰ **Rumeli Vilâyât-ı Selâsede Jandarma Teşkilatı**, (1904’den 1908 senesine kadar tensikatın suret-i cereyanına ve tensik olmuş jandarmanın hal-i hazırına dair General Ferik Robilan Paşanın nezareti altında Kaımmakam Lamoş Bey tarafından yazılan rapor), çev. Talat, Dersaadet Jandarma Matbaası, 1338, s. 12

⁵¹ **Rumeli Vilâyât-ı Selâsede Jandarma Teşkilatı**, s. 13-18.

⁵² Güler Yarcı, **a. g. m.**, s. 637

⁵³ **Rumeli Vilâyât-ı Selâsede Jandarma Teşkilatı**, s. 29-41

birinci sınıf jandarma neferleri için yüz doksan, ikinci sınıfta bulunanlar için ise yüz yetmişe yükseltildi.⁵⁴

Tensikatla hedeflenen hususlardan biri müstakil süvari bölüklerinin kaldırılıp ihtiyaç duyulan piyade bölüklerine dağıtılmasıydı. Bu çerçevede yapılan düzenlemeler neticesinde Haziran 1905 tarihi itibarıyla jandarma neferlerinin sayısı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir. Bu veriler 1903 tarihi verileriyle kıyaslandığında kısmi bir azalış görülmektedir. Yaklaşık iki sene zarfında toplam mevcut 522 nefer azalarak 2202 olmuştur.

Tablo 4: 1905 Yılı Manastır Jandarma Alayı Nefer Mevcudu⁵⁵

Tabur merkezi	Toplam nefer	Süvari neferi	Piyade neferi
Manastır	875	160	715
Görice	384	72	312
İlbasan	209	28	181
Debre	342	24	318
Serfiçe	492	84	408

Tensikatın önündeki diğer bir problem jandarma birliklerinin silahlanmasıydı. Bilhassa çete takibinde jandarmaların silah üstünlüğünden mahrum olması problemlere yol açmıştı. Rumeli vilayetlerinin telgraflarında sık sık jandarmalara “eşkıya yedindeki esliha muadil olmak üzere” Martini tüfeklerinin verilmesini talep olunmaktaydı. Elde bulunan tüfeklerin bir kısmı çürük bir kısmı ise tamir ile kullanılabilir durumdaydı.⁵⁶ Avrupalı subayların gözetimi altındaki tensikat

⁵⁴ A. e., s. 75

⁵⁵ BOA, TFR.I.MN, 66/6599

⁵⁶ BOA, BEO, 1620/121436. Ayrıca bu durumun Rus askerî diplomasisinde de üzerinde durulduğu görülmektedir: “Makedonya’daki son karışıklıklar sırasında Winchester tüfeği kullanan Osmanlı jandarma birlikleri, yeni silahlarla (daha çok Mannlicher) donatılmış küçük isyancı gruplarıyla bile baş edememiştir. Anlatıldığına göre jandarmaların kendilerinden her zaman daha iyi teçhizatlandırılmış eşkıyaları takip etmeyi reddettikleri de olmuştur. Jandarma birliklerinin bu vahim durumundan haberdar olan Osmanlı Hükümeti, daha 1901 yılında Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerindeki bazı jandarma birliklerindeki Winchester karabinalarını, Henry Martini tüfekleri ile değiştirmiştir. Bundan sonra bütün jandarma birliklerinde söz konusu tüfeklerin kullanılacağını düşünebiliriz.” Bkz. “İstanbul’daki Rus Askerî Ajanın Baş Karargâh’a Bağlı Askerî Eğitim Komitesi’ne

başlamadan önce bu sorun giderilmeye gayret edilmişti. Tensikattan önce ve ilk yıllarında jandarmaların elinde Martini tüfeği bulunuyordu.⁵⁷ Fakat Martini tüfekleri ile de çete takibinde silah üstünlüğü sağlanmış değildi.⁵⁸

Yeterli kalite ve düzeyde jandarma ihtiyacının temin edilmesi maksadıyla tensikat döneminde eğitim konusunda da adımlar atıldı. Jandarmaya yeni katılacak efradın eğitimi için Selanik’ de Efrad-ı Cedide Mektebi, yine karakol ve posta kumandanlığı vazifesini layıkıyla yapılabilmesi amacıyla Manastır ve Üsküp’ de bu minvalde okullar açılmıştır. Ordudan gelen küçük zabıtlar doğrudan posta kumandanları mektebine eğitime gidiyordu. Selanik’ de ki Efrad-ı Cedide Mektebi’nin eğitim süre 4-6 ay olup bir İngiliz subayı idaresindeydi. Burada temel askerî bilgiler, din ve ahlak eğitimi gibi dersler alınıyordu. Posta ve karakol kumandanlığı için açılan mekteplerde ise jandarma ve polis nizamnamesi, Osmanlı tarihi, zabıt varakası tanzimi, atış eğitimi, coğrafya, temel hukuk bilgisi, askeriye ve mülki idare ile münasebet gibi konular tedrisatın muhtevasını oluşturuyordu. Manastır’da bulunan karakol mektebi daima açık kalmamıştı. Üç buçuk sene zarfında sekiz devre eğitim yapılmış ve mektebe kabul olunan 304 talebenin 155 inin karakol kumandanlığı yapabilmesi uygun görülmüştür.⁵⁹

Tensikatla beraber jandarmanın teşkilat ve hizmet noktasında gelişme gözüküyor olsa da tensikattan sorumlu subaylar Osmanlı askeriyesi için bir problem konusuydu. Jandarma tensikatı bir Avrupa müdahalesiydi ve artmasından çekiniliyordu. Yabancı devletlerin kontrolü altında bir jandarma gücünün bölgeye hâkim olmasından endişe duyuluyordu. De Giorgis ise tensikat çerçevesinde atılması gereken adımları engellemesinden dolayı Serasker Rıza Paşa’yı suçluyordu. Osmanlı zabıtları ise tensikat görevlilerinin sürekli yetkilerini aşma gayretinde olduklarını görüyordu. Ayrıca bazılarının çete liderleriyle temasta oldukları da bilinmiyor

Gönderdiği Osmanlı’daki Silah Stoklarına Dair 15 Ocak 1903 Tarihli Rapor”, **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu**, s. 149

⁵⁷ Eylül 1904 tarihi itibarıyla Manastır Jandarma alayında 2643 Martini tüfeği bulunmaktaydı. BOA, BEO, 2413/180935

⁵⁸ Balkan Harbi’nde ki gayrinizami harp tecrübelerini aktaran Bekir Fikri, Martini tüfeklerinin atış mesafesinin kısa olduğunu, ateş sonrası çıkardığı dumandan dolayı ateş edilen siperi gösterdiğini ifade ederek dezavantajına vurgu yapar. Bekir Fikri, 10 mavzerin 500 martini ile savaşılabileceği yorumunu yapar. Bkz. Bekir Fikri, **Balkanlar’da Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri**, Belge Yayınları, İstanbul, 1985, 49.

⁵⁹ **Rumeli Vilâyet-i Selâse Jandarma teşkilatı**, s. 45-62.

değildi.⁶⁰ Bu çerçevede jandarma ile ordu subayları arasındaki ilişkiden tensikat subayları memnun değildi. Kaymakam Lamoş'un raporuna göre bazı durumlarda nizamiye müfrezeleri jandarmayla birlikte görev almayı reddetmiş, diğer yandan jandarmalara kötü muamelede bulunulmuştur.⁶¹

Tensikatın başlamasından sonra Müfettiş Hilmi Paşa'ya sürekli tensikat subaylarını şikayet eden raporlar gönderildi. Ayrıca sadece Osmanlı subayları değil mülki idarecilerde bu minvalde raporlar kaleme aldı. Örneğin Florina Kaymakamlığının' dan bildirildiğine göre; tensikat bölgesinden sorumlu Kaimmakam Albera bazı jandarma ve askerlerin kendisine selam vermediğinden ayrıca günlük olaylardan ve eşkıya takibi ile ilgili asker sevkiyatından kendisine bilgi verilmediğinden yakınıyordu. Fakat Kaymakamlık ise Albera'nın esasen Rum ve Bulgar ruhani önderleri ve daskallarıyla (öğretmen) gizli görüşmeler yaptığını iddia ediyordu.⁶²

Bir diğer şikayet ise Kırçova kaymakamından gelmişti. Kırçova Kaymakamı, Tensikat memuru İtalyalı subayın Kırçova'nın bazı köylerini gezerken yanına terfîk edilen süvarileri yanaştırmadığından faaliyetleri hakkında tam bilgi sahibi olamıyorsa da bazı duyumlar almıştı. Kaymakam ahalinin bazı şikayetlerini bu tensik memuruna ilettiğini ifade ederek tensikat subayı hakkında esasen kendisi gibi Jandarma tensikat subaylarının bir Avrupa müdahalesi olarak Osmanlı topraklarındaki varlığından rahatsız olanların hislerine tercüman olarak şekilde; *"bu tensik me'mûru olmayıp adeta umûr ve mu'amelât-ı devleti tedkik ve ezhân-ı ahâliyi telvîs eyliyor..."* diyordu. Ayrıca gezdiği yerlerinde haritasını çizmesinden rahatsız olmuştu. Kendisine ulaşan bu bilgileri Müfettişlik ile paylaşan Manastır Valisi, ayrıca benzer şikayetlerin Ohri ve Florina gibi yerlerden de geldiğini belirtmişti.⁶³

Ohri' de ki bir jandarma yüzbaşısının iddiaları ise aynı doğrultuydaydı. Rapora göre İtalyalı tensikat subayı gezdiği bölgelerde *"Kimden zorunuz var? İslamlar size zulüm ve te'addi ediyorlar mı? Şayet böyle bir hale maruz kalırsanız bana geliniz, müracaat ediniz ben İtalya kaymakamıyım..."* gibi ifadelerde bulunduğunu yanına terfîk edilen süvarilerden işitilmişti. Ayrıca bir eve misafir olan İtalyan tensikat subayı

⁶⁰Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, s. 126-139

⁶¹ **Rumeli Vilayat-ı Selasede Jandarma teşkilatı**, s. 69-79

⁶² BOA, TFR.I.MN., 60/5968

⁶³ BOA, TFR.I.MN., 60/5988.

burada Arnavutların mili hislerini kışkırtıyordu. Tensikat memurlarının bu şekilde köylerde sebepsiz yere gezmesi önlenmeliydi.⁶⁴ Hatta Görice Mutasarrıfı ise İtalyan yüzbaşı Manera' nın gideceğini söylediği yerlere gidip gitmemesinden şüphe duymuş bunu tahkik etmek üzere gizlice bir jandarma mülazımı görevlendirmişti. Bu tür şikayetler müfettişlikten De Giorgis' e iletildiğinde ise tensikat subayları doğal olarak kendilerini savunuyor ve iddiaları reddediyorlardı.⁶⁵ Bu çerçevede hem Osmanlı subaylarının hem de bölgedeki mülkî idarecilerin tensikat memurları hakkında iddialarının doğru veya yanlış olması bir yana duyulan rahatsızlığı göstermesi açısından kayda değerdir.⁶⁶

1907 yılında vefat eden De Georgis' in yerine yine bir İtalyan General Mario Nicolis di Robilant seçildi. Meşrutiyetin tekrar ilanıya Manastır, Kosova ve Selanik'deki tensikat memurlarının görevine son verilmişti. İttihat ve Terakki'nin iktidarında General Robilant ile bazı İngiliz ve Fransız subayların istihdamı gerekli görülmüş ve bu çerçevede tensikat tüm ülkeye yayılmak istenmiştir.⁶⁷

1.2.3 Polis

Jandarma teşkilatının kurulması ve dönüşümü sürecinde aktarıldığı üzere 1846 tarihinde Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla 1879 tarihine kadar olan dönem *tevhid-i zâbıta* olarak anılmaktadır. Bu tarihler arasında kurulmaya çalışılan bir başka güvenlik gücü ise polis teşkilatıdır. II. Mahmud döneminde kurulması düşünülmüş olan polis teşkilatının ilk nüvesi 20 Mart 1845 tarihinde hayata geçirilmiştir. Görev alanı olarak Tophane Müşirliğe bağlı olan Galata- Beyoğlu bölgesi belirlenmiş bu yeni birimden sorumlu kurumun ismi *Polis Meclisi* olacaktı. Paris emniyet müdürlüğüne ait kararnameden esinlenerek Polis Meclisi tarafından hazırlanan nizamnameye göre;

⁶⁴ BOA, TFR.I.MN.,61/6018.

⁶⁵ BOA, TFR.I.MN., 61/6038.

⁶⁶ Aynı bakış açısını döneme ilişkin kaleme alınmış hatıralarda da izlemek mümkündür. Örneğin Selanik avcı taburunda görev yapan Mehmet Ali Okar tensikat memurlarına bakışını şu şekilde ifade eder: “*Bu ecnebi zâbitleri benim kanıma dokunuyordu. Memleketin başına ne gibi çoraplar ördüklerini ve buralara ne maksatla gelip Bulgarları bizzat nasıl teşvik ettiklerini yakinen biliyordum...*” Mehmet Ali Okar, **Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı (1902-1912)**, Haz. Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 2018, s. 48.

⁶⁷ Süleyman Tekir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma (Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele 1903-1908)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 117-131.

polis memurlarının genel hatlarıyla devlet binalarının korunması, kanun dışı oluşumların önüne geçilmesi, kalabalık yerlerde güvenlik tedbirlerinin alınması, dilencilere engel olunması, ahlaki açıdan mahzurlu görülen yayınların önüne geçilmesi gibi görevleri bulunuyordu. Diğer yandan her ne kadar nizamnamede belirtilmemiş olsa da şüpheli şahısların tahkiki polis memurlarının bir diğer sorumluluğuydu. Fakat bu yeni birimden istenilen düzeyde istifade edilemedi. Galata-Beyoğlu bölgesi bulunan elçiler ve yabancı tüccarların güvenlikle alakalı şikayetlerinin önüne geçilememiştir. Bu çerçevede bölgenin sorumluluğu Zaptiye Müşiriyeti'ne devredildi. Polis Meclis'inin varlığı uzun sürmeyerek 1850 yılında kaldırıldıysa da bölgede polis güçlerinin bazıları görevine devam etti.⁶⁸

1864 yılına gelindiğinde vilayet düzenlemesiyle beraber güvenlik güçleri bağlamında zaptiyeden ayrı olarak polislik memuriyetinde kullanılmak üzere ayrı bir birim daha hayata geçirilir. Bu çerçevede yayınlanan *Kuvve-i Zabtiiyenin Vezâif-i Mülkiyye ve Askeriyyesi*" isimli yönetmelik ile çerçevesi çizilen birim mülkî idareye bağlı olarak çalışacak teftiş memurlarıydı. Bu memurlar yukarıda genel hatlarıyla değinilen görevler kapsamında çalışacaktı. Ayrıca aylık vukuat cetvelleri düzenleyerek valilere sunulacaktı. Birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç sınıfa ayrılan teftiş memurlardan birinci sınıf olacakların okuma yazma bilmesi şart koşulmuş diğerlerinin ise çalışacakları bölgenin dilini bilmesi yeterli görülmüştür. Koyu lacivert üniforma giyecek teftiş memurlarının yanına gerekli görüldüğünde zaptiye de verilecekti. Modern polisin ilk örneği olarak da değerlendirilen bu uygulamanın da ömrü kısa sürmüş 1869 Asâkir-i Zabtiiye Nizamnamesiyle görevleri zaptiye askerlerine devredilmiştir.⁶⁹

II. Abdülhamid döneminde jandarmada olduğu gibi polis teşkilatında da önemli değişiklikler yaşandı.⁷⁰ İç güvenlik kurumlarının dönüşümü ve gelişimi için

⁶⁸ Ali Sönmez, Polis Meclisi'nin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, s. 260-275.

⁶⁹ Hasan Yağar, *Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 13, s. 629-652. Ali Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi*, s. 214-216. Musa Çadircı *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 320-322.

⁷⁰ Özellikle II. Abdülhamid döneminde güvenlik güçlerini yeniden düzenleme faaliyetlerinin hâkimiyet mücadelesi ve iktidarın pekiştirilmesi amacının pratiği olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede bkz. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909*, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16, 2004, s. 60-95.

Avrupa'dan yabancı subayların davet edildiğine önceki kısımda değinilmişti. Bu çerçevede Valentine Baker'in raporunda belirttiği huşulardan bir tanesini güvenlik güçlerinin polis ve jandarma olarak iki ayrı şekilde teşkilatlanmasıydı. Kent merkezlerinin güvenliğini sağlayacak polisler sabıkalı kimseleri tanır kişilerden seçilmeliydi. Ayrıca polis teşkilatının gelişimi için yurtdışından subayların istihdam edilmesini de teklif etmişti.

1881 yılında Zaptiye Müşiriyeti'nin kaldırılarak yerine Zaptiye Nezaretinin kurulmasıyla beraber polis güçleri artık nezaretin bünyesi altında çalışan ayrı bir birim olmuştur. Bu çerçevede Dersaadet'te güvenliği jandarma alayının yanında, İstanbul Polis Müdiriyeti, Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıkları, Beşiktaş Karakolu olmak üzere dört bölgeye ayrılmış polis güçleri temin edecekti. Ayrıca bu bölgelerde kendi içinde mıntikalara ayrılmıştır. Ayrıca bu doğrultuda polis teşkilatının bürokratik işlemleri için kendi içinde komisyon ve meclisler kuruldu.⁷¹

İmparatorluğun merkezinde olduğu gibi taşrada da polis teşkilatının kurulmasına bu yıllarda gayret gösterilmiştir. Örneğin 1305 (1888) tarihli Manastır Vilayet Salnamesi'nde vilayette bir polis dairesinin teşkil edildiği görülmektedir. Polis serkomiseri Haşim Efendi başkanlığında ikinci ve üçüncü komiserlerden oluşan bir polis meclisi altındaki idare kaleminde ise, evrak ve vukuat kaydı, tahkikat, pasaport ve mürur tezkiresi birimlerinde çalışan memurlar mevcuttur.⁷²

Aralık 1896 tarihinde kaleme alınan “*Dersaadet ve bilâd-ı selâsede takrîr-i asâyiş vazifesiyle mükellef olan nizamiye ve jandarma asâkir-i şâhânesiyle polis me'murlarının sûret-i hareketlerine dair*” talimat ile polise verilen görev ve yetkiler izah etmiştir.⁷³ Talimatname, yukarıda aktarılan polis meclisinin hazırlamış olduğu nizamname ile benzerlikler gösterse de bu metin polislere daha çok yetki veriyordu. Buna göre; polisler muhtar ve bekçileri haber kaynağı olarak kullanarak sorumluluk bölgelerindeki şüpheli şahısları tespit etmekle yükümlüydü. Gece ve gündüz mahalle, sokak ve caddelerde devriye gezecek olan polis memurları, han, dükkan ve mağazaları gizli veya açık bir şekilde gözetim altında tutacaktı. Eğer önüne geçemeyeceği gücünü

⁷¹ Noemi Levy-Aksu, **Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 175-177.

⁷² **Salname-i Vilayet-i Manastır**, Manastır Vilayet Matbaası, 1305(1888)

⁷³ Talimatname için bkz. BOA, Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM., 632/2

aşan bir olay ile karşılaşırsa önce jandarmaya onlar da yeterli kalmaz ise nizamiye birliklerine başvurabilirdi. Şehir içine girecek eşya ve malların aranması yine polislerin sorumluluğuydu. Mürur tezkiresi ve pasaportu olmayanların denetlenmesi, herhangi bir işi olmayanların çarşı ve pazarlarda toplu olarak bulunmasının engellenmesi yetki alanlarındaydı. Dinî bayramlar ve diğer günlerde ibadethane ve mescitlerin gözetim altında tutulması yine polislerin sorumluluğunda bulunmaktadır.

Sultan Abdülhamid döneminde jandarma da olduğu gibi polis teşkilatında da profesyonelleşme bakımından önemli adımların atıldığı değerlendirilebilir. Bu bağlamda kuşkusuz Sultanın idare tarzının etkisi olmuştur.⁷⁴ Fakat bu durum tek belirleyici değildir. Jandarmanın tensiki bağlamında aktarılan uluslararası sistemin ve ayrılıkçı tehdit unsurlarının güvenlik güçlerinin dönüşümü ve gelişimi üzerindeki etkisini aynı şekilde polis teşkilatında da izlemek mümkündür.

Rumeli’de umumî müfettişlik vasıtasıyla gerçekleştirilmesi planlanan bir diğer program polis tensikatıydı. Umumî Müfettişlik talimatnamesinin 8. maddesi bu konuyu kapsamaktaydı ki; vilayetler de ki polis komiserleri Müslüman ve Hristiyanlardan oluşacak, seçilecek olanların namuslu ve daha önce ceza görmemiş olmalarına dikkat edilecek ve okuma-yazma bilme şartı aranacaktı. Türkçeden başka dillere vakıf olanlar ve Müslümanlardan bu vasıflara sahip olup askerliğini yapmış olanlar ise ruhsatlı sayılacaktı. Talimatnameye ek olarak kabul edilen Viyana Islahat Programı’nda da bu konuya değinilmiş ve aynı jandarmada olduğu gibi polis teşkilatının tensikinde de yabancı uzmanların görevlendirilmesi ve teşkilat kadrosunda gayrimüslimlerin istihdam edilmesi gerektiği belirtilmişti.

Bu çerçevede öncelikle bölgede polis teşkilatının durumu ile ilgili raporlar talep edildi. Manastır Valisi Ferik Ali Rıza Paşa’nın 1903 yılının şubat ve mart aylarında verdiği raporlara göre; Vilayet dahilinde 1 serkomiser, 2 ikinci sınıf komiser, 15 üçüncü sınıf komiser ve 59 polis neferi mevcuttu. Serkomiser aylık 1350 kuruş,

⁷⁴ Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 140-151. Konuya ilişkin çalışmada Ferdan Ergut, Abdülhamid döneminde sivil bir polis teşkilatının oluşması ve Zaptiye Nezaretî’nin kuruluşun esas gayesinin ağırlıklı olarak sultanın kişisel iktidarını tahkim etme politikası bağlamında ele alır. Polislik işinin temel olarak elitlerin denetlenmesi olduğunu savunur. Diğer yandan konuya ilişkin daha çok Dersaadet’te asayişe odaklanan Noemi Levy-Aksu, çalışmada Ergut’un tezine şüpheyle yaklaştığını ifade eder. Noemi Levy-Aksu, **Osmanlı İstanbul’unda Asayiş 1879-1909**, s. 169-170, 202-214.

ikinci komiser 500 kuruş, üçüncü komiserler 300/400 kuruş ve polis neferleri ise 200/300 kuruş maaş alıyordu.

Vilayetin çoğu nahiyelerinde, Debre, Görice ve Serfiçe sancaklarının bazı kazalarında polis memuru yoktu. İlbasan'da ise sadece 3 polis neferi mevcuttu. Bu şartlar altında polis teşkilatından güvenliği temin etmek maksadıyla yeteri kadar istifade etmek mümkün değildi. Ayrıca Manastır, Görice ve Serfiçe sancaklarındaki nahiyeler, çoğu kaza merkezinden daha önemli mevkiler olduğundan buralarda da polis memurlarının sayısının artması gerekiyordu. Ali Rıza Paşa'ya göre mevcuda 2 ikinci sınıf komiser, 7 üçüncü sınıf komiser ve 40 polis neferi ilave edilmesi şarttı. Ayrıca yeni kurulan nahiyelerde de polise ihtiyaç duyulmaktaydı.⁷⁵

Manastır jandarma ve polis müfettişi Onander Bey'in raporu da bu ihtiyacı teyit eder.⁷⁶ Vilayette on üç mıntıkaya ayrılmış karakollar vasıtasıyla polis memurları devriye ve nöbet vazifelerini ifa ediyordu. Fakat bu görevlerin sağlıklı bir şekilde işlenmesi için mevcut kadronun genişletilmesi gerektiğini Manastır valisinin belirttiği gibi altını çizerek. Ayrıca jandarmada olduğu gibi polis memuriyetinde müslim ve gayrimüslim şahısların beraberce istihdamından çekinilmemesi gerektiğini ifade etmesiyle her ne kadar program olarak kabul edilse bile bu uygulamaya jandarmada olduğu tereddütlü yaklaşıldığı veya tepkiler olduğunu göstermektedir.

Polis tensikâtı ilgili komisyon vasıtasıyla yapılan çalışmalar mali problemlerden dolayı biraz gecikmiş olsa da Hilmi Paşa, Ekim 1903 tarihinde Sadaret'e geline aşamada kadro durumu bildirmişti. Buna göre Manastır polisinin yeni mevcudu, 1 serkomiser, 3 ikinci sınıf komiser, 18 üçüncü sınıf komiser, 10 çavuş ve 89 polis neferinden oluşmaktaydı. Ayrıca maaşlara da zam yapılmıştı. Serkomiser aylık 1500, ikinci sınıf komiser 750, üçüncü sınıf komiser 500, çavuşlar 400 ve polis neferleri 300 kuruş maaş alacaktı. Halihazırda ise kadroda 24 gayrimüslim polis istihdam edilmişti.⁷⁷

⁷⁵ Manastır Valisi Ferik Ali Rıza Paşa'nın Manastır Vilayeti polis teşkilatının durumu hakkındaki raporları için bkz. BOA, TFR.I. MN., 4/360, 11/1053. Rumeli Müfettişliği Evrakı Arzuhaller (TFR.I.ŞKT.) 5 /442. Rumeli ıslahatı kapsamında Manastır Vilayetinde yeni tesis edilen nahiyeler Manastır, Pırlepe, Görice, Kırçova ve Kesriye kazalarına bağlı olmak üzere 8 adetti. Bkz. BOA, Rumeli Müfettişliği Umum Evrak (TFR.I.UM.), 2/149

⁷⁶ BOA, TFR.I. MN., 22/2118

⁷⁷ BO, BEO, 2196/164685. Yıldız Evrakı Hususi Maruzat (Y.A.HUS.), 460/12

Manastır şehri üç polis mıntıkasına ayrılmıştı. Her mıntika üçüncü sınıftan bir polis komiseri tarafından idare ediliyordu. Mıntika komiserleri her gün saat dörtte bölge ile ilgili raporunu serkomisere bildirmekle yükümlüydü. Her polis mıntıkası ise üç karakol bölgesine ayrılmıştı. Her karakolda bir polis çavuşu bulunuyor karakolların sorumluluk bölgesine ait günlük rapor ise saat üçte mıntika komiserine iletiliyordu. Karakol memurları gece ve gündüz toplam sekiz saatlik devriye vazifesiyle sorumlu olup geceleri ise refakatlerine jandarma alabiliyorlardı.⁷⁸

Polis teşkilatının yapı ve görevlerini düzenleyen bir nizamname hazırlanması çalışmalarını yürütülürken, polis memurları kendilerine görev tevdi' edilen diğer nizamname, talimatlar çerçevesinde görevlerini sürdürdüler.⁷⁹

Örneğin bunlardan biri Eylül 1890 tarihli “*serseri ve mazenne-i su’i eşhas*” hakkındaki nizamnamedir. Nizamnameye göre “hiçbir iş ile meşgul olmayan belirli ve sürekli bir ikametgahları bulunmamakla beraber yaşamlarını meşru bir şekilde idare ettiklerini ispat edemeyip şurada burada gezmekte olan kişiler” serseri olarak tanımlanmaktaydı. Mazenne-i su’i eşhas ise daha önce hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçlardan sabıkalı olanları tarif ediyordu. Serserilik vasfını kazandıran ve güçlendiren şey esasen bir “belirsizlik” durumuydu. İkamet yeri, herhangi bir grup aidiyeti bulunmayan bu kişiler, bir düzen içerisinde yerini almamış, hayatı ve iştigal ettiği şeylerin net olarak tanımlanamayan profile işaret etmekteydi. Bu çerçevede sabitesi olmayan serserilerin daha yüksek bir tehdit seviyesi olarak algılanan, komita ve çete faaliyetleri gibi, hareket veya oluşumlara bir şekilde dahil ya da alet olma ihtimali mevcuttu. Dolayısıyla serseriliğin önüne geçilmesi Osmanlı polisinin önemli görevleri arasındaydı.⁸⁰

1907 Polis Nizamnamesi çerçevesinde bakılacak olursa polisler görevlerini idarî, adlî ve mülkî olmak üzere üç kategori altında yürütüyordu.⁸¹ Han, otel, fabrika gibi içtimai mekânların kontrol ve gözetimi mürur tezkiresi işlemleri, ruhsatsız silah

⁷⁸ Manastır polis müfettişi Onander Bey’in polisin çalışma şeklini bildirdiği raporu için bkz. BOA, TFR. I. MN., 26/2590.

⁷⁹ Bu nizamnameler için bkz. Hasan Yağar, **Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)**, Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988. S. 72-84

⁸⁰ İlkay Yılmaz, **II.Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları, Mürur Tezkereleri ve Otel Kayıtları : Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s. 126-134.

⁸¹ Hasan Yağar, **Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)**, s. 86-114.

taşınmasının engellenmesi gibi vazifeler polisin idarî görevleri arasındaydı. Mülki görevler ise daha çok örneğin komita ve çete üyeleri gibi fesat ehli ile mücadeleye dönüktü. Sorumluluk bölgesinde bu tarz kişilerin olup olmadığının araştırılması ve tutuklanması, patlayıcı madde, silah ve yasadışı evrak gibi aletlerin bulunup el koyulması ve bu minvalde basın organlarının denetlenmesi ile bu kapsamda istihbari bilgilerin elde edilmesi mülkî vazifeler kapsamındadır. Bu çerçevede polis memurları sivil polis olarak istihdam edilmiş ve çete takibinde görevli müfrezelerin içinde jandarma ve nizamiye birlikleriyle beraber yer almıştır.

1.2.4 III. Ordu

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren düzenli ordu birlikleri ülkeyi dış tehditlerden korumanın yanında aynı zamanda iç güvenlik misyonunda da rol oynamıştır. Etnik/ayrılıkçı talepler, merkezileşmeye karşı direnç ve vergi temelli gibi isyanların bastırılmasında düzenli ordu birliklerinin kullanımının özellikle siyasi ve psikolojik tesirleri olmuştur. Dış tehditlerden koruma ve iç güvenliği temin etme misyonları ordunun teşkilat şemasına da tesir etmiştir.⁸² Bu çerçevede uzun yıllardır bu tarz hareketlere sahne olan Rumeli coğrafyasında III. Ordu, Balkan devletlerinin tehdidine karşı teyakkuzda olmanın yanında, iç güvenlik noktasında da aktif rol oynamıştır. Jandarma ve polisin yetersiz kalması oldukça vaki' olmuş bundan dolayı düzenli ordu birliklerine başvurulmuştur. Öyle ki Rumeli de ordunun mesaisini çok büyük bir ölçüde iç güvenlik meseleleri oluşturmuştur.⁸³

1843 tarihinde yapılan düzenleme ile Osmanlı Ordusu coğrafya baz alınarak 5 bölgeye ayrılmıştı. Manastır merkezli Rumeli ordusu ise İmparatorluğun batı sınırlarını korumayla görevlendirilmişti. 1863 tarihinde Hüseyin Avni Paşa'nın seraskerlik döneminde numaralandırma sistemine geçildiğinde ise Rumeli Ordusu III.

⁸² “Kara kuvvetleri ve onun komutasını üstlenen mektepli zâbit kadrosunun 20. Yüzyılın başına gelindiğinde kendilerini, “ülkenin ve devletin gerçek sahibi ve muhafızı” gibi hissetmelerine yol açanda birbiri peşi sıra çok çeşitli bölgelerde içine girdikleri bu isyan bastırma harekâtının yarattığı psikoloji oldu.” Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, **Osmanlı Askeri Tarihi 1792-1918**, (ed). Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, Temmuz 2017, s. 78-80.

⁸³ Resne mintikasında görev yapan Resneli Niyazi bu duruma vurgu yaparak jandarma üzerinde yapılan yeniden düzenlemelerin dış görünüşte kaldığını ifade etmektedir. Bkz. Resneli Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Haz. İsmail H. Uzunçarşılı, Örgün Yayınevi, 1. Baskı, 2003, İstanbul, s. 41.

Ordu ismini almıştır. 1895 tarihinde ise III. Ordunun karargâhı Selanik'e taşınırken bazı daireleri Manastır'da kalmaya devam etmiştir.⁸⁴

Vilayet dahilinde, çeşitli seviyelerdeki nizamiye, redif askerlerinden oluşan müfrezeler, muhtelif mevkilere yerleştirilerek asayişin teminine çalışılmaktaydı. Esasen geçici olarak teşkil edilmiş görev gücü olarak tarif edilebilecek bu uygulamada müfrezeler, genellikle komutanının ve vazifesinin ismini alıyordu. Güvenliği sağlamakla yükümlü olan müfrezeler, kendi mıntıkası ile de isimlendirilebiliyordu.⁸⁵

Sınır hattı ve dahilinde erkân ve zâbitân bulundukları bölgede asayiş tehdit edebilecek olaylardan sorumluydular. Bu minvalde sorumlu oldukları mıntikalarda keşif ve gözlem müfrezeleri ile seyyar takip kolları çıkartılması zaruriydi. Diğer yandan mıntika kumandanları kendi bölgelerini teftiş ederek gerekli noksanları gidermek ve ikmal etmekle vazifeliydi. Bu teftiş raporları ayrıca ordu merkezi ve Seraskerliğe sunuluyordu. Ayrıca cihet-i askeriyyenin kendi içinde ve mülki idare ile koordinasyonuna da önem verilmesi isteniyordu.⁸⁶

Emniyetin muhafazası maksadıyla bölge hakkında askerî ve mülkî cihetten hazırlanan raporlar doğrultusunda III. Orduya bağlı bazı mıntikalar içinde ve imparatorluğun farklı bölgelerinden Rumeli'ye asker sevkıyatı, rediflerin seferber edilmesi ile yeni sabit ve seyyar müfrezelerin teşkiline sürekli ihtiyaç duyuldu. 1904 yılında ise çete takibinde istihdam edilmek üzere her biri yaklaşık 800 mevcutlu olan 4 Avcı taburu teşkil edildi. Özel seçilmiş bu kuvvetlere gerektiğinde nizamiye birlikleri de destek olacaktı. Manastır'daki çete takibi vazifesini ise III. Avcı taburu ifa edecekti.⁸⁷

⁸⁴ 1891 tarihi itibarıyla ise ordu bölgeleri numaralandırma sistemine göre şu şekildeydi: 1. İstanbul, 2. Edirne, 3. Manastır, 4. Erzincan, 5. Şam, 6. Bağdat, 7. San'a. Naci Çakın, Nafiz Orhon, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (1793-1908)**, c. 3, kısım 5, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 215.

⁸⁵ Mesut Uyar & Edward J Erickson., **Osmanlı Askeri Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Haziran 2017, İstanbul, s.367

⁸⁶ BOA, TFR. I. A, 5/433 (17.01.1321).

⁸⁷ Hakan Özdemir, **Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu : Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 190-207.

İKİNCİ BÖLÜM

MANASTIR'DA TEHDİT UNSURLARI: KOMİTA VE ÇETELER

XIX. Yüzyılda stratejisini toprak bütünlüğünü koruma üzerine kurgulayan Osmanlı Devleti dış tehditler bağlamında savaş ve diplomatik baskı gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı gibi diğer yandan iç tehditlerle de karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede XIX. yüzyıl Osmanlı Rumeli'si çeşitli şiddet olaylarına sahne oldu. İktisadi yahut statü ve grup çıkarlarıyla ilişkili olarak ortaya çıkan ayaklanma ve eşkıyalık faaliyetlerine⁸⁸ yabancı olmayan devlet, bu dönemde bölgede daha çok milliyetçi temelli ayaklanmalarla karşı karşıya kaldı. Etnik ve dinî yeni hak talepleri ile beraber bağlı olunan siyasi topluluktan ayrılma isteği bu ayaklanma faaliyetlerinde temel motivasyon olduğu söylenebilir. Bu çerçevede iktidarın kuvvet yoluyla değişimi nazarından yaşanan sürecin altı devrimci durumlar olarak da çizilebilir.⁸⁹

Savaş, uluslararası sistem, iç politika ve toplumsal süreçler bu durumların doğup şekillenmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan devletin otoritesini inşa eden aletlerin yeniden yapılanması gibi bir diğer değişim mevcut düzene karşı âsi olanların mücadele pratiklerinde görülür. Yerel ve aracılara dönük talepler daha çok ulusal ve iktidara dönük taleplere dönüşmüştür. Teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni aletler devletlerin askerî kapasitesini ve siyasî otoritesini güçlendirmeye hizmet ettiği kadar aynı zamanda isyancı hareketlerinde faaliyet alanını ve anlayışına etki etmiştir. Bu çerçevede; Rumeli'de ortaya çıkan modern ayrılıkçı hareketler çeşitli şiddet enstrümanlarına sahipti. Ayrıca ulusal bir birlik kurmaya dönük dil, din ve tarih çalışmalarıyla beslendiler. Kültürel çalışmalarla beslenen milliyetçi siyasi programların uluslararası konjonktür ve yardımla beraber ayaklanma hareketlerine temel teşkil etmesi ve farklı etnik unsurların bağımsızlık kazanmasıyla ilerleyen süreçte; Rumeli toprakları özelinde Bulgarlar zincirin sonunda yer almaktadır.

⁸⁸ Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1983, s. 10-90

⁸⁹ Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler (1492-1992)**, Çev. Özden Arıkan, Yeni Binyıl Yayınevi, s. 23-79

Bulgarlarla meskun bölgenin devletin merkezine yakınlığı bu konuda etkili bir faktörlerden biri olarak ifade edilmiştir. Fakat sürecin temel parametreleri farklı değildir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Bulgarların kültürel çalışmalarının başladığını ifade etmek mümkündür. Her ne kadar bu çerçevede Bulgarlar arasında ayrılıkçı fikir ve yapılanmalar var olsa da özellikle yüzyılın ikinci yarısına kadar bu sesler cılız kalmıştır. Yüzyılın orta devrelerinde Bulgarların isyanları mevcut olduğu gibi bu isyanlar da temel gerekçenin toprak ve vergi meselesi olduğunu ifade edilmektedir.⁹⁰

Bulgarlar bu faaliyetleri sürdürürken karşılarında ise önemli bir engel olarak Patrikhane ve Rumlar bulunuyordu. Rum Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar kilise ve mektepler vasıtasıyla millî benliklerinin unutturulduğunu Rumlaştırıldıklarını hissediyorlardı. Dolayısıyla kendi dillerinde ayin yapabilmeleri ve cemaatlerinin devlet tarafından resmen tanınması önemliydi. Bu çerçevede Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakip süreçte ayrı bir kilise konusunda Bulgarlar çalışmalarını hızlandırdı. Bâb-ı Âli'ye konu hakkında istekte bulunmak maksadıyla heyetler gönderilmesinin yanı sıra, Bulgarların yoğun yaşadığı bölgelerde Patrikhane tarafından atanan din görevlilerinin işi zorlaştırılmaya devam edildi. Zaman zaman ayinlerde Rum Patriğinin adı okunmazken Patrikhane ise doğal olarak bu konuda taviz vermemekteydi. Nihâî olarak ise süreç 1870 yılında Bulgarların zaferiyle, Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Eksarhlığın yetki alanına giren bölgeler zamanla ortaya çıkacak bir Bulgar Devleti'nin sınırları olacaktı.⁹¹

Bu çerçevede; Kilise müessesesi, din adamları, öğretmenler ve toplumun farklı grupları da aynı amaç doğrultusunda bu sahnede yerini aldı. Diğer yandan zayıfladığı düşünülen Osmanlı Devleti'nin topraklarının âkıbeti ve bu konuda çeşitli ve zıt çıkarları olan Avrupa devletlerinin tutumunun ne olacağı konularını ihtiva eden *Doğu Sorunu*, bu hareketlerin gelişiminde etkili olmuştur. Bölge üzerindeki rekabetin farkında olan ayrılıkçı gruplar çeşitli Avrupa devletleriyle ilişkide bulunmuş ve onların bir nevi vekili olarak da hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki kontrol

⁹⁰ Halil İnalçık , **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 16-80

⁹¹ Ramazan Erhan Güllü, Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17 (1), s. 350-361.

eksikliği faktörüyle beraber netice itibariyle ortaya bağımsız ve özerk Balkan devletleri çıkmıştır.⁹² 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ise Rumeli’de yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Antlaşma çözüm olmaktan ziyade beraberinde daha çok problem getirmiştir. Yeni teşkil edilen Bulgaristan Emareti ile diğer Balkan devletleri, Osmanlı’nın elinde kalan “Makedonya” toprakları üzerindeki mücadelelerini hem birbirlerine hem de Osmanlı’ya karşı destekledikleri silahlı örgütler vasıtasıyla sürdürmüşlerdir. Osmanlı bürokrasisinde genellikle *Komita/Komite* olarak isimlendirilen bu örgütlerin silahlı unsurları ise *çete* veya *eşkiya* olarak ifade ediliyordu. Osmanlı Devleti’ne karşı gayrinizami harp icra eden bu gruplar ayrıca Avrupa ve Rusya’daki benzer gaye ve metotları kullanan kişi ve gruplarla da etkileşim, iş birliği halindeydi.

Bu bölümde öncelikle kavramsal düzeyde ayaklanmalar ve bu doğrultuda kullanılan metotlar üzerinde durulacaktır. Aynı şekilde gayrinizami harbin tarifi, şekli ve mahiyeti izah edildikten sonra Rumeli Müfettişliği döneminde bölgede aktif olan silahlı örgütler bu çerçevede değerlendirilecektir. Bu kapsamda kısaca tarihî arka planları özetlenecek olan örgütlerin hazırlamış olduğu siyasî ve askerî talimat, tüzük ve nizamname gibi metinler temel alınacak ve örnek olaylarla beraber konunun pekiştirilmesine gayret edilecektir.

2.1 Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Gayrinizami Harp; düşman etkisi altında bulunan bölgelerde öz personel ve kaynaklar tarafından icra edilen faaliyetleri içine alır. Bu faaliyetler daha çok mahalli hükümeti veya işgal kuvvetlerini ortadan kaldırmak maksadı gütmekle beraber içinde isyancı, gerilla, ihtilalci, yıkıcı gibi gayrinizami unsurlar ve bu bağlamda kurulan teşkilatlar bulunur.⁹³ Haliyle ayaklanmalar ve bu doğrultuda yöntem ifade eden gerilla harbi ve terör de Gayrinizami Harp çerçevesinde değerlendirilmektedir. *Ayaklanma*; daha çok uzun vadeli, halk desteğine sahip olma vasıflarıyla beraber siyasî araçların

⁹²Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18 ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, 3. Basım, İstanbul, Nisan 2013, s. 196-259

⁹³ Mustafa Özyanar, **Gayri Nizami Harb Harekâtı**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1971, s. 60-61

ve askerî yöntemlerin kullanılmasıyla mevcut otoriteye karşı verilen mücadele olarak görülebilir. ⁹⁴ Ayaklanma faaliyetleri ve ayaklanmacıların karakterini ortaya çıkaran durum mevcut siyasetin hangi yönlerine karşı olduklarıdır. Mevcut otoritenin yapı ve değerlerini yansıtan siyasi sisteme, bu minvalde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalara karşı olma yahut tüm bu etkileşimlerin taraflarını oluşturan içinde bulundukları siyasi topluluktan ayrılma gayesi ayaklanmaların çeşitliliğini oluşturan faktörlerdir. Bu çerçevede ayaklanmacı hareketler gelenekçi, reformist, ütöpik, anarşist, çoğulcu yahut ayrılıkçı olmak üzere çeşitlilik gösterir. Ayrılıkçı hareketlerde milliyetçilik duygusu ve bağlı oldukları siyasi topluluktan ayrılma hedefi ön plana çıkar. Bu minvalde toplantı, protesto, propaganda, resmî kurumlara sızma, destekleyici gruplar oluşturmak gibi siyasî kaynakları kullanan isyancılar, askerî olarak ise daha çok gerilla savaşı ve zaman zaman terör yöntemlerini tercih ederler. ⁹⁵

Gerilla harbinin mahiyetini ele almadan önce konuyla ilişkili olarak diğer kavramların üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu çerçevede kullanılan bir diğer kavram ise “*Small War/Küçük Savaş*” tır. Bazı çalışmalarda bu terim bağlamında ayaklanmalar da incelenmekte olup küçük savaşların insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. ⁹⁶ Fakat kavramın tarihî seyri ele alındığında içerik ve anlam bakımından değişim sergilediği görülmektedir. Kavram daha erken dönemlerde “iç savaş” karşılığında ele alınırken, bilhassa Fransız Devrimine kadar düzenli ordu birlikleriyle beraber operasyon düzenleyen özel birlikleri belirtmek için kullanıldı. Savaşçı kabilelerin de istihdam edildiği bu operasyonların muhtevasını ise keşif, sabotaj, pusu gibi metotlar oluşturmaktaydı. XVI. Ve XVIII. yüzyıllardan sonra ise bu operasyonlar Avrupa ülkelerinde farklı isimler almıştır. Almanya’da “*Partheyen*”, Fransa’da “*Parties*” kelimeleri kullanılırken bu operasyonu icra eden grupların liderlerine “*Partizan*” deniliyordu. XIX. yüzyıla kadar “*partizan savaşı*” bu operasyonların yürütülmesi anlamına geliyordu. XIII. Yüzyılın ortaları itibarıyla üzerine klasik metinler kaleme alınan partizan savaşının politik ve ideolojik bir

⁹⁴ Cenker Korhan Demir, **Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, 2020, s. 15-17

⁹⁵ Bard O’Neill, **İnsurgency & Terrorism (From Revolution To Apocalypse)**, Washington D.C., Potomac Books, 2. Edition, s. 15-45

⁹⁶ Gann Lewis H Gann, **Gerilla Savaşı: Kısa Tarih**, Çev. Emre Dilli, Arena Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 9-13.

muhtevası bulunmuyordu. Fakat Amerikan Bağımsızlık Savaşları ve Napolyon Savaşları bu vasıfta değişiklik yarattı. Özellikle Amerikan tarafında savaşı kuvvetlerin İngiliz vesayetinden kurtulma motivasyonu ile beraber Fransa'ya karşı İspanyollar tarafından verilen bağımsızlık savaşı, terimi daha çok ideolojik bir noktaya kaydırmıştır. İspanya'da isyancılar safında mücadele edenler, kelime anlamı küçük savaş olan “*Guerilla/ Gerilla* “ olarak vasıflandırılmıştı.⁹⁷

Gerilla harbi, kaçma/kurtulma, bozguncu (Yıkıcı) faaliyetlerle beraber gayrinizami harp harekâtının çeşitlerindendir. Kaçma/Kurtulma, dost veya düşman askerî personel ya da önemli kişilerin düşman kontrolündeki bölgelerden çıkarılmasını hedeflerken, yeraltı mukavemet grupları tarafından düşmanın askerî, ekonomik ve siyasî gücünü zayıflatmak maksadıyla icra edilen maddi ve manevi tahribat, propaganda, casusluk, baltalama gibi eylemler ise bozguncu faaliyetler kapsamında değerlendirilebilir.⁹⁸

Gayrinizami kuvvetlerin açık silahlı mücadele unsurunu ise gerilla oluşturur. Gerilla savaşı “*Düşman kontrolü altında tutulan veya düşmana ait topraklarda gayrinizami ve çoğunlukla yerli halktan meydana gelen kuvvetler tarafından icra edilen askerî ve yarı askerî harekât...*” şeklinde tanımlanabilir.⁹⁹ Bu harekât çeşidiyle gerilla, bağlı olduğu hareketin politik hedefleri desteklemeyi amaçlar. Mevcut otoritenin denetimini kırmak ve kaynaklarını sınırlandırmak, halkın hükümete duyduğu güveni azaltmak, psikolojik üstünlük elde etmek yine bu harekâtın politik hedeflerindendir.¹⁰⁰

Daha çok zayıf olan tarafın benimsediği bu harekâta düşmanın yıpratılması ve moralinin bozulması hedeflenir. Asgarî zarar alma ve karşı tarafa azamî zarar verme amacıyla sürekli olarak çatışmaya girilmediği gibi vur-kaç, baskın ve pusular taktik olarak tercih edilir. *Pusu*, düşman personelini, teçhizatını yok etmek, ele geçirmek, taciz etmek ya da hareketlerini engellemek maksatlarıyla icra edilen bir saldırı yöntemidir. Pusu için düşmanın muhtemel güzergâhı bilinmeli, saldırının

⁹⁷ Beatrice Heuser, **The Evolution of Strategy (Thinking War From Antiquity To The Present)**, Cambridge University Press, 2010, s. 388-392

⁹⁸ Mükerrrem Erensu, **Gayri Nizami Harb**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1968, s. 24-29

⁹⁹ Mustafa Özyanar, **Gayri Nizami Harb Harekâtı**, s. 14

¹⁰⁰ Field Manual 90-8, **Countergerilla Operations**, Washington D.C., HQDA, 1986, s. 2-2-2.

gerçekleşeceği arazi tanınmalı ve pusuya düşürülecek kuvvetlerin boyutu hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Baskın ise düşman kontrolündeki bir bölgeye karşı bir hareketi ihtiva eder. Sürpriz olma ve anilik yine bu saldırının yönteminin özelliklerindendir. Düşmana zayıt verdirmek, mahkum veya teçhizatları ele geçirmek ya da dikkatleri başka bir yöne çekmek suretiyle şaşırtma maksatlarıyla icra edilen baskının başarısı için baskın yapılacak yerin; yaklaşma ve çekilme yolları, bölgede ki sivil nüfusun durumu, fiziksel yapısı, iletişim sistemi hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Bu çerçevede başarılı bir pusu veya baskın; keşif, istihbarat ve planlamaya dayanır. Gerilla kuvvetlerini kullandığı bir diğer yöntem olan *sabotaj* ise ferdî veya toplu halde yapılabilir. Yine düşmanın çeşitli güç unsurları hedef alınır. Sabotaj örtülü veya açık halde olabilir. Gerilla kuvvetlerinin etkisi alanında bulunan nüfusun hükümete ve kurumlarına karşı çeşitli yollardan tavır koyması, sanayide çalışan adı geçen nüfusun üretimi yavaşlatması, iletişim ve ulaşım hatlarında zorluklar çıkarılması gibi esasen çok yönlü sabotaj faaliyetleri mümkündür. Açık sabotaj ise şiddet ön plana çıkar.¹⁰¹

Bu taktiklerin uygulanabilmesi için bir benzetmeyle ifade edilecek olursa gerilla kuvvetlerinin civa tanecikleri gibi dağılma ve toplanmayı hızlıca yapması gerekir.¹⁰² Gerilla Savaşı teorisyenlerinden *Mao Zedung*, bu harekâta başarılı olabilmek için aynı şekilde taktik saldırıların önemi üzerinde durur. Beklenmedik saldırılar ve çatışmada çabuk sonuç almak için hıza ve gizliliğe önem vermesi gereken gerilla, inisiyatif, esneklik ve planlama kabiliyetlerine sahip olmalıdır. İnisiyatif, düşmanın ve kendi birliklerinin zaafalarını bilmek ve doğru şekilde değerlendirmek ile elde edilir. Bu durumun somut ifadesi ise esnekliktir. Gerilla dağılma, toplanma ve yer değiştirmede maharetli olmalıdır. Dağılma daha çok düşmana geniş bir cepheden saldırmak, tehlikeli bir bölgeden uzaklaşmak amaçlarıyla uygulanırken, toplanma düşmanı imha maksadıyla icra edilir.¹⁰³

¹⁰¹ Mükerrrem Erensu, **Gayri Nizami Harb**, s. 53-56; Field Manual 31-21, **Guerilla Warfare And Special Forces Operations**, Washington D.C, HDQA, 1961, s. 168-190.

¹⁰² Hart B. D. Liddell, **Strateji (Dolaylı Tutum)**, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 499-513

¹⁰³ Mao Çe-Tung, Mao, **Askeri Yazılar**, Sol Yayınları, İstanbul 1971, s. 202-213

Gerilla kuvvetleri esasen bu taktikler ile sahada bir zafer beklemekten ziyade çatışmaları uzun vadeye yayarak bağlı oldukları politik hedefleri desteklemek gayesinde bulunurlar. Bu süreç içerisinde gerilla kuvvetleri temel olarak hayatta kalma gayesi güder. Bu hedef ise dış yardım, moral, altyapı ve güvenli üslerin temini ile daha çok mümkündür. Gerekli teçhizat ve istihbaratın sağlanmasıyla gerilla birliklerin altyapısı kuvvet kazanacağı gibi bu doğrultuda yerel halkla ilişkiler önemli yer tutar. Diğer yandan düşman kuvvetlerin etkili bir şekilde ulaşamadığı alanlar olarak tarif edilebilecek güvenli üsler, bakım, eğitim ve depo işlevi görür. Bu alanlar için daha çok engebeli arazi, dağlık ve ormanlık alanlar ya da uluslararası bir sınır tercih edilir.¹⁰⁴ Nihai olarak bu harbin yürütülmesi ve mahiyeti çevre şartlarına ve bazı prensiplere bağlı olduğu ifade edilmelidir.

Gayrinizami harbin yürütülmesi ve başarısında çevre faktörü önemlidir. Çevre faktörü; sadece arazi, iklim gibi fizikî coğrafya çerçevesinde ele alınabilecek etkileri değil aynı zamanda demografi, sosyoloji, siyasi durum gibi insanî boyutu da içinde barındırır.

Arazi noktasında gerilla daha çok dağlık ve ormanlık alanlardan istifade eder. Bu çeşit arazinin yoğun olduğu coğrafyalarda gayrinizami harbin tarih boyunca sürekliliğini izlemek mümkündür. Düzenli orduların ulaşmada problem çektiği dağ ve ormanlar, gerilla kuvvetleri için eğitim kampı, gizlenme, depo, dost birlikleriyle birleşme ya da intikal güzergâhı olarak kullanılır. Yine firar ve aldatma için bu tip araziler elverişlidir. Bulundukları bölgenin iklimine alışkın olması gerilla kuvvetlerinin avantajı olup fizikî çevre prensibi dahilinde değerlendirilebilir. Diğer yandan kendilerini destekleyen bir ülkeye gayrinizami unsurların yakın olması ikmal ve lojistik açısından lehinedir.¹⁰⁵ İnsanî boyut çerçevesinde ise sosyolojik durum etkilerden biridir. Özellikle etnik, dinî, sosyal düzeyde farklı kimliklerin bir arada yaşadığı fakat sorun haline geldiği parçalanmış toplumlar, gayrinizami unsurlar tarafından istismar edilebilir. Yine bir ülkedeki yaşam standardı, ekonomik beklentiler istenilen seviyede olmadığında gayrinizami unsurlar bu konulardaki muhalefeti

¹⁰⁴ Antony James Joes, **Resisting Rebellion: The History And Politics Of Counterinsurgency**, The University Press Of Kentucky, 2004, s. 1-20

¹⁰⁵ Virgil Ney, **Gerilla Harbi Ve Propaganda: Gerilla Harbi, Prensipleri Ve Tatbikatı Hakkında Notlar**, Haz. Mehmet Mert Çam, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 24-28.

kullanmaya gayret gösterir. Mevcut hükümetin gayrinizami unsurların olduğu bölgelerdeki otorite yoksunluğu ise bu tip yapıların gelişmesi ve başarılı olmasında önemli bir etkidir.¹⁰⁶

Gayrinizami unsurların faaliyet gösterdikleri alanda kimliklerine ve politik hedeflerine uygun bir kitlenin bulunması en önemli şartlardan biridir. Bu çerçevede *halk desteği* stratejik bir önem taşır. Yerel halk gerilla kuvvetlerine yiyecek, giyecek, para gibi maddî yardımlarda bulunabilir. İstihbarat noktasında da önemli işlevler görür. Gayrinizami unsurlar, otorite karşısındaki zayıflığını halk desteğiyle telafi etmeye çalışır. Bu çerçevede halktan aktif veya pasif destek talebinde bulunulur. Fiili katılım, istihbarat, çeşitli ihtiyaçları karşılama aktif destek kapsamında görülebilir. Sempatizan halkası ise pasif destek veren gruplar olarak değerlendirilir. Diğer yandan aydın ve kanaat önderleri, gayrinizamin kuvvetlerin ideolojisini halk üzerinde yayar ve propaganda noktasında işlev görür.¹⁰⁷

2.2 Manastır'da Gayrinizami Unsurlar: Kimlik, Hedef ve Araçlar

Berlin Antlaşması'nı müteakip süreçte; Osmanlı bürokrasisinin Rumeli Vilayetleri ile ilgili yazışmalarının çoğu *fesad* ve *şekavet* kelimeleri etrafında dönmekteydi. Bozulmak, çürümek anlamlarına gelen fesad¹⁰⁸, mevcut olana, kurulu düzenin hüküm ve değerlerine aykırı bir hali ifade etmekte olup Osmanlı bürokrasisinde kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. *Şekavet*¹⁰⁹ sözlükte bedbahtlık, saadetin zıddı anlamlarına gelir. *Şaki* ve çoğulu olan *eşkıya* ile de kök ve anlam itibariyle bağlantılıdır. Genel olarak şahsi veya grup menfaatiyle ekonomik çıkar motivasyonu ile yol kesme, hırsızlık yapma gibi faaliyetlerde bulunanlar için kullanılan eşkıyalık¹¹⁰ zaman içinde daha farklı bağlamlarda Osmanlı Devlet'inde

¹⁰⁶ Field Manual 90-8, s. 2-2, 2-3.

¹⁰⁷ Bard, O'Neill, *Insurgency & Terrorism (From Revolution To Apocalypse)*, s. 93-115

¹⁰⁸ İlhan Kutluer, Fesad, TDV İslam Ansiklopedisi, 12. Cilt, İstanbul, 1995, s. 421-422.

¹⁰⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1318, s. 781

¹¹⁰ Mücteba İlgürel, Eşkıya, TDV İslam Ansiklopedisi, 11. Cilt, İstanbul, 1995, s. 466-469

mevcut düzen ile karşı karşıya gelen veya aykırı hareketlerde bulunanlar içinde kullanılmıştır.

Bu çerçevede Osmanlı bürokratik yazışmalarında anlayış itibarıyla halihazıra, mevcut olana aykırı hal ve hareketleri, fikirleri yansıtan kavramlar olarak fesad ve şekavet; *Rumeli’de icra-yı şekavet, ahalinin zihnini ifsad eden*, örgütleri de altında toplar. Birer cemiyet-i fesadiyye olan bu örgütler “Komita/Komite” olarak adlandırılmaktaydı.¹¹¹ Komitaların silahlı unsurları ise eşkıya kelimesiyle beraber *çete* olarak adlandırılmıştır. Esasen müşterek yapılan faaliyetlere, gayrinizamiliğe vurgu yapan *çete* kelimesi, zaman ve mekân değişimiyle farklı kalıp ve anlamlarda kullanılmıştır. “Small War/ Küçük Savaş” kavramı üzerinde izlenilen değişimin bir benzeri *çete* kavramı için de görülmüştür. Bazı sözlüklerde *akıncı takımı*, *akıncı bölüğü*, *talia askeri* olarak karşılık bulan *çete*, erken dönemlerde akıncıların küçük birlikler ile icra ettiği akınları tarif eder.¹¹² Girişte altını çizdiğimiz dönem dahilinde *çete*, gayri resmi ve gayrimeşru olarak faaliyetlerde bulunan, küçük birlikler halinde komitasından aldığı görevleri uygulayan silahlı unsurları yansıtır. Bu haliyle *çeteyi* gerilla olarak ele almak yanlış olmayacaktır.

Uzun XIX. Yüzyılın son diliminde Rumeli’de ağırlıklı olarak Bulgar, Yunan, Sırp komita ve çetelerinden bahsetmek mümkündür. Stratejik olarak bağımsızlık veya özerklik hedefleyen *siyasî ve millî maksadlar takib eden*¹¹³ bu çeteler, özellikle Bulgar örgütleri, bölümün girişinde teorik olarak altı çizilen modern gayrinizami kuvvet ve gerilla harbi anlayışının vasıflarını büyük ölçüde taşımaktadır. Ayrıca bu örgütlerden İMDÖ (İç Makedonya Devrimci Örgütü) ‘nün ilk modern gerilla örgütü olduğu bazı çalışmalarda zikredilmektedir. Diğer yandan bu örgütlerin gelişmesi, büyümesi, faaliyetlerinin oranı uluslararası ilişkiler ve dış destek olarak temasta oldukları

¹¹¹ Sözlükte komita kelimesi “*niyet-i fâside ile müretteb heyet*” olarak açıklanmıştır. Osmanlı düşünce dünyasında komita kavramının tasarlanan bir eylemin yasadışı oluşunu ve bununla beraber örgütsel bir karakter taşıdığı ifade edilebilir. Bu cümleden olarak Osmanlı bürokrasisi örneğin günümüzde İç Makedonya Devrimci Örgütü olarak bilinen yasadışı organizasyonlara mensuplarının milliyetine atıf yaparak komita olarak isimlendirmiştir. Bulgar komitası, Yunan komitası gb. Bkz. Ş. Sami, **Kamus-ı Türkî**, s. 1115.

¹¹² Çete kavramının tarihsel süreç içerisinde kullanım alanı ve muhtevasının dönüşümü için bkz. Polat Safi, *Üç Tarz-ı Çete, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 34, İstanbul, 2012, s. 85-105.

¹¹³ Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 59-64.

devletlerin politikalarıyla da ilgilidir.¹¹⁴ Tarihî arka planda önemli bir noktayı teşkil eden diğer bir hadisenin 93 Harbi olduğu ifade edilmişti. Savaşın nihayetinde Büyük Bulgaristan projesinin “Bulgaristan Emareti”, “Makedonya” ve “ Şarkî Rumeli Vilayeti” olarak üç bölgeye ayrılması ve Berlin Antlaşması’nın ilgili maddeleri artık bölge üzerinde nüfuz mücadelesinde bulunan grupların sık sık kullanacağı atıfta bulunacağı bir siyasî bir program olmuştu. Antlaşmanın Makedonya’da reform yapılmasını öngören 23. maddesinin uygulanması için bölge aktörleri uluslararası arenaya bu doğrultuda farklı kanallarla mesaj verecekti. Bu çerçevede bölgedeki örgütler ise ayaklanma hareketleriyle Avrupalı güçlerin müdahalesini planlayacaktı. I. Bölümde Makedonya Sorunu bağlamında aktarıldığı üzere Bulgaristan’ın Şarkî Rumeli Vilayetini ilhakından sonra ise Makedonya siyasetine ağırlık vermesiyle ilgili örgütler açısından Bulgaristan “dış destek” kaynağı olacaktır. Yunanistan ve Sırbistan destekledikleri silahlı unsurlar açısından aynı kategori altındadır. “Makedonya” üzerinde çıkar elde etmek isteyen devletlerin, değişen politikalarına göre ilişkili oldukları komita/çeteye desteklerinin artması veya durdurulması gibi durumlar esasen *vekalet savaşı* olarak adlandırılan olgunun tarihsel bir örneğini sunmaktadır.

Bu çerçevede; aşağıdaki satırlarda Rumeli Müfettişliği döneminde aktif olan gayrinizami kuvvetler tanıtılacaktır. Yukarıda altı çizilen çevre faktörü bağlamında Rumeli coğrafyası ve hususi olarak Manastır Vilayeti örnek bölge olarak ele alınacaktır. Osmanlı güvenlik güçlerinin operasyonlar sonrası bu örgütlere ait ele geçirdiği dokümanlar üzerinden adı geçen komita/çetelerin gayrinizami harp anlayışını incelenmeye ve izaha gayret edilecektir.

¹¹⁴ Bu yapılar karşı dış devletlerin tutumu ve destek düzeyi değişkenlik göstermiştir. Örneğin Rus diplomasinin farklı yollarla Bulgar komitacıları lehine faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Diğer yandan Bulgar Komitacısı Boris Sararof, anılarında Rusya’nın Savaş Bakanı olan Alexandır Kuropatkin ile görüşmesinde Rusya’nın Uzak Doğu ile meşgul olmasından dolayı büyük bir isyan çıkarttıklarında kendilerine destek veremeyeceklerini keskin bir şekilde söylediğini ifade eder. Bkz. **Osmanlı Avrupası’nda Bölücülük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları**, Mümin İsov, Ergün Hasanoğlu (Der.), Selenge Yayınları, İstanbul, Aralık 2021, s. 109. Bu çerçevedeki bir inceleme için ayrıca Bkz. Hasip Saygılı, Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarıyla Bulgar Komitacılarının İlişkileri, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ekim 2014, 1(2), s. 197-226.

2.2.1 İç Makedonya Devrimci Örgütü

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Bulgaristan'da Makedonya davası için devrimci ve kültürel faaliyetler hız kazanmıştır. Bu minvalde Bulgarlar tarafından dernekle kurulmuş, protesto gösterileri düzenlenmiş çeşitli kitlesel eylemlerde bulunulmuştur. Yurtdışı bağlantılarıyla daha çok politik ve kültürel alanda faaliyet gösteren komitelerin yanında propagandalarını silahlı eylemler yoluyla duyurmak isteyen ve bu doğrultuda teşkilatlanan komitelerde mevcuttur. Nihai olarak bu komite faaliyetlerinin stratejik maksadı Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakıydı.¹¹⁵ Fakat en azından resmî söylemleri olarak bu stratejik amacı paylaşmasa da yönetici, üye ve destek düzeyinde katılımcıların Bulgar olduğu örgütlerde bulunmaktaydı.

Bu çerçevede; İç Makedonya Devrimci Örgütü, Ekim 1893 yılında kurulmuştur. Teşkilatın temelleri daha önceki yıllarda ihtilalci faaliyetlerde bulunmuş olan *Dame Gruev*, *Hristo Tatarçev*, *İvan Hacınikolov*, *P. Poparsov*, *Anton Dimitrov*, *Hristo Botanciev* gibi çoğunlukla öğretmen olan kişiler tarafından Selanik'de atılmıştır. Makedonya'da Sırp propagandasının arttığı endişesiyle çalışmalarına başlayan İMRO, Ocak 1894' de Tatarçev'i merkez komite başkanlığına seçmiştir. Hedefleri Makedonya'da reform yapılmasını öngören Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin uygulanması için çalışmaktı. Diğer yandan İMRO'nun hedefi ve ideolojisi hakkında tartışmalar da mevcuttur. Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakından ayrı olarak özerklik hedefi kimi yorumlara göre inandırıcı değil iken örgütün içinde farklı ideolojik eğilimde kişilerin bulunması hakkında ise bu konunun örgüte katılımın kısıtlanmaması için bilerek tartışılmasından kaçınıldığı yorumları da yapılmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda bu konunun öneminden kaçamayacaklardır.¹¹⁶

1893 ile 1897 yılları arasındaki dönemi örgütün hazırlık ve gelişme evresi olarak ele almak mümkündür. 1895'li yıllardan itibaren örgüt faaliyetlerine hız vermiştir. Rumeli Vilayetlerinde komite liderlerinin yaptıkları seyahatler ve

¹¹⁵ Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", **Osmanlı Araştırmaları**, IX, İstanbul 1989, s. 209-211.

¹¹⁶ Andrew Rossos, **Macedonia and The Macedonians**, Hoover Institution Press, California, 2008, s. 118-121

görüşmeler ile örgütün halk tabanı genişletilmeye çalışılmış bu doğrultuda tüccarlar ve öğretmenlerin desteği aranmıştır. Hedef bölgeler şifre ile isimlendirilmiştir. Örneğin Manastır, *Jerusalem* olarak şifrelenmiştir. Gizlilik prensini dahilinde kasaba ve köylerde yerel komitelerin oluşturulmasına gayret edilmiştir. Örgüt kendi gizli polis teşkilatını ve vergilendirme sistemini hayata geçirmiştir. Karar alıcı ve planlayıcı rolde olan komiteler esasen “*devlet içinde devlet*” mahiyetindeydi. Özellikle bu yıllarda *Gotse Delçev*’in örgüte katılmasıyla kurumsallaşma ve tabanın genişlemesinde ivme yakalanmıştır. Bir öğretmen olan Delçev, Rus anarşist ve nihilist çalışmaları okumuş ve etkilenmişti. Bu fikirlerden etkilenen hatta *Bakunin* gibi bu fikirleri savunan düşünürler ile tanışmış olan bir başka grup ise aynı yıllarda İMDÖ saflarına katılmıştır. Örgüt içinde mücadele yöntemi olarak partizan savaşının benimsenmesi gerektiğini savunanlar bu şekilde kendini göstermiştir. 1896 yılında yapılan örgüt kongresinde Makedonya, Manastır’ın da içinde olduğu yedi devrim bölgesine ayrılmıştır. Örgüt kendi gizli polis teşkilatını kurduğu gibi 1897 yılında örgütün Osmanlı güvenlik güçlerince keşfi ise İMDÖ’nün mücadele programı açısından yeni bir devreye işaret edecektir.¹¹⁷

Hem örgütün açığa çıkması hem de 1897 Osmanlı- Yunan Harbi’nden Osmanlı Devleti’nin sahada galibiyetle ayrılmasıyla kendisini tehlikede gören İMDÖ’nün bu yıldan itibaren taktik olarak taarruza geçtiği söylenebilir. Berlin Antlaşması’nın taahhütlerinden ümit kesilmiş ve Makedonya-Edirne’nin muhtariyeti stratejik hedef olarak kalmıştır. Taktik taarruz için kaza komitelerine çete hazırlama emri verildi. 1900 yılında hazır olan çete tüzüğünde ise askerî öğrencilik geçmişi bulunan yine Delçev’in emeği bulunuyordu. Özel propaganda birlikleriyle ahaliyi kazanmanın yanında küçük çaplı eylemlerde bulunuldu. Makedonya’nın Bulgaristan’a ilhakını amaçlayan ve bu doğrultuda 1890’lı yıllardan itibaren faaliyetlerde bulunan *Yüksek Makedon Komitesi* (YMK) ile ilişkiler geliştirildi ve iş birliği sağlama yönünde adımlar atıldı. Bu çerçevede Bulgaristan’dan Makedonya’ya örgütün ikmali için gizli bir hat oluşturuldu. Yeni yüzyılın başında bu devrimci faaliyetler Bulgar komiteleri açısından doruk noktasına ulaştı. 1902 yılında YMK’nın başarısız isyan teşebbüsü yeni

¹¹⁷ İMDÖ’nün kuruluş evresi ve bu konudaki tartışmalar için bkz. Nadine Lange-Akhund, **Macedonian Questions 193-1908 From Western Sources**, Columbia University Press, New York, 1998, s. 36-44

tartışmalara yol açtı. İMDÖ' nün merkez komite üyeleri yeni bir isyanı desteklerken, bazı yerel komiteler ise bu plana karşı çıkıyordu.¹¹⁸ G. Delçev' de genel bir isyanın son koz olduğunu düşünüyor daha çok terör yöntemiyle güvenlik zafiyeti yaratmanın uygun olacağını iddia ediyordu. Delçev'in isteğine uygun düşen esasen 1903 yılında Selanik'te bir gemiye ve Osmanlı Bankası'na gerçekleştirilen saldırılardı. Bu eylemler örgüte zarar vermenin yanında aynı tarihte Delçev'de Osmanlı güvenlik güçleri tarafından öldürüldü. Fakat genel bir ayaklanma konusunda taviz verilmedi. Yaz aylarında Avrupalı güçlerin müdahalesi ümidiyle gerçekleştirilen başarısız İinden Ayaklanması'nın ardından Bulgaristan'a takınılacak tavır, mücadele yöntemi gibi konular örgüt içinde tartışma ve ayrışma sebepleri oldu. İMDÖ'ye halk desteği bu tarihten itibaren zayıflamış olsa da silahlı mücadele kararlarını sürdürdüler.¹¹⁹

2.2.2 Yunan ve Sırp Komitaları

Bulgar ayrılıkçı hareketinin karşısında sadece Osmanlı Devleti değil farklı aktörlerde bulunuyordu. Önceki satırlarda bahsedildiği üzere Kiliseler üzerinden Bulgarlar ve Rumlar arasındaki mücadele bu dönemde de devam edecekti. Makedonya'daki Bulgar nüfuzunu engellemek bölge de ki Rumların Patrikhane ile bağıını koparmamak Yunan Hükümeti açısından da önemliydi. Berlin Antlaşması sonrası hem Yunanistan'da hem de Rumeli vilayetlerinde bu minvalde organizasyonlar teşkil edildi. Kültürel ve milli bilincin sağlanması amacıyla dernekler kuruldu.¹²⁰

Fakat ilerleyen yıllarda Bulgarların silahlı gücüne karşı aynı şekilde mukabele etme zorunluluğu idrak edilmişti. Bu bağlamda 1894 yılında *Etnik-i Etery* kuruldu. Etnik-i Etery'nin mensuplarının çoğunluğunu Yunan ordusunda görev yapan subaylar oluşturuyordu ve örgüt ordunun idaresindeydi. 1897 Osmanlı Yunan Harbine giden süreçte etkin olan örgüt Yunanistan'ın yenilgisiyle faaliyetlerine ara vermek

¹¹⁸ Rumeli'de ki Bulgar ayrılıkçı örgütleri birbirleriyle dayanışma içinde olduğu gibi zaman zaman rekabet içine de girmişlerdir. Bu çerçevede Bkz. Mehmet Hacısalıhoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya sorunu (1890-1918)**, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 102-121.

¹¹⁹ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, s. 172-220, 243-251.

¹²⁰ Fikret Adanır, **a.g.e.**, s. 110-112

durumunda kaldı. İMDÖ'ye pahalıya mâl olan İlinden Ayaklanması'nın ardından 1903/1904 yıllarında ise örgüt tekrar faal hale geldi. Aynı yıl Makedonya'daki Yunan çıkarlarını korumak üzerine bir başka örgüt Yunan Makedon Komitesi teşkil edildi. Benzer şekilde *Makedon Silahlı Savunma Gücü* adlı bir komite daha sahneye çıktı. Patrikhaneye mensup din adamları, konsolosluklar ve Yunan subayları, Makedonya'daki Rum komitacılığının örgütlenmesi ve genişlemesinde lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasına büyük rol oynadılar. Özellikle bu bağlamda piskopos *Karavangelis*'in adı zikredilebilir. Diğer yandan Girit' den de örgüte üye toplandı. Altı çizilen yıllardan itibaren Yunan çetelerinin Bulgar hemcinslerine karşı misliyle mukabele göstermesi artışa geçti. Bazı köyler zorla veya ikna yoluyla patrikhane mensubiyetine geri döndürüldü. Diğer yandan Yunan komitacıları Osmanlı bürokratları ve subaylarıyla zaman zaman iş birliği içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yunan örgütleri kendi rakipleri olarak daha çok Bulgarları görmekteydiler.¹²¹

Bölge de ki bir diğer aktör ise Sırp komitalarıydı. 1904 yılında Sırbistan'da yaşanan Kral ve hükümet değişimiyle Sırlar Makedonya'da daha etkin olmaya başladı. Bazı yorumlara göre Sırların komita ve çete faaliyetlerine ağırlık vermesinin İlinden Ayaklanması'nı müteakip süreçte İMDÖ'nün daha Bulgar milliyetçisi bir politika gütmesi ve dolayısıyla farklı unsurları dışlamasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Her ne kadar adı geçen örgütler arası iş birliği görüşmeleri yapılmış olsa da bu görüşmelerin başarıyla sonuçlandığı söylenemez. Yunanistan örneğinde olduğu gibi özellikle Manastır Sancağı' nın kuzeyindeki bölgelerde etkin olan Sırp komita ve çete faaliyetleri Belgrad' da ki *Yüksek Komite/Merkez Komite* tarafından yönetilmekteydi.¹²²

Sırp komitalarının nizamnamelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Rum örgütlerinde görüldüğü üzere, rakiplerini temel olarak Bulgarlar olduğu ifade edilebilir. Sırp komitasının nizamnamesine göre örgüt, Eski Sırbistan yani Üsküp ve Debre sancakları ve Pirlepe, Ohri, Kırçova gibi bölgeleri kendine hedef seçmişti. Sırp milletine zarar verenlere karşı aynı şekilde mukabele edilmesi gerektiği ifade edilmişti. Sırpılık bilinci

¹²¹ Hasip Saygılı, Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl : 11, Sayı : 21, syf. 147-177; Akhund-Lange, Adine, **Macedonian Questions 1893-1908 From Western Sources**, s. 202-219

¹²² Nadine Lange- Akhund, **a.g.e.**, s. 219-227

gelişmeli haklar konusunda reformlar talep edilmesi ve fakat bu taleplerin yöneltileceği bir taraf ise Avrupalı güçler olmalıydı. Ayrıca nizamnamede Osmanlı memurları ve güvenlik güçlerine karşı bir taarruzda bulunulmaması gerektiği de vurgulanmıştır.¹²³ Fakat diğer Bulgar ve Rum çeteleri kadar olmasa da Sırlarla da çatışmalar tabii olarak vâki'dir.

2.3 Çetelerin Yapılanması, Anlayış ve Pratikleri

Gayrinizami kuvvetlerin açık silahlı unsurunu esasen küçük birlik taktiklerini icra eden gerillanın oluşturduğunun altı çizilmiştir. Bu çerçevede Bulgar komitaları açısından ele alınacak olursa çetelerin yapı ve görevlerini düzenleyen teorik metinler konuyu açmaya yardımcı olacaktır. İMDÖ' nün *Çeteler Nizamnamesi*' ne göre "*Çeteler, komite heyetlerinin müsella adamı...*" olup kaza ve köy komitesi tarafından tertip olunmaktaydı. Genellikle beş veya altı kişiden oluşan çeteler bir çete reisi ve bir kâtibinden oluşur. Bunlar da merkez komite tarafından tayin edilir. Yine çetelere dahil olacak kişileri yerel komite başkanı tayin etmekle beraber yerel komite heyetinin tasdiki de şarttır. Çeteler reislerinin emri üzerine sınır içerisindeki teçhizatın tedarik ve korunmasına memurdur. Ayrıca çetelerin bir diğer görevi komite heyetinin olduğu yerlerde komite üyelerini ihtilale teşvik ve hazır etmektir. Örgütün nizamnamelerin bilip bilmediklerini kontrol etmenin yanında komite heyetinin olmadığı yerlerde de heyet oluşturmak için çalışmak yine çetelerin vazifeleri arasındadır.¹²⁴

Nizamnamede görülebilecek prensiplerden biri gayrinizami harp mantığına uygun olarak *gizlilik*dir. Nizamnameye göre; çete reisi nizamname hükümlerini tatbik etme ile mecbur olup faaliyetlerini gizli tutmalıdır. Faaliyetlerinden bir şey bir başkasına ifşa etmez. Kendi fikirlerini çeteler müfettişi ve vekilinden başkası bilmemelidir. Ayrıca mümkün mertebe köylerde komite heyetinden olmayan kişilerle karşılaşmaktan imtina edilir. Çeteye mensup olmayan kişilerin bir konu hakkında uzun uzadıya soru sormaları yasaktır.¹²⁵

¹²³ BOA,TFR.I. UM, 8/375

¹²⁴ Çeteler Nizamnamesi'nin ilgili 1,2,3,4,5,23 ve 25. Maddeleri. Çeteler Nizamnamesi için Bkz. BOA,Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat (DH.TMİK.M), 100/20

¹²⁵ Çeteler Nizamnamesi 11. Madde.

Gizlilik prensibi çete içinde olduğu gibi çeteler arasında da görülmektedir. Önemli bir mesele veya saldırıdan korunmak için iki çete birleşebilir. O zaman çete başı mahallî çete reisi olur. İmkan olmayan yerlerde dahi çete başı diğer çeteyi yardıma çağırabilir. Bir hudut çetesi diğer hududa ancak izini kaybetmek ve büyük bir menfaat elde etmek için girebilir. Bunun dışında çeteler arası iletişim yasaktır. Komite heyetinin kararı olmadıkça çeteler adam öldüremez. Tesadüfî müsademe, iz kaybettirmek ve savunma durumları istisnadır.¹²⁶

Çete reisi *mülazım Dronikof* tarafından kaleme alınan ve “*Çetelerin teşkilat ve ahval-i harekâtına dair*” şeklinde tercüme edilen metin de dönemin çete profili anlamaya yardımcı olabilir.¹²⁷ Dronikof’un tabiriyle *ihtilalci çeteler* bir çete reisi, yardımcısı, kâtibi ve çete üyelerinden oluşur. Sayıları beş ile yirmi beş arasında zamana, mevkî ve ihtiyaca göre değişebilir. Tüfek ve fişek ve bombalarının yanında çantaların da et, ekmek ve peksimet gibi gıda maddelerinin bulunması gerektiğini ihtar eden metinde, yeni faaliyet gösteren çetelerin zayıf olabileceği fakat bunun gerekli talimlerle zamanla aşılacağı belirtilmiştir. *Çetelerin motivasyonu* hakkında bir parantez açılacak olursa; Dronikof’a göre çeteler içinde “*umumiyetle memleketlerinin bir an evvel tehliis edildiğini görmek arzuları olan...*” kişiler olması gerektiğini ifade ederek çete mensuplarının motivasyonu milliyetçilik temelinde bağımsızlık hedefi olarak vurgulamıştır.

2.3.1 Bir İhtilal Bölgesi: Manastır Vilayeti

Gayrinizami unsurların gelişmesi ve başarılı olması konusunda coğrafya, nüfus, siyasî durum gibi parametreleri barındıran çevre faktörünün etkili olduğu ifade edilmişti. Bu çerçevede özellikle İMDÖ’nün kendisine devrim bölgelerinden biri olarak hedef seçtiği ve Yunan komitasının da etkin olduğu Manastır vilayetinin zikredilen ilgili parametreler açısından değerlendirmesi yerinde olacaktır.

¹²⁶ Çeteler Nizamnamesi 12,13 ve 14. Madde.

¹²⁷ Çete reisi Mülazım Dronikof tarafından kaleme alınan “*Çetelerin Teşkilatı ve Ahval-i Harekâtına Dair*” şeklinde tercüme edilen metnin “*Çetelerin Teşkilatı*” başlıklı bölümü. Metin için bkz. BOA,TFR.I.A, 11/1033

Manastır Vilayetinin sınırlarını güneyde Yunanistan, doğuda Selanik Vilayeti, kuzeyde Kosova Vilayeti ve batıda İşkodra ve Yanya Vilayetleri çerçevelemekteydi. Genel olarak dağlık ve ormanlık bir araziye sahip olup yine çeşitli göller bulundurur.¹²⁸

Harita 1: Manastır Vilayeti Haritası.

Gayrinizami unsurların daha çok dağlık ve ormanlık araziye sahip bölgelerde tutunabileceği ifade edilmişti. Bu bakımdan Manastır Vilayetinin fiziki coğrafyasının çeteler için avantaj sağlayabileceğini ifade etmek mümkündür. Harita üzerinde görüleceği üzere Manastır Vilayetinin sınır olarak Bulgaristan ile doğrudan bağlantısı bulunmazken güneyinde ise Serfiçe Sancağı üzerinden Yunanistan ile sınırı bulunmaktadır. Bu çerçevede lojistik ve ikmal açısından vilayetin güneyinde Rum çetelerinin avantajlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan Bulgaristan topraklarının Bulgar çeteleri açısından güvenli üs mahiyetinde olmasıyla beraber, vilayetin Bulgaristan ile doğrudan sınırı olmaması Bulgar çetelerinin aleyhine olup bu durumda Bulgar çetelerinin ihtiyaçlarını karşılaması için yerel halka daha fazla muhtaç olduğu belirtilebilir. Burada kastedilen değişen bölgelere göre çetelerin ahaliye karşı davranışının, zor ve ikna metotlarının hangisinin daha yoğun olabileceğidir. Prensip olarak yerel halkın desteğinin kazanılması gayrinizami harbin zaruretlerindendir.

¹²⁸ Ali Cevad, **Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih Ve Coğrafya Lugatı**, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1313, s. 779-781.

*Manastır Valisi Edip Paşa'nın Nisan 1902 tarihinde Sadaret'e sunduğu rapor*¹²⁹ tamda bu satırlar çerçevesinde değerlendirilmeye uygundur. Rapora göre Rumeli'de Bulgar ahalisinin bir kısmı silahlandırılmış bir kısmı vergiye bağlanmış diğer üçüncü bir kısmı ise posta ve kılavuzluk gibi istihbarî işlerde kullanılmaktaydı. Bu başarı ise “ *Rumeli vilâyât-ı şâhânesinde sâkin Bulgar ahâlisinden ... yüzde doksanınin fikri senelerden beri ifsad edilerek...* ” gelmiş olduğunu belirtilerek Bulgar komita ve çetelerinin propaganda gücüne işaret ediliyordu. Raporda altı çizilen bir diğer ikaz da yukarıda belirtilen sınır problemi ile ilgilidir. “ *Bir yerde külliyetli Bulgar erbabı fesadının suret-i müsellahada asayiş-i mahalliyyeyi tehdit etmekte bulundukları görülünce bunları kâmilten öyle topluca Bulgaristan'dan geldikleri ve oradan oraya müctemi' bir halde hareket ettikleri farz edilmemelidir çünkü çetelerin kuraya ait tertibâtı mükemmel...* ” olduğunu ifade eden Edib Paşa, bundan dolayı sadece Bulgaristan' dan gelen bir çete reisinin Bulgar köyleri arasında çete üyelerini toplayarak çete mevcudiyetini “ *istediği anda arzu ettiği miktara iblağ etmekte pek büyük suhûletlere mâlik...* ” olduklarını da ekliyordu. Esasen burada tasvir edilen çete tertibatı, gayrinizami harbe dair bölümün giriş kısmında aktardığımız çerçeve dahilinde, esneklik ilkesi planında değerlendirilebilir. İlaveten Mao'nun bu ilke bağlamında yapmış olduğu benzetmeye yukarıda aktarılan satırlar uygun bir veri teşkil eder: “ *Kuvvetlerini kullanan bir gerilla komutanı, denize ağ atan bir balıkçıya benzer; ağı hem elden geldiği kadar geniş yaymalı ve hem de istediği anda bir araya toplayabilmelidir...* ”¹³⁰

2.3.2 Lojistik/İkmal

Çeteler ihtiyaçlarını farklı kaynaklardan karşılamaktaydılar. Bu kaynakların başında yerel halk gelmektedir. Ahali üzerinde uygulanan vergi sistemiyle, daha doğrusu haraç, maddi gelir elde edilmekteydi. Diğer yandan gönüllü bağışlarda

¹²⁹ BOA,BEO, 1928/144543

¹³⁰ Mao Çe-Tung, *Askeri Yazılar*, s. 210.

çetelerin gelir kaynaklarından olup bu konuda Bulgaristan'daki dernekler rol oynamıştır. Ayrıca soygun ve fidye gelirleri de bu maddi kaynaklara eklenmelidir.¹³¹

Bu suretle elde edilen malî gelirler ile çetelerin silah ve mühimmat ihtiyacı karşılanmaktaydı. Bu konuda şüphesiz çetelerin iletişimde olduğu hükümetlerin rolü dış destek bağlamında etkili olmuştur. Bulgar örgütleri bu kapsam da ki ihtiyaçlarını karşılamada en çok Bulgaristan'ın desteğiyle Bulgaristan topraklarından faydalanmıştır. Örneğin Varna' da ki bir barut fabrikasında Bulgar komitesi tarafından iki Ermeni ustası patlayıcı madde imali için işe başlatılmıştı.¹³² Yine Bulgaristan'ın bazı karyelerinde bomba imal edildiğine dair Bulgaristan Komiserliği'nden Osmanlı hükümetine gönderilen birçok istihbarat mevcuttur. Bulgar hükümeti ise bu tür verileri ise tabii olarak yalanlıyordu. Örneğin Selanik olaylarında kullanılan mühimmatların menşe'i sorulduğunda Bulgar başbakanı topraklarında bu tür faaliyetlerine izin verilmediğini, bu hususta yeni atadığı Harbiye Nazırının dikkatli olduğunu ve fakat bu tür maddelerin Yunanistan sınırından geçmiş olabileceğini ifade etmişti.¹³³ Esasen dönemin Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey' in ifadesiyle “ *Erbâb-ı şekavetin vâsıta-i melânet ittihaz eylediği bomba ve dinamiti Bulgaristan ve Şarkî Rumelinin neresinde olursa olsun kemâl-i suhâletle tedârik ettikleri ve bunların bir çok kasabatda imal olunduğu gibi merkezi idare olan Sofya'da bile bomba imal edildiği tüfek ve cephane saklı idüğü malum bir keyfiyet...* ” idi.¹³⁴

Farklı ülkelerden satın alınan silah ve mühimmatın nakliyatında da Bulgar toprakları rol oynamaktadır. Denizyolu vasıtasıyla nakledilen silah veya mühimmatların dağıtılmasından önce uğradığı duraklardan biri Varna'ydı ve Selanik Vilayeti sınırlarına sevkiyat için aynı şekilde bölgedeki diğer adacıklar da bu kullanılıyordu.¹³⁵ Alım satımının kolay olmasından dolayı Sırbistan pazarı da çetelerin

¹³¹ Suzan Ertürk, **Balkanlarda Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme, Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2018, s. 218-225

¹³² Bulgaristan Komiserliği, İkinci kâtibi ikinci yardımcısının ilgili istihbaratı için bkz. BOA, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.), 225/36

¹³³ BOA, Y.A.HUS., 447/56

¹³⁴ Bugaristan Komiseri Ali Ferruh Beyin ilgili yazısı için bkz. BOA, Y.MTV, 270-163

¹³⁵ BOA, Y. MTV, 247/97.; BOA, TFR.I.UM, 5/482

mühimmat ihtiyacını karşıladıkları bölgeler arasındadır. Aynı çerçevede komitelerin Avrupa da ki temsilcileri de bu maddelerin ticaretinde rol oynamaktaydılar.¹³⁶

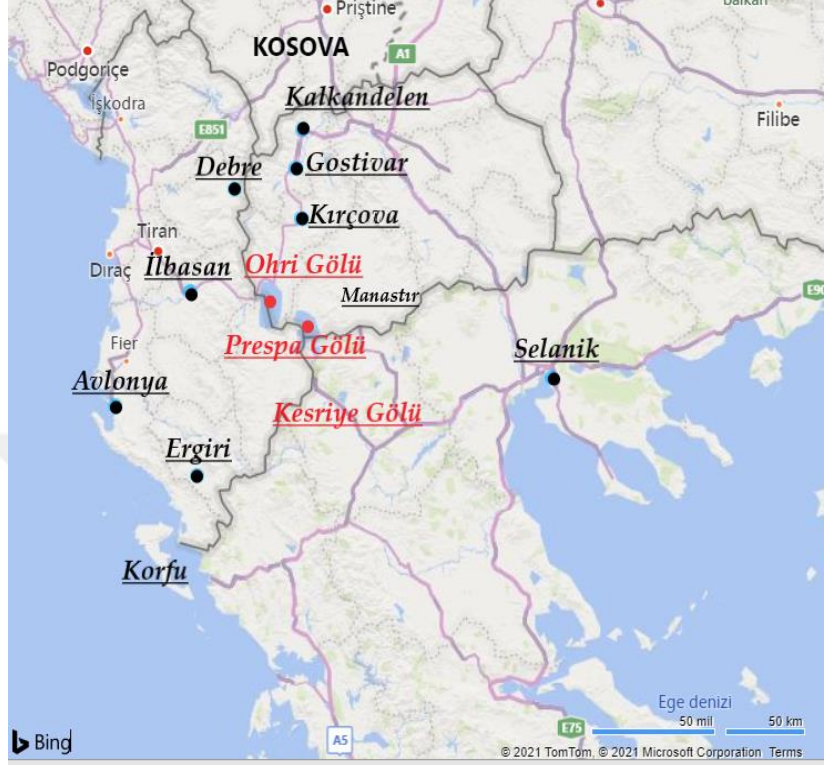
Manastır Vilayetinde silah ve mühimmat ithalatında çoğunlukla Ohri ve Kırçova kazaları merkez haline gelmişti. Bu çerçevede Bulgar komitelerinin iç pazardan da faydalandığını belirtilmelidir. Manastır, Pirlepe, Ohri ve Kırçova bölgesindeki gayrinizami unsurlara dağıtılan tüfeklerin büyük bir çoğunluğunu *Kalkandelen* ve *Gostivar*'da imal olunmakta olan *Martini* tüfekleri oluşturmakla beraber aynı şekilde Sırbistan üzerinden Kalkandelen'e getirilen Martini fişekleri on sekiz kuruşa satılmaktaydı.¹³⁷ Buradan alınan silahlar bölge ahalisinde yardımıyla *Ohri Gölü* üzerinden vilayetin içlerine doğru naklediliyordu. Ohri Gölü ve mıntıkası sadece Kalkandelen ve Gostivar'da imal olunan silahların nakliyat merkezi değildi. Debre Mutasarrıflığı'nın bildirdiğine göre; İlbasan'dan Debre'ye gönderilen silah ve mühimmatın güzergâhını *Korfu*, *Yanya Vilayeti'ne bağlı Ergiri Sancağı* ve *Avlonya* oluşturuyor ve Avlonya'ya bağlı bir köyden kiracılar vasıtasıyla İlbasan'a ulaştırılan tüfek ve cephane Debre'ye vardığında ithali için en çok Ohri mıntıkası kullanılıyordu.¹³⁸ Öyle görülüyor ki Rumeli vilayetlerinin denizle olan bağlantısı ve belirtildiği üzere Manastır Vilayeti dahilinde fazlaca göl bulunması komita/çeteler tarafından kullanılmaya gayret edilmiştir. Bu çerçevede sadece silah ve mühimmat sevki ve sadece Ohri gölü değil farklı örneklerde bulunmaktadır.

¹³⁶ BOA,Y.PRK.ASK, 191/95.

¹³⁷ Kırçova Kaymakamlığı'nın konu hakkındaki bilgilendirmesi için bkz. BOA,TFR.I.MN, 7/617

¹³⁸ Ohri Jandarma Yüzbaşısı ve Debre Mutasarrıflığı'nın aktarılan silah sevkiyatı hakkında ki raporları için bkz. BOA,TFR.I.MN, 61/6061; BOA,Sadaret Eyalat-ı Mümtaze Kalemi Bulgaristan Evrakı (A.)MTZ(04), 88/52. ; Korfu ile diğer bazı limanlara uğrayacak Yunan vapur kumpanyasına ait bir vapura koyulan tüfekler ile ilgili şehbenderlik istihbaratı için bkz. BOA,Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.) 2130/11. Adı geçen bölge II.Mahmud döneminden itibaren yeni kurulan düzenli ordunun teçhizat gereksinimlerini karşılamada aktif rol oynamıştır. Bu çerçevede bkz. Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, Kitabevi,İstanbul,2009,s. 439-441.

Harita 2: Çetelerin Önemli Silah ve Mühimmat Nakliyat Merkezleri.

Kesriye gölünü çeteler etkili bir şekilde kullanmaktaydı. Kesriye Kumandanlığı gölden kayıklarla kasabaya giren çıkan çetelerin önünü alamadığını III. Ordu Müşiriyetine bildirmişti.¹³⁹ Aynı duruma ise *Prespa Gölü* üzerinden Prespa Müfreze Kumandanı değinmiştir.¹⁴⁰

Silah, mühimmat ve çete üyelerinin tedarikinde belirtildiği üzere dış ülkeler üzerinden sınır hatları, deniz yolları kullanıldığı gibi çetelerin ikmalini ise en çok yerel halk sağlar. Esasen bu çerçevede yerli ahali ile çetelerin ilişkisini düzenleyen bir Bulgar komita talimnamesinde çetelerin görevlerinden birinin köylüleri kaçakçılığa teşvik etmek olduğu hatta bu konuda Arnavutların da ikna edilmesi gerektiği altı çizilmiştir.¹⁴¹

Bu çerçevede kaçakçılığın teşviki; siyasî rekabetin ortaya çıkardığı silahlanma yarışının devletlerin yeni askerî teçhizatlarını tedarik etmeye zorlamasıyla beraber

¹³⁹ BOA,TFR.I.AS, 5049/31

¹⁴⁰ BOA,TFR.I.AS, 40/3982

¹⁴¹ Kaçakçılığı teşvik eden ilgili 6. Madde için bkz. BOA,TFR.I.MN, 12/1122

uluslararası silah ticaretinin önem kazanması bağlamında okunabilir. Faaliyet sahası ve yoğunluğu artan silah tacirlerinin kapısını hem devletlerin hem de devlet dışı güçlerin çalacağı bir gerçektir. Devletlerin yeni tedarikleriyle beraber artık konumuna düşen silahlara ihtiyaç duyan örgütlerin talip olması yerel silah tacirlerini güçlendirmiş ve aynı zamanda kaçakçılığı yoğunlaştırmıştır. Bahsedilen tacirler bağlamında özellikle Belçika’da kimya eğitimi almış olan *Tüfekçiyev*’in adı zikredilebilir. *İvanov Kardeşler* de benzer şekilde silah ticareti yapmakla beraber çetelere ödünç silah dahî vermişlerdir.¹⁴²

Tüfekçiyev sadece Bulgar komitelerine değil aynı zamanda Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde ihtilaleci faaliyetlerde bulunan örgütlere de destek sağlamış meşhur bir isimdir. Tüfekçiyev, 1905 tarihinde Ermeni komitesi tarafından Sultan Abdülhamid’e düzenlenen suikast girişiminde kullanılan bombaların tedarikinde de rol oynamakla beraber iki örgüt arasında ilişkilerin sağlanması ve yürütülmesine katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede Bulgar ve Ermeni komiteleri arasındaki iş birliğine ve ilişkiye değinmek yerinde olacaktır. İmparatorluğun batısında Bulgar, doğusunda ise Ermeni ayrılıkçı hareketleri faaliyet göstermekte iken iki hareket, bu doğrultuda Osmanlı devletine karşı “ortak düşman” politikası gütmüştür. Her ne kadar iki hareket arasındaki ilişkiler daha geri bir tarihe götürmek mümkün olsa da özellikle *Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF)* mensubu ve örgütün Batı Bürosu sorumlusu *Rasdom*’un 1899 tarihinde Bulgar komitesi ile ilişkileri geliştirmekten vazifelendirilmesiyle iki hareket arasındaki iş birliğinin yoğunlaştığını ifade etmek mümkündür. Hem Bulgaristan hem de Avrupa’da faaliyet gösteren iki hareketin siyasî temsilcileri ve silahlı unsurları birlikte gösteriler düzenlemiş, birbirlerine lojistik/ikmal noktasında destek sağlamış ve yer yer ortak eylemler düzenlemişlerdir. 1906 yılında ise bu ilişkilerin bir sonucu olarak *Andranik Ozanyan*’ın girişimleri ve Bulgaristan Savaş Bakanı’nın onayıyla *Rila Dağı*’ndaki manastırda askerî eğitim akademisi kurulmuştur. Eğitimin müfredatı için Bulgaristan

¹⁴² Ramazan Hakkı Öztan, Tools Of Revolution : Global Military Surplus, Arms Dealers And Smugglers In The Late Ottoman Balkans 1878–1908, **Past & Present**, Volume 237, Issue 1, November 2017, s. 167–195.

askerî akademisinin baz alındığı bu kampta çeteler Bulgar subaylarının da rehberliğinde gerilla savaşı üzerine eğitim almışlardır.¹⁴³

2.3.3 Halk Desteği

Halk desteği olmaksızın bir gayrinizami harbin yürütülemeyeceği ve bu çerçevede halktan aktif ve pasif destek arandığı, kanaat önderi yahut benzer pozisyonadaki kimselerin de halk desteğini sağlamada propaganda yapabileceği belirtilmişti. Bu çerçevede herhangi bir gayrinizami kuvvetin bölge halkının din veya milliyet gibi kimlikler üzerinden müşterek mensubiyetleri gayrinizami unsurların lehinedir. Lojistik/ikmalin yanında istihbarat gibi faaliyetlerin kolaylıkla yürütülebilmesi yine bu ölçüde mümkündür. Gayrinizami unsurlara aktif ve pasif destek veren halkın bu konuda kullandığı metotlar ise hayli geniş olabilmektedir.

Bu çerçevede komite ve çeteler ile yerli ahali arasındaki ilişkilere de değinen Çeteler Nizamnamesi bu desteğin zaruret olduğunun farkındadır. Öyle ki kendileri yerleşik düzen karşısında halk açısından bir alternatif olmaları hasebiyle halka makbul bir çete profili göstermek durumundaydılar. Bu çerçevede nizamnamenin ilgili maddesi çeteleri elbiselerini temiz tutmakla ve ahaliye karşı terbiyeli olmakla mükellef tutar.¹⁴⁴ Yemek veya yatacak yer ararken ahaliyi incitmeyi yasaklar ve aynı şekilde terbiyeyi misafir oldukları evlerde de korumalarını ihtar eder. Ahali ile çeteler arası ilişkileri düzenleyen bir başka talimname ise devlet ile baba mefhumları arasında kurulan organik tasavvur gibi “Çete, köylülerin validesi makamındadır...” hükmüyle ideal çete portesini çizer.¹⁴⁵ Fakat bu ilişki ahaliye de bir takım zarurî görevler yüklemektedir.

¹⁴³ Varak Ketsemanian, Straddling Two Empires: Cross-Revolutionary Fertilization and the Armenian Revolutionary Federation's Military Academy in 1906–07, **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association**, Vol. 4, No. 2 (November 2017), s. 339-363 ; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri 1890-1918**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, syf. 72-94.

¹⁴⁴ Çeteler Nizamnamesi 27. Madde.

¹⁴⁵ BOA,TFR.I.MN, 12/1122; Bu çerçevede halk desteğinin zarureti, halk ve gayrinizami kuvvetlerin ilişkisi bağlamında bir çok örnek bulunabilir. Örneğin 1956 tarihli Komünist Cezayir Gazetesinde ki Ulusal Kurtuluş Ordusu mensubu Mücahitlerin halkın politik şuurunu yükseltmek gibi sorumluluklarının yanı sıra halkın çeşitli işlerini de gördüğü aktarılmış ayrıca “Mücahit köylü kitlelerini karşısına aldığı ve onlardan koptuğu zaman işinin bitik olduğunu pekala..” bildiği belirtilmiştir. Bkz.

Bahsedilen talimnamede; bir hükümet kendi başkentini nasıl muhafaza ediyorsa aynı şekilde çete reisinin de ahali tarafından öylece muhafaza etmesi gerektiği ifade edilir. Bu çerçevede Osmanlı güvenlik güçlerinin nereden nereye gideceğini mümkün merteye tahkik ile komite/çeteye haber vermek ahalinin istihbarî görevlerindendir.¹⁴⁶ Diğer yandan bir çete herhangi bir köye geldiğinde köylülerden birinin nöbetçilik yapması, komite/çeteye karşı gelen veya faydasız olup da öldürülen kimseler olursa suç imam veya Müslüman bekçilere atıldığında yalancı şahitlik yapılması köylüler için şart koşulmuştur. Ayrıca malî destek gibi mükellefiyetlerin yanında ahalinin çatışma sahasına dönük görevleri de mevcuttur. Bir köye güvenlik güçleri geldiğinde köylüler zulme uğradıkları iddiasıyla konsolosluklara müracaatta bulunmalıydılar. Başkitabete ve Sadarete yazılan bir raporda Bulgar ahalisinin komitelerin teşvikiyle alelade meseleleri bile konsoloslara giderek şikayet konusu yaptıklarını belirtilmiştir.¹⁴⁷

Bunun önlenmesi için dinî önderleri vasıtasıyla tenbihte bulunulabileceğini ifade edilmişse de Bulgar dinî görevlilerinin öğretmenlerle beraber komite/çetelerle ilişkisi düşünüldüğünde bu önerinin ne derece başarılı olabilmiş olduğu şüphelidir.

Ahalinin *kalplerini ve zihinlerini kazanmak* için en etkili vasıtalar Bulgar öğretmenleri ve papazlarıydı. Her iki grupta propagandanın yanında komite ve çetelerin diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında rol oynamıştır. Örneğin; *Ohri Metropolit*i, maktul komite reislerinden Papa Hristo'nun cesedini Ohri'nin en büyük kilisesine getirip cenaze töreninde heyecanlı nutuklar atarak komitenin propagandasını yapmıştı. Aynı kilise zaten “*o cihet erbab-ı fesadı için merkez halinde...*” olup Ohri metropolit i Hristiyanlardan silah toplanmasına karşı çıkmakla beraber kâtibi ve oğlu ile *evrak-ı muzır*ra, cephan e getirilip dağıtılmasında rol oynuyordu.¹⁴⁸

Marksizm'de Gerilla Savaşı, (Der.) William J. Pomeroy, (Çev.) Mümtaz Yavuz, Evren Yayınları, İstanbul, 1978, s. 296.

¹⁴⁶ Bulgar komite ve çetelerinin yerelliği ve çevre faktörünü iyi bir şekilde kullandığını kendisinin de sonraki görevlerinde bu usul çerçevesinde her köyde bir istihbarat kaynağı oluşturmaya gayret ettiğini Fuat Balkan anılarında dile getirmektedir. Bkz. Fuat Balkan, **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları**, Haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

¹⁴⁷ BOA, TFR.I.A, 4/320

¹⁴⁸ BOA, TFR.I.A, 6/565.

Bulgar komitesinin faaliyette bulunduğu bölgelerde çoğunluğunu Bulgar göstererek metropolid tayini için çalışmada bulunması,¹⁴⁹ örgüt üyelerinin güvenlik güçlerinin takibinden kurtulmak için kiliselere sığınması¹⁵⁰ ve yukarıdaki gibi örnek olaylar; komite/çetelerin hedeflediği kilise, papaz ve çete iş birliğinin esasen temsilini sunar.

Osmanlı bürokrasisinin terminolojisiyle ifade edilecek olursa benzer şekilde Bulgar mektepleri de çoğunlukla *dârü'l fesad* haline gelmiştir. Örneğin Kesriye kasabasındaki Bulgar mektebi esasen bir mekteb-i ibtidai olup tedrisatı ise gayriresmi olarak rüşdî ve idadî derecesine çıkarılmıştı. Mektebin müdür ve öğretmenleri komite mensubu olup okul dışında da bu minvalde çalışıyorlardı. Ayrıca mektepten mezun olanlar ya Bulgar komitesine katılmış ya da yardım ve yataklıktan dolayı mahkum veya mahpustu.¹⁵¹

Pirlepe'de af ile cezaevinden çıkan siyasi suçluların ve Bulgarların sokaklarda komite lehine şarkılar söylemesi ve Müslümanları tahrik etmesi gibi gösteriler de halk desteğinin bir başka veçhesidir.¹⁵² Bu çerçevede Manastır Hapishanesi'nden af ile çıkan kişilerin ikamet kayıtları Bulgar komitesine daha çok hangi bölgelerden aktif destek sağlandığına dair bir veri teşkil edebilir.

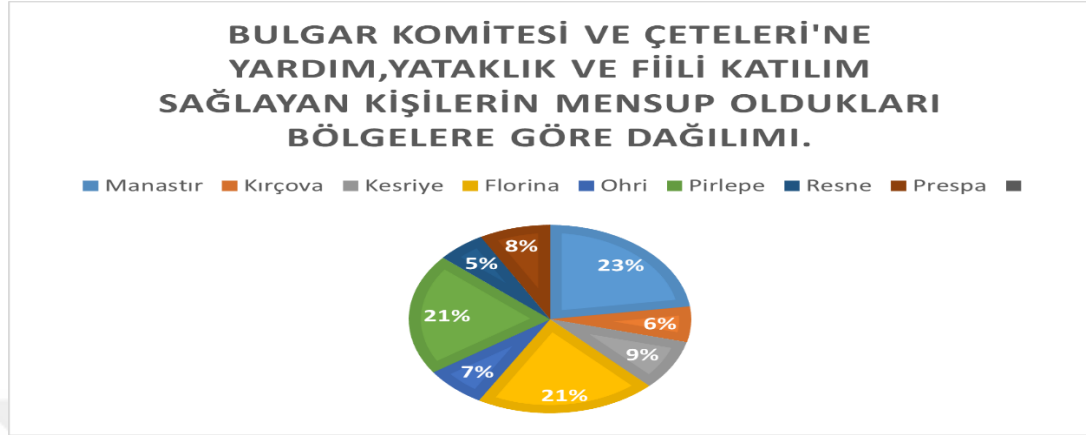
¹⁴⁹ BOA,TFR.I.A, 7/666.

¹⁵⁰ BOA,TFR.I.AS, 35/3402.

¹⁵¹ BOA,TFR.I.MN, 41-4085.

¹⁵² BOA,TFR.I.A, 4/307

Grafik 1: Bulgar Komitesi ve Çetelerine Yardım, Yataklık ve Fiili Katılım Sağlayan Kişilerin Mensup Oldukları Bölgelere Göre Dağılımı.¹⁵³

Rumeli Müfettişliğinin ilgili defterindeki veriler baz alınarak kaza ve sancak merkezlerine göre dağıtılan yukarıdaki tablo üzerinden okunacağı gibi Bulgar komitesine çeşitli şekillerde yardım, yataklık veya iltihak edip cezaevine giren kişilerin çoğunluğu Manastır, Florina ve Pirlepe ikametlerine mensuptu. Ahalinin yardım ve yataklığı komitenin sistematığı dahilinde yürütüldüğünde iki birimi aktarmak yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi postacılık kısmında istihdam edilen *kuryeler*di. Kuryeler, komite içi haberleşmeyi sağlayan fakat gelen emirlerin haricinde herhangi bir hareket özgürlüğü olmayan kişilerdi. Komite içi iletişimin sağlanmasının yanında yiyecek, giyecek ve ilaç gibi ihtiyaçların taşınması da bu ekibin görevleri arasındaydı. Kuryelerle beraber çalışan diğer bir birim ise *yataklardır*. Yatakların elde edilmesi gereği yukarıda aktarılan komite talimnamesinde dile getirilmiştir. Kuryelere göre hareket alanı daha geniş olan bu birimin üyeleri şehir içinde komiteye istihbarat sağlamanın yanı sıra komitenin toplantı ve buluşmalarına evlerini açıyordu.¹⁵⁴

Gündelik hayatına devam ederken bir yandan farklı metotlarla çetelere destek sunup hatta bazı zamanlarda ise fiili olarak silaha sarılan ahali için esasen “*ikiz hayat*” tabiri yerindedir.¹⁵⁵ “*Gündüzleri köylülerle tarlalarında, geceleri fırsat buldukça ika*’-

¹⁵³ BOA, Rumeli Müfettişliği Defterleri (TFR.I.d) Defter No : 203.

¹⁵⁴ Keith S. Brown, **Loyal Unto Death : Trust And Terror in Revolutionary Macedonia**, Indiana University Press, 2013, s. 130-143.

¹⁵⁵ “*Gündüz külahlı, gece silahlı...*” deyişi de bu desteğin karakterini ortaya koyar. Bkz. Virgil Ney, **Gerilla Harbi ve Propaganda**, s. 21. ; Rapariler bağlamında yazılan şu satırlar konu hakkında bir örnek

ı mefâsid ve cinayet... ”¹⁵⁶ de bulunan bu çete mensupları, özellikle odun kesmek, tarla sürmek, hayvan otlatmak gibi bahaneler ile sınır hattında bulunup silah ve mühimmat nakliyatına yardımcı oluyor ayrıca sınır hattında görev yapan Osmanlı güvenlik güçlerinin hareketlerine dair istihbarat aktarıyorlardı.¹⁵⁷ Bu tip çete mensuplarını “köy gerillacısı” olarak da nitelemek mümkündür.¹⁵⁸

Yukarıda aktarılanlar halkın zihinleri ve kalplerini kazanmanın önemini ortaya koymakla beraber bu kazancın aynı zamanda korku ve itaati de kapsadığı ifade edilmelidir. Bu itaat ve korku ideolojik eğitim veya propaganda ile sağlanabileceği gibi aynı şekilde eylem yoluyla da olabilir. Bu noktada silah fiilen bir kişiye dönse de mesajı umuma yöneliktir. Kendisi ile iş birliği yapmayan Bulgar ahaliye baskı uygulayan komite/çeteler, güvenlik güçlerine yardım da bulunan Bulgarlar üzerinden verdiği mesajlar ise daha şiddetliydi. Örneğin Kırçova kazasına bağlı bir köyde elleri bağlı olarak ölü olarak bulunmuş bir kişinin göğsünde Bulgarca olarak muhbirlik yaptığı gerekçesiyle idam edildiğini yazan bir varaka bulunuyordu. Gerekçenin altına ise imza olarak “kaza çetesi” yazılmıştı.¹⁵⁹ Çete reislerinden Arsof’un Resne’de bir dağa sakladığı tüfeklerin yerini güvenlik güçlerine istihbar eden Resneli Sotir ise aynı akıbeti paylaşmıştı.¹⁶⁰ Bulgar çetelerinin kendisi ile iş birliği yapmayan Bulgarların yanında bir rakibi de Rum milleti idi. Örneğin yukarıda aktarılan olaylara benzer

sunmaktadır. “Bütün bir gerilla grubu göz açıp kapanınca kadar kendilerini zararsız bir işçi topluluğuna dönüştürürlerdi. Her biri silahlarını söker, tüfek çakmağını elbiselerine saklar, Aralarında bir sopa bile bulunmayan ve zavallı bakışları ile ezile büzüle yürüyüşleriyle ruhlarının tamamen köleleştirildiğini andıran zavallı köylü taifesinden başka bir şey görünmezdi...” Gann, Lewis H., **Gerilla Savaşı**, s. 16.

¹⁵⁶ BOA,TFR.I.A, 20/1942.

¹⁵⁷ BOA,TFR.I.AS, 42/4116.

¹⁵⁸ Halktan gönüllülerin toplanması ve kısımlara ayrılarak istihdamı Gerilla harbi teorisyenleri tarafından sıklıkla altı çizilmiştir. Örneğin Alberto Bayo’ya göre gerilla kuvvetlerine yardım noktasında halkın yapacağı küçük veya büyük birçok fayda mevcuttur. Diğer yandan Bayo, gerillaları iki sınıfa ayırır. “Dağ gerillacıları” bilfiil savaşılan kuvvetler iken “köy gerillacısı” ise “düşmana kendisini tarafsız bir kişi olarak kabul ettirir. Fakat her ay en azından iki yada üç defa silahını sakladığı yerden çıkartır, düşmanla çarpışır. Sonra tekrar köyüne dönüp silahını saklar. Hiçbir şeyden haberi yokmuşçasına her günkü uğraşısına devam eder...” Alberto Bayo, **Gerilla Savaşı Nedir?** ,Evren Yayınları, Çev. Mehmet Atilla, Mayıs 1977, İstanbul , s. 52-53.

¹⁵⁹ BOA,TFR.I.MN, 107/10666

¹⁶⁰BOA,TFR.I.MN, 58/5756. Resneli Niyazi, Resne bölgesinde kuvvetli bir istihbarat ağıının oluşmasında önemli rol oynadığını dile getirmektedir. Resneli Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, s. 50-55.

şekilde Florina’da muhtemelen Osmanlı güvenlik güçlerine yardımda bulunan bir Rum, eşiyle beraber bir Bulgar çetesi tarafından pusu kurularak öldürülmüştü.¹⁶¹

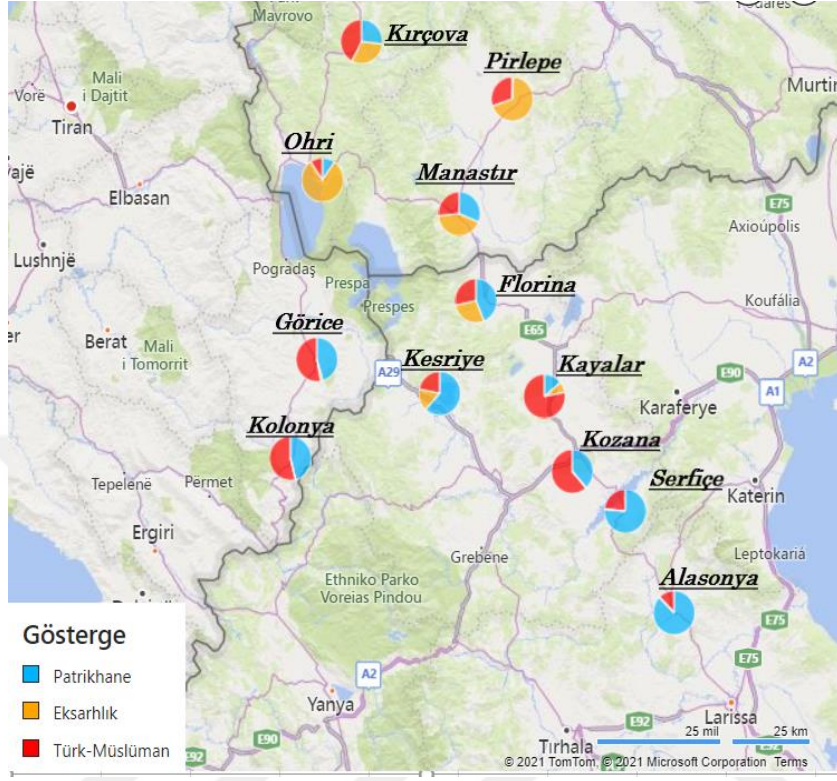
Son örnek halk desteği çerçevesine farklı bir bağlamdan yaklaşılmaya izin vermektedir. Nüfus çoğunluğunu oluşturma önemi ve bu doğrultuda ilgili çetelerin karşı nüfusu yıldırma eylemlerinin yanı sıra bu durum bölgedeki ticaret hayatına da yansımıştır. Mâli kazanç elde etmek için köylerden kente göç eden Bulgarlar, sadece tüccarlar değil çeteler açısından da işgücünü oluşturmaktaydı. Tüccarların ise mallarını güvenli bir şekilde sevk etmek için çetelere ihtiyaç duymaktaydı. Diğer yandan Manastır’daki ekonomik hayatın kontrolü için Bulgar komitesi, farklı şehirlerden Bulgar tüccarları şehre gelmeleri için teşvik ediyordu. 1904’ten sonra güçlenen Yunan komitesi ise aynı çerçevede karşı atağa geçerek Bulgar tüccarların yerini Rumların alması için çalışmalar yürüttü.¹⁶² Bu çerçevede kilise, papaz ve çete üçgenine benzer şekilde *emek-sermaye-çete* ilişkisinden bahsedilebilir. Her iki alanda da yükselmek isteyen kişiler için milliyetçiliğin bir vasıta olarak da kullanılmış olabileceği mümkündür.

Bulgar ve Yunan komiteleri halk desteğini çeşitli usullerle ararken diğer yandan hasım olarak gördüğü milli unsurları da bastırma, sindirme ve yok etme politikası uyguluyordu. Bölgede çoğunluğu kazanmak için bu bir şarttı.

¹⁶¹ BOA, TFR.I.A, 18/1709

¹⁶² Basil C. Gounaris, **From Peasants into Urbanites, from Village into Nation: Ottoman Monastir in the Early Twentieth Century**, European History Quarterly, Vol. 31 No. 1, s. 44-60

Grafik 2: Manastır, Serfiçe Ve Görice Sancaklarında Nüfus Yoğunluğu.¹⁶³

Manastır'ın bazı kaza merkezlerinde Patrikhane veya Eksarhlığa kayıtlı nüfusun oranını gösteren yukarıdaki harita incelendiğinde halk desteği ihtimalinin kuzeye doğru Bulgar, güneye doğru ise Rum komitelerin lehine olarak arttığı, önceki sayfada verilen mahpus-ikamet yoğunluğuyla beraber ele alındığında ifade edilebilir. Bölgedeki idarî taksimatın ise millet çoğunluğuna göre belirlenip belirlenemeyeceği ise Rus, Avusturya ve Osmanlı diplomasisinde bir tartışma konusu olmuştur. Münzteg Reform Programının idari taksimatı millet yoğunluğuna göre uygulanmasını öngören ilgili hükmü, komitalar açısından kullanılmak istenmiş, Bulgar çeteler Rumları Eksarhaneye , Rum çeteler ise Bulgarların Patrikhaneye tâbi olmasını sağlamak için şiddet eylemlerinde bulunmuşlardır.¹⁶⁴

¹⁶³ BOA,TFR.I.MN, 198/ 19718.

¹⁶⁴ BOA,TFR.I.MN, 75/7427 ; Abdülhamid Kırmızı, Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı : Rumeli Islahatı 1902-1908, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Cilt: 2, Haziran, 2013, s. 1004-1005.

Nüfus çoğunluğu elde etmenin bir başka yöntemi ise yine ekonomik bağlamdadır. Manastır'da valilik görevini ifa eden *Ahmet Reşit Rey*'in hatıratında da ele aldığı üzere Bulgarlar para kazanmak için yabancı ülkelere özellikle Amerika'ya göç ediyor ve elde ettikleri para ile Müslümanların ellerindeki mülkleri satın almaya çalışıyorlardı. Rey'in aktardığına göre çiftlik sahipleri, Bulgar çetelerinin korkusundan malikânelerine gidemiyor ve gelir elde edemiyor neticede ise satmaktan başka çareleri kalmıyordu. Bu suretle toprak çoğunluğu Bulgarların lehine olarak artacaktı. Vali Rey, bu göçlerin yoğunluğundan dolayı bölgede çalıştırılacak Bulgar işçisinin epey azaldığını kaydetmiştir.¹⁶⁵ Bu çerçevede Vilayete bir rapor yazan Florina Kaymakamı ise yaptırmış olduğu tahkikatı ekleyerek Hristiyanların bu konuda çok çalıştığını, yaklaşık üç seneden beri süren bu durumun sekiz on sene içinde Florina'daki Müslümanların mal ve mülklerinin Hristiyanların eline geçmesiyle nihayete ereceğini belirterek endişesini dile getirmiştir.¹⁶⁶

2.3.4 Harekât

Bölümün girişinde belirtildiği üzere gerilla harbi icra eden kuvvetler kendileri için asgari zayıyatı ve karşılarındaki düşmana ise azami zarar vermeyi amaçlar ve bu çerçevede esasen stratejik olarak savunma pozisyonunda iken taarruzları ise taktik mesabesinde. Bu çerçevede vur-kaç, baskın ve pusular tercih edilir.

Çetelerin iç teşkilat yapısı, komite ve ahali ile ilişkileri, vazife ve sorumluluklarına dair yukarıda aktarılan örneklerde olduğu gibi harekât hususunda da kaleme aldıkları talimnameler mevcuttur. Talimnameler incelendiğinde Osmanlı güvenlik güçlerinin icra ettikleri harekâttan tecrübe edindikleri ve buna göre pozisyon aldıkları görülmektedir.

¹⁶⁵ Ahmed Reşit Rey, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)**, Haz. Nur Öznel Akın, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 113-114.

¹⁶⁶ BOA, TFR.I.MN, 86/8540

Bulgar Komitesi tarafından hazırlanan bir talimnamede¹⁶⁷ bir çetenin üstünlüğü ve gücü için “1 Hafî bulunması, 2 kuvvetlerini muhafaza edebilmesi, 3 hareket ve muamelatta süratle malik olması...” ana prensipler olarak gösterilmiştir.

“Çetelerin intikalleri gece olacaktır, gündüz olur ise ormanlık arazi tercih edilmelidir.” Kullanılacak yolların önceden belirlenmesi gerektiği çetelere ihtar edilmiş bu çerçevede daha önce kullanılan yollardan ve istikametlerin Osmanlı güvenlik güçleri tarafından tespit edildiği ve bu konuda birçok bilgiye sahip oldukları belirtilmiştir. Yine Mülazım Dronikof tarafından kaleme alınan metnin¹⁶⁸ yürüyüş faslında; ihtilalcilerin geceleri birbiri arkasından 1/5 metre mesafe ile yürümeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu esnada öncü olarak bir veya iki kişilik yol karakolu ya da “mevt karakolu” oluşturularak keşif vazifesi yerine getirilecektir. Böylece muhtemel pusulardan kurtulmak hedeflenmiş ve “Türkler pusulara ehemmiyet-i azîme vermişlerdir...” denilerek konunun önemi altı çizilmiştir.

“İhtilalcilerin ordugâhları muhtelifdir...”. Gündüzlerin geçirileceği yerler firara ve müsademe elverişli alanlar, ormanlar ve köylere uzak yerler olarak belirtilmiştir. Gerekli malzemelerin köylerden tedarikinin ise gece yapılması gerektiği ihtar edilmiştir. Yine bu maddenin gerekçesi olarak Osmanlı güvenlik güçlerinin daha çok köylere yakın alanlarda arama yaptıkları, gündüzleri köylülerin hareketleri izlendiğinden gecenin geçirileceği alanın tespit edilebileceği ihtar edilmiş ayrıca en güvenilir görülen bölgelerde bile Türklerin casus elde edebildiği konusunda uyarıda bulunulmuştur. Yürüyüşte olduğu gibi güvenlik için gündüzleri konaklanan bölgenin ilerisine nöbetçi yerleştirilmesi gereği aktarılmıştır.

Kırçova’da görev yapan mülazım-ı sâni M. Ali (Okar), hatıratında yukarıda aktarılan maddelerin izlenebileceği bir sahne sunar. Kırçova’ya bağlı Postarika Köyüne bir saat mesafedeki Karaçotaç balkanında icra edilen arama/tarama faaliyetinde “ Bir müddet gittikten sonra iki Bulgar’ın ellerinde “tara” (dal kesmeye mahsus alet) olduğu halde dal kesiyor olduklarını gördük. Burada ne yaptıklarını sordum. “Odun yapıyoruz” cevabını verdiler. O zamanlarda şeytanların bile

¹⁶⁷ BOA,TFR.I.U.M, 16/1534.

¹⁶⁸ BOA,TFR.I.A, 11/1033.

dolaşmayacağı bu ıssız yerlerde başka maksatlarla dolaştıkları muhakkaktı. Kendilerine hayvanların nerede olduğunu sorunca, Muhammed'e, dinimize ve en büyük mukaddesatımıza küfretmeye başladılar ve üzerime hücum ettiler. Karşılık verildi ve yakalandılar. (...) Takriben elli altmış adım ileride birdenbire bir meydanlık gözüktü. Bu meydanda otuz beş, kırk kişilik bir Bulgar çetesi istirahat etmekteydi... ”¹⁶⁹

“İhtilalci muharebesi pek namüsaid zamanlarda olur...” Müsademede çeteler için esas olan savunma ve firardır. Dağlık ve ormanlık arazide meydana gelen çatışmada savunma için dağların tepe ve sırtlarını tutulur, siper almak için taş ve ağaçlardan istifade edilir. Muharebe hattı muntazam muhaberatta olduğundan genellikle daha uzun olmakla beraber 4: 12 metreye bir çete mensubu isabet etmelidir. Firar için aldatma esastır. Bunun için ise çaput gibi eşyaları bırakarak ateşten uzaklaşmak gibi muhtelif taktikler bulunur. Bu suretle çatışma uzatılarak gece karanlığından istifade ile firar etmeye gayret gösterilir.

Yine mülazım-ı sâni M.Ali'nin (Okar) hatıratında yukarıda aktarılan son maddeyi resmeden satırlar görmek mümkündür : *“Böyle ani bir baskına uğrayan çete şaşırıp tepeye doğru kaçmaya başladı. (...) Bulgarlar mevkillerini terk edip Karaçotaç Dağı'nın kayalık zirvesine doğru kaçmaya başladılar. (...) Çarpışma mahallini dolaşıp ötede beride bıraktıkları silahları topladık. Bulgarların kebelelerini (palto) ateş ettikleri mahalden beş on metre uzağa ve görünebilecek bir yere bıraktıklarını gördük. Bundan maksatları askere kebelere ateş ettirip kendilerini korumak ve bu hileyle askeri aldatıp yanlış yere ateş ettirmektir... ”¹⁷⁰*

Meskun mahallerde icra edilecek harekât ile ilgili olarak da Osmanlı güvenlik güçlerinin karşı harekâtı analiz edilmiş ve bu tecrübeye binaen ilgili talimatlar kaleme alınmış gözükmektedir. Çetelerin bir köye girmesinin gece olması gerektiği ve köyde bulunulduğu esnada köye yakın ve uzak bölgelerine nöbetçiler yerleştirilmesi ihtarinin

¹⁶⁹ Mehmet Ali Okar, **Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)**, s. 40-41

¹⁷⁰ Okar, **a.g.e.**, s. 41-21. 1904 yılında tayini yüzbaşı olarak III. Ordu'ya çıkan Halil Kut'un hatıratında da aynı sahneyi görmek mümkündür. Çetelerin kendilerini kamufle etmek için bir ovada çoban kıyafetiyle bulunduğunu fark edilmiş ve devamını şu şekilde aktarmıştır: *“ İlk ve toplu ateşimiz vadede birden karışıklık yarattı. Çeteciler vadinin karşı sırtlarına koşular. Tepelere tırmandılar. Oradaki kayalıklar arasından da bize karşı cephe tutmaya çalıştılar...”*. Ayrıca çatışmada gerçek bir çobanda yanlışlıkla vurulmuştur. **Kütü'l- Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları**, Haz. Erhan Çiftçi, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2018, s. 47.

gerekçesi olarak Osmanlı güvenlik güçlerinin bir karyeyi görünmemek için uzaktan abluka altına almaları gösterilmiştir. Ayrıca köylülerin gözetim altında tutulması, hane ışıklarına ve köpek seslerine dikkat edildiği belirtilirken bu minvalde köpeklerin bağlanması gerektiği ihtar edilmiştir.

Köyde muhasara altında kalındığında ise esas olarak kuvvetlerin muhafazası düşünülmektedir. Muhasara vakti uzadıkça Osmanlı güvenlik güçlerinin ilave kuvvet göndereceğinden mümkün olan kısa süre içerisinde köyden çıkma gereği ihtar edilmiştir. Bu çerçevede çetenin çoğunluğu kurtarmak için bir iki kişi feda edilebileceği belirtilmiştir. “ *Bir çetenin hîn-i muhâsarasında o günün saat on iki buçuğundan iki ve üçüne kadar tehlis olunması çalışılmalıdır. Çete tehlis edilecek olunca bir iki telefât bile olursa zararı yoktur. Zira çete ol akşam orada kalırsa diğer taraftan sabaha kadar kuvvet çoğalacağından bilahare bütün bütün çetenin mahvını mucib olabiliyor...*”¹⁷¹

Yukarıda aktarılan maddede “telefât” dan kasdın çete mensupları olabileceği gibi köyde ikamet eden ahaliden de olabileceğini düşünmek mümkündür. Zira Ö. Fevzi Bey tarafından kaleme alınan talimnamede meskun mahallde çetelerin firar için zaman bulmak maksadıyla köy ahalisini kendilerine bir nevi kalkan olarak kullanabileceğini belirtirken bu tip durumlarda ahaliye zarar gelmemesi için süngü kullanımının daha isabetli olacağını vurgular.¹⁷²

Muhasaradan kurtulup firar etmek için köy ahalisinin gönüllü yahut zor ile bu biçimde kullanılması gibi Osmanlı güvenlik güçlerini zor durumda bırakan diğer bir firar taktiği ise çetelerin gizlendikleri haneleri yakmasıdır. Kargaşalık çıkartıp firar etmek amacıyla haneler yakıldığında ise ahalinin şikayetçi olduğu odak ise Osmanlı kuvvetleri olmaktaydı. Manastır Vilayetinin Demirhisar nahiyesinde gerçekleşen bir

¹⁷¹ BOA,TFR.I.MN, 12/1122; Aktarılan maddenin bulunduğu talimnameyi Keith Brown çalışmasında yer vermiştir. Brown aktarımının kaynağı olarak ise; Manastır’da bulunan İngiliz konsolos yardımcısı James McGregor’un ilgili talimnamenin bir nüshasını alarak Selanik’ de bulunan Başkonsolos Alfred Biliotti’ye gönderdiği metni gösterir. Brown’un bu referansla aktardığı maddeler ile işaretlenen Manastır evrakındaki talimname kıyaslandığında bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin Manastır evrakında bulunan talimnamenin yukarıda alıntılanmış olan 16. Maddesindeki “ Çete tehlis edilecek olursa bir iki telefât olsa bile zararı yoktur...” ihtarı, Brown’un aktardığı metinde yer almamaktadır. Bkz. Keith Brown, **Loyal Unto Death**, s. 186

¹⁷² Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 97-98.

müşademeğe dair raporda ise hane yakmanın çetelerin son şansı ve alışlageldik bir durum olduğu aktarılır: “*Firar kalmadığını gören eşkıya emsâli vechile asâkir-i şahaneyi şaşırtarak firara yol bulmak emeliyle bulundukları haneyi de yakmaları üzerine bu sırada yedi şakinin meyyiten elde edildiği...*”.¹⁷³

Bulgar çetelerinin kullanmış olduğu bir diğer yöntem ise terördür. Özellikle İinden İsyani öncesi hareket tarzının ne olması gerektiği tartışılmış, merkez komite başkanı Garganov ve komite üyeleri Tatarçev ile Matov genel bir isyani desteklerken Delçev ise bunun son çare olacağını savunmuştu. Delçev’in kafasında daha çok terör faaliyetleri yatıyordu. Bu şekilde yaratılacak güvenlik zafiyeti ile Osmanlı ekonomisi epey yıpratılabilirdi. İMDÖ’nün hedef ve kimliğinin tanıtıldığı paragraflarda komitenin Rus anarşistler ile bağlantısına dikkat çekilmişti. Ayrıca yine bu konuda Delçev’in baş rol üstlenerek Fransız anarşistlerinin bazı eserlerini Bulgarcaya tercüme ettirdiğini eklemek yerinde olacaktır.¹⁷⁴

Osmanlı bürokrasisi bu tarz-ı mefşedeti, Anarşizm usulü olarak nitelendirmişti. Sadrazamın İinden İsyani sonrasında Rumeli Müfettişliğine ilettiği bir rapor, komitenin “*ilkbahardan itibaren anarşizm usulüne teb’an şehir ve kasabalardaki mebâni-yi emiriyye ve mü’essesâtı maliye ve ticariye ile konsoloshaneleri bomba ile tahrîb ve ihrâk...*” edeceklerini ihtiva ediyordu.¹⁷⁵ Fakat bu çerçevede komitenin en büyük “*eylem yoluyla propagandası*” İinden İsyani öncesinde gerçekleştirdi.

1903 yılının nisan ayı sonunda Selanik- İstanbul seferine hazırlanan bir Fransız gemisi, anarşist fikirlerden etkilenen “Gemiciler” adlı bir grup tarafından hedef alınmış aynı gece gaz ve su boruları ve bazı mekanlar patlatılmak suretiyle şehirde hayat durdurulmuştu. Genel bir isyanda da olduğu gibi bu eylemler ile maksat Avrupa müdahalesini sağlamaktı. Eylemler üzerine Türk ve Rum ahali yatıştırılmaya ve karşı eyleme geçmemeleri için gayret gösterilmişti. Her ne kadar 30 Nisan sabahı Fransız,

¹⁷³ BOA,TFR.I.MN, 1/69

¹⁷⁴ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, s. 172-176.

¹⁷⁵ BOA,TFR.I.U.M, 6/533

İtalyan ve Avusturya- Macaristan donanmaları Selanik limanına demirlenmişse de Bulgar komitesinin beklediği müdahale gerçeklemedi.¹⁷⁶

Yukarıdaki satırlarda daha çok komitelere ait dokümanlar üzerinden aktarılmaya gayret edilen gerilla harbi ve terör anlayışları, bir sonraki bölümde karşı harekât örnekleri ile daha teferruatlı ele alınacaktır. Bu faslın nihayetinde komita ve çetelerin bu yöntemler ile bölgede güvenlik zafiyeti yaratıp Avrupa müdahalesini lehlerine olarak gerçekleşmesini umduğu altı çizilmelidir. Diğer yandan bu suretle devamlı eylemler yoluyla bürokrasi ve güvenlik güçlerinde bıkkınlık ve huzursuzluk hissiyatı oluşturulmaya gayret edildiği bu çerçevede bölgedeki çeteler harekâtın kendisini bir psikolojik harp olarak da yürüttükleri ifade edilebilir.

Bu psikolojiye dair verileri yine hatıratlar üzerinden izlemek mümkündür. 1904 yılında Harbiye Mektebinin ardından III. Ordu emrine verilen *yüzbaşı Halil (Kut)*, hatıratında bu tayinden dolayı pek sevindiğini fakat aynı duyguyu paylaşmayan arkadaşlarının olduğunu nakleder. Gözlemlerine göre kurası IV. Ordu'ya (Erzincan Merkezli) çıkan arkadaşı Şevki'nin şu ifadelerine yansıyan duyguyu paylaşanlarda mevcuttu: “ *Allah benim canımı Türkler içinde alsın, ben senin gibi deli değilim. Nasıl olsa gâvura kalacak topraklar için ölmek istemem...*”¹⁷⁷ Güvenlik zafiyeti açısından ele alınacak olursa Manastır'a vali olarak tayin edildiğinde A. Reşit Rey, şehrin manzarasını şu şekilde özetlemişti: “*Şehirde hayat durmuştu, sebebini anlamaya çalıştım. Ortaya çıktı saldırıya uğramak korkusundan akşamdan sonra kimse şehir dışına çıkmıyor. Hatta şehir içinde bile yalnız gezinmeye cesaret edilemiyor...*”¹⁷⁸

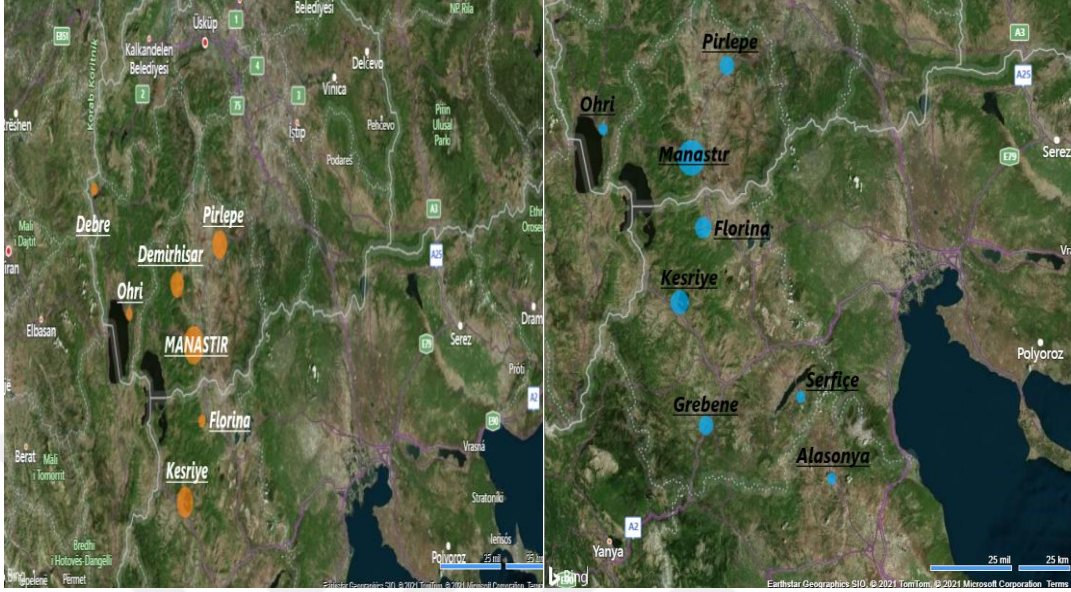
Özellikle Vilayetin merkezi olan Manastır sancağı ve bağlı kazalarında Bulgar ve Rum çeteleri ile Osmanlı güvenlik güçleri arasında gerçekleşen çatışmaların daha yoğun olduğu ve bu bölgelerde güvenlik seviyesinin daha düşük olduğu ifade edilebilir.

¹⁷⁶ Pınar Şenışık, *Osmanlı Makedonyasında Şiddet ve Nisan 1903 Olayları*, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 27/1, 2017, s. 295-303.

¹⁷⁷ *Kutü'l- Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, s. 41.

¹⁷⁸ Ahmet Reşit Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, s. 112.

Harita 3: Çatışmaların yoğun olarak gerçekleştiği bölgeler.¹⁷⁹

Yukarıdaki haritada sol tarafta Bulgar, sağ tarafta ise Rum çeteleri ile yaşanan çatışmaların bölgesel yoğunlukları gösterilmektedir. İfade edildiği üzere çatışmalar merkez sancak ve bağlı kazalarında yoğunlaşmaktadır. Her iki haritada nüfus yoğunluğu ile büyük ölçüde uyumludur. Özellikle Alasonya, Grebene ve Serfiçe bölgelerinde Rum çeteleri ile çatışmaların yoğunluğu vilayet merkezi kadar olmadığı görülmektedir. Bu bölgelerin daha çok Patrikhaneye kayıtlı nüfusu barındırması ve Yunanistan sınırına yakınlığı göz önüne alındığında Rum çetelerinin bu durumlardan oldukça istifade ettiğini ifade etmek mümkündür.

¹⁷⁹ Hesaplama Rumeli Müfettişliği kayıtları baz alınmıştır. “ Rumeli Müfettişliği Defteri, Vilâyet-i Selâse dahilinde Asâkir-i Şâhâne ile Bulgar, Rum, Sırp çeteleri arasında vuku’ bulan müsâdemâtın istatistiği, Defter Numarası: 176. “ BOA,TFR.I.d, 176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANASTIR'DA İÇ GÜVENLİK HAREKÂTI

Gayrinizami kuvvetlere karşı icra edilen harekât çeşitli kavramlarla ifadeye yer bulmuştur. Ayaklanmalara Karşı Koyma (*counterinsurgency*), Gerillaya Karşı Koyma (*counterguerilla*), İstikrar Harekâtı gibi terimler bu alanda farklı ülkelere kullanılmıştır. Ayaklanmalara karşı koyma, ayaklanmaların bastırılması için siyasi, ekonomik, askerî tedbirlerin bileşimi olarak izah edilebilirken, Gerillaya Karşı Koyma ise bu çerçevede ayaklanmacı yapının silahlı kuvvetini oluşturan gerillaya karşı askerî harekâtı kapsadığını ifade etmek mümkündür.¹⁸⁰ Türk askerî literatüründe ise Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât¹⁸¹ terimi ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede günümüzde daha çok kullanılan iç güvenliği sağlamak maksadıyla icra edilen İç Güvenlik Harekâtı/Operasyonu yahut Teröristle Mücadele Harekâtı terimleri aynı doğrultuda zikredilebilir.

Bölümün ilk faslında tarihî perspektif ile beraber konuya ilişkin modern kavram ve mütalaalar aktarılacaktır. Müteakiben gayrinizami kuvvetlere karşı harekât üzerinde durulacak olan bu bölümde altı çizilen talimnameler aktarılacak ve örnek olaylarla birlikte değerlendirilecektir. Diğer yandan bu çerçevede nüfusun kontrol ve gözetimi ile istihbarat gibi hareketin önemli bileşenlerine bir başlık açılacaktır. Eşkiya takibinde askerî ve mülkî ciheti zor durumda bırakan mâli yoksunluk, psikoloji, yabancı temsilcilerin müdahale ve baskısı gibi faktörlerde yerine geldiğinde vurgulanacaktır.

Gayrinizami unsurların ortadan kaldırılmasında esasen savaş merkezli ve halk merkezli olmak üzere iki temel yaklaşımın olduğu belirtilebilir.¹⁸² Savaş merkezli yaklaşım daha çok sert önleyici tedbirler ve cezalandırma sistemler ile askerî kuvvet

¹⁸⁰ Ali Güneş, **Gayrinizami Harp: Balkan Harbi'nde Komita, Çete, Jandarma ve Milisler (1912-1913)**, Kronik Kitap, İstanbul, s. 52-58.

¹⁸¹ “Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekâtın temel hedefi gayrinizami kuvveti ortadan kaldırmak ve baş kaldırma hareketlerini önlemektir...” Mustafa Özyanar, **Gayrinizami Harp Harekâtı**, s. 161

¹⁸² **Guide To The Analysis Of Insurgency**, United States Central Intelligence Agency, 2012, s. 16.

kullanmayı tercih eder. Mao'nun benzetmesine atıf yaparak Guatemalalı bir generalin ifade ettiği “*Gerilla balıklarının yüzdüğü insan denizinin kurutulması...*” anlayışı XIX. ve XX. yüzyıllarda çoğu Avrupa devletinin hem ülke içindeki hem de emperyalist bir vizyonla işgal ettikleri topraklardaki uygulamalarını yansıtır. Ayaklanmacıların yok edilmesi ve yoğun şiddet kullanımıyla beraber ayaklanmacıları destekleyen halk kitlesi aynı akıbeti paylaşmıştı.¹⁸³ Bu dönemde Avrupa ordularında isyancılar ve destekleyicileri hakkındaki söylemleri de işaret edilen şiddet enstrümanlarını kullanmayı pekiştirmiştir.¹⁸⁴ Ek olarak işaretlenen dönemde gayrinizami unsurların icra ettiği sömürgelerdeki başkaldırı ve isyanları bastırma harekâtı ise “*Small Wars*” terimi ile karşılanmıştır.¹⁸⁵ Diğer bir yaklaşımın ise halk merkezli olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda gayrinizami unsurları destek bulabileceği tabanda etkisini azaltmak için kurulu düzenin halk üzerinde meşruiyetini tesis etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Gayrinizami kuvvetlere karşı icra edilen siyasî, ekonomik yahut sosyal harekâtın yanında *Polis Harekâtı* esas olarak gayrinizami unsurların desteklenmesini engellemek maksadıyla icra edilir. Bu çerçevede temel olarak kritik altyapı tesislerinin ve iletişim hatlarının korunması, nüfusun kontrol ve gözetimi hedeflenir. Bu minvalde devriyeler, hane ve şahıs aramaları, gerekli yerlere müfreze ikamesi uygulamaları zikredilebilir.¹⁸⁶

¹⁸³ Beatrice Heuser, **The Evolution Of Strategy**, s. 422-427

¹⁸⁴ Fransız ordusuna karşı Vendée İsyanı, Mısır'daki ayaklanmalar ve Suriye'deki direnişleri inceleyen Fergus Robson, isyancılar ve halktan oluşan destekçileri hakkında Fransa ordu kuvvetleri mensuplarınca kullanılan “vahşi, canavar” gibi söylemlerin harekâta güç kullanımını etkilediği belirtmiş diğer yandan bu söylemlerin “öteki” ye mahsus olmadığını isyan bastırma psikolojisiyle beraber tüm isyancılara şamil olduğu ve esasen bu tür söylemlerin Avrupa içinden ihraç edildiğini ifade etmiştir. Bkz. Fergus Robson, *İsyancı Kimliği, Yıkıcı Söylemler Ve Askeri Katliam: Vendée, İtalya ve Mısır'da Ayaklananlara Karşı Savaş Yolundaki Fransız Ordusu*, **Antik Dönemden Günümüze Gayrinizami Harp**, Brian Hughes and Fergus Robson (Ed.) Çev. Ali Güneş, Kronik Yayınları, Nisan 2021, İstanbul, s. 189-216.

¹⁸⁵ Mevzu bahis söylemleri E. C. Callwell'in aynı ismi taşıyan talimnamesinde de görmek mümkündür. Callwell bu tarz savaşların nizamî kuvvetler ile vahşi, yarı medeni insanlar arasında gerçekleştiği ifade eder. Bkz. Callwell, C.E., **Small Wars: Their Principles and Practices**, Third Edition, War Office, 1906, s. 21-22.

¹⁸⁶ Ali Güneş, **Balkan Harbi'nde Osmanlı Gayrinizami Harp Tecrübesi**, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 45.

Gayrinizami kuvvetin silahlı unsurlarına karşı icra edilen askerî harekâta gerilla gruplarına ve üslerine, ikmal yollarına taarruz edilerek güç biriktirmelerine engel olunur ve inisiyatif kazanılarak imhasına gayret edilir. Tepki, Taciz, Esirgeme ve İmha bu çerçevede icra edilen harekât çeşitleridir. *Tepki Harekâtı*; mahallî gerilla faaliyetlerine karşı etki göstermek üzere sabit emniyet karakollarından ve muharebe üslerinden harekete geçen seyyar muharebe birlikleri tarafından icra edilen harekât çeşididir. *Taciz Harekâtı* ise gerillaların dinlenip toparlanmalarını önlemek, zayıat verdirmek ve arazi hakkında teferruatlı bilgi edinmek maksadıyla icra edilir. *Esirgeme Harekâtı*; gerilla unsurlarının dış destek ile temasına ve desteklenmesine imkân vermemek için icra edilir. Bu doğrultuda özellikle sınır bölgelerinin korunmasına dikkat edilir. Yeri tespit edilmiş gerilla kuvvetlerinin imhası için ise *İmha Harekâtı* icra edilir.¹⁸⁷

3.1 Osmanlı Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât Konsepti

Komita ve onun silahlı kuvveti olan çete gibi gayrinizami unsurların XX. yüzyılın başlarında özellikle Osmanlı Devleti için Rumeli’de birincil iç güvenlik tehdidi olduğu ve bu unsurların strateji ve taktikleri aktarılmıştı. Bu bölümde Osmanlı bürokrasisinde çoğunlukla *çete muharebatı*, *ted’ib*, *tenkil* ve *takib-i eşkıya* gibi kavramlarla ifade edilen gayrinizami kuvvetlere karşı harekât tecrübesi ele alınacaktır. İlgili bölümde gösterildiği üzere jandarma ve polis gibi kolluk kuvvetlerinin XIX. son çeyreğinden itibaren ve tensikat süreciyle beraber yeniden düzenlenmesine gidilmişse de iç güvenliği sağlamada yetersiz kalmış ve gelenekselleşen şekilde Osmanlı ordusu jandarma misyonunu da yerine getirmek durumunda kalmıştır. İncelenen dönem aralığında Osmanlı Devleti’nin resmî bir gayrinizami harp doktrini mevcut değildir.¹⁸⁸Fakat özellikle yabancı dil bilen Osmanlı zâbitleri yabancı ülkelerin bu

¹⁸⁷ Mustafa Özyanar, **Gayrinizami Harp Harekâtı**, s. 164-167.

¹⁸⁸ Bazı çalışmalarda bu durumun II. Abdülhamid’in kendi iktidarını koruma refleksinden ileri geldiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede Bkz. Kadir Varoğlu And Mesut Uyar, "The Impact of Asymmetric Warfare On The Military Profession And Structure: lessons learned From The Ottoman Military", Caforio, G., Kümmel, G. and Purkayastha, B. (Ed.) **Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, Vol. 7**, Emerald Group Publishing Limited, 2008, s. 51-60.

konudaki tecrübelerini incelemiş ve takip etmişti.¹⁸⁹ Diğer yandan Osmanlı zabıtları bu dönemde kendi tecrübelerine de dayanarak birtakım talimnameler, raporlar kaleme almış ayrıca aynı çerçevede mütalaalarını ilgili makamlara uygulanması için sunmuştur. Bu çerçevede verilebilecek en bariz örnek Selanik Jandarma Mektebi muallimlerinden *Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey*'in kaleme aldığı *Muhâfaza-i Asâyişe Me'mûr Zâbitânın Vezâifi: Usûl-i Takib-i Eşkîya ve Çete Muharebeleri*" isimli eserdir. Eser 1906 senesinde Erkân-ı Harbiyye Dairesince tetkik edilmiş ve Serasker ile Müfettiş Paşa tarafından da olumlu karşılanmışsa da¹⁹⁰ Meşrutiyetin ilanı sonrası askerî okulların müfredatına girmiştir.¹⁹¹

Bu çerçevede altı çizildiği üzere Türk ordusunun gayrinizami harbi Amerika Birleşik Devletleri'nden öğrendiği şeklindeki yanlış algıya benzer şekilde Osmanlı subaylarının söz konusu ayrılıkçı örgütlere karşı icra edilecek askerî harekât için gerekli olan anlayıştan yoksun olduğu algısının da bir yanlıgı olduğu ifade edilebilir. Dahası her ne kadar terminolojik olarak çeşitli kanun dışı faaliyetler ile beraber Bulgar, Rum çete faaliyetleri Osmanlı düşünce dünyasında bir çatı kavram olarak "şekavet" olarak nitelendirilmiş olsa da bu durum, Osmanlı subaylarının ayrılıkçı tehdit unsurlarını basit birer haydutluk olarak algıladığı anlamına gelmemektedir.¹⁹² İncelenen talimnameler, hatıralar, pratik örnekler ışığında; Osmanlı subaylarının hem kendilerinin hem de karşısında ki ayrılıkçı unsurların kullanmış olduğu siyasi amaçlar, stratejik programlar ve sahadaki taktik hususlar konusunda öğrenme süreciyle beraber bir gayrinizami harp konseptine sahip oldukları ifade edilebilir. Bu çerçevede Osmanlı subaylarının sorunların tanımlanması, alternatif oluşturulması gibi konularda bireysel farkındalığının bulunduğunu fakat bu deneyimin doktrin olarak kurumsal hafızaya

¹⁸⁹ Döneme ilişkin gözlemlerini aktaran H. Brailsford, Eşkîya takibi ile ilgili talimname kaleme alan Nasır Paşa'nın İngilizlerin Güney Afrika'da uyguladığı yöntemleri incelediğini ifade ettiğini iddia eder. Bkz. H.N Brailsford, **Macedonia: Its Races And Their Future**, Methuen & Co., London, 1906, s. 154.

¹⁹⁰ "Müfettiş paşa hazretleri tarafından tevâriid eden tahrirâtta zikr olunan risâle münderecâtı pek ziyade şâyân-ı istifâde görüldüğü..." BOA, Y.A.RES., 134/15.

¹⁹¹ Gayrinizami kuvvetlere karşı harekât ile ilgili bir çok teknik ve taktik meseleyi barındıran eseri yayımlayan Ali Güneş, eserin bu alanda kaleme alınmış ilk talimnamelerden biri olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 45

¹⁹² Ryan Gingeras'ın ilgili makalesinde işaretlenen algılara paralel değerlendirmeler mevcuttur. Bkz. Ryan Gingeras, The Internal Macedonian Revolutionary Organization: "Oriental" Terrorism, Counterinsurgency, and the End of the Ottoman Empire, **Oxford Handbooks Online (February 2014)**

aktarılmasında problem yaşandığı ifade edilebilir.¹⁹³ Öte yandan son dönem Osmanlı gayrinizami harp tecrübesinin bazı çalışmalarda ön kabullerle basitleştirilerek “otoriter” bir rejimin halk faktörünü göz ardı edip harekâta başarılı olmak için sivil nüfusu kurban etmesi şeklinde sunulduğu görülmektedir.¹⁹⁴

İsyan bastırma politikalarını siyasî sistemin “demokratik” ve “otoriter” olma niteliği arasında sıkıştırarak ele alan bu yaklaşımlarda Osmanlı tecrübesi sık sık “barbarlık” yahut benzeri kavramlarla eşleştirilir.¹⁹⁵ Halbuki rejimin niteliğinin yanında zorunlu askerlik uygulaması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi faktörlerle beraber halkın siyasî hayata katıldığı bir zaman diliminde kamuoyu etkisi kaçınılmaz olup incelenen dönem aralığında Osmanlı bürokrasinin bu çerçevede bir kavrayış ve adımlarının olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan gayrinizami harp sahasında sivil nüfusun önemi ve bu çerçevede halka karşı “aşırı” yöntemlerden kaçınılması hususunun etik yahut ideolojik faktörlerden çok politik hassasiyetlerden, çıkar ilişkilerinden ileri geldiği ve “otokratik” Osmanlı tecrübesinin de bu yönde olduğu ifade edilebilir olsa da “demokratik” rejimlerinde bir değer anlayışından ziyade aynı motivasyonla hareket ettiği öne sürülebilir.

Bu çerçevede öncelikle Osmanlı gayrinizami kuvvetlere karşı harekât konseptini kavramak için kaleme alınan talimnameler önemli referansların başında gelmektedir. Öncelikle güvenlik güçlerinin sahadaki temel yapılanması incelenecek olursa; vilayetlerde iç güvenliğin temini maksadıyla jandarma ve polis teşkilatlarında yapılan düzenlemelerden ilgili bölümde bahsedilmiş diğer yandan III. Ordu

¹⁹³ Askerî örgütlerde öğrenme süreci ile ilgili bir değerlendirme için Bkz. Cenker Korhan Demir, Ayaklanmalardan Terörizmle Mücadeleye Öğrenen Askerî Örgütler, **Savunma Bilimleri Dergisi (The Journal of Defense Sciences)**, Kasım 2016, Cilt 15, Sayı 2, s. 107-136.

¹⁹⁴ İsyan bastırma harekâtında kuvvetlerin muhafazası, tehdit unsurlarının yok edilmesi ve sivil nüfusun korunması prensiplerinin aynı anda uygulanmasının imkansız olduğuna ilişkin incelemesinde Lorenzo Zambenardi, tarihsel arka plana değindiği satırlarda Osmanlı'nın sivil nüfusu kurban ettiğini bu anlayışın ise “demokratik” rejimler için uygun olmadığını iddia eder. Zambenardi'nin Osmanlı'ya dair bu ifadelerinde ise herhangi bir referans bulunmamaktadır. Bkz. Lorenzo Zambenardi, Counterinsurgency's Impossible Trilemma, **The Washington Quarterly**, July 2010, s. 21-34.

¹⁹⁵ Ivan Arreguín-Toft, askerî açıdan zayıf olan isyancı hareketlerin giderek artan kazanma oranına ilişkin analitik bir çerçeve sunduğu çalışmada; doğrudan ve dolaylı olarak ifade ettiği stratejik yaklaşımların paralel olarak etkileşiminde askerî açıdan güçlü olan aktörün kazanacağını vurgular. Bu çerçeveye ilişkin tablosunda Osmanlı tecrübesini, “Barbarism” kategorisi altına alarak kazandığını işaretlemiştir. Bkz. Ivan Arreguín-Toft, “How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict”, **International Security**, C. 26(1), 2001, s. 93-128.

kuvvetlerinin de gelenekselleştiği şekilde aynı maksada binaen istihdam edildiği belirtilmişti. Bu çerçevede asayişin temini ve çetelere karşı harekatta teşkil edilen, geçici görev gücü olarak tanımlanabilecek sabit/seyyar müfrezeler sahada faaliyet gösteren temel birimler olmuştur. Çoğunlukla jandarma veya nizamiye zâbitânı kumandası altındaki bu müfrezelerde nizamiye, redif, jandarma ve zaman zaman polis kuvvetleri bulunmaktaydı. Özellikle meskun mahallerde icra edilecek harekâtta, hane aramalarında yahut ormanlık arazide kılavuzluk etme maksatlarıyla nizamiye askerlerinin yanında jandarma tefrik edilmişti. Fakat tâkib-i eşkıya noktasında bu sınıflardan beklenen farklı vazifelerde mevcuttu.

Rumeli Müfettişi Hilmi Paşa'nın maiyetine verilen ve 1903 senesindeki İlinden ayaklanması sırasında kolordu kumandanı vekili olan Nasır Paşa, ayaklanmanın üstünden yaklaşık bir sene geçtikten sonra III. Ordu mıntıkasındaki eşkıya takibi durumunu teftiş etmek üzere görevlendirilmiş¹⁹⁶ ve eşkıya takibi konusunda yetmiş üç maddelik bir talimname kaleme almıştı. “*Takîb ve tenkîl-i eşkıya emrinde mıntıkalarca ittihâzı muktezi tedbîr ve tertibâta müte'allik talîmât-ı 'umûmî'*” isimli talimnamenin oluşturulmasında Nasır Paşa tecrübelerinin etkili olduğunu ifade etmişti.¹⁹⁷ Talimname eşkıya takibine memur mıntika ve müfrezelerin taksimi ve yapılması, müfreze komutanlarının vazifeleri, sahada hangi şekilde hareket edileceği ve ahaliyle kurulacak münasebet hakkında temel maddeleri ortaya koymaktadır.

Talimnamenin birinci bölümü “*Mıntıkların ve onlara tahsis edilen kuvve-yi askeriyenin vaz' ve tertibatı*” hakkındadır. Buna göre; çetelerin daha önce yoğunluklu olarak faaliyet gösterdiği ve göstermesi muhtemel olan yerler dikkate alınarak her büyük mıntika ikinci derece mıntikalara bölünecek bu çerçevede oluşturulan hususî mıntıkların yanında mülkî taksimat baz alınacaktı. Taburların uhdesine verilen mıntika gerekli görülen bölük dairelerine ayrılacak ve gerekli yerlere sabit müfrezeler ikame edilecekti. Bölükler ve müstakil sabit müfrezeler kendi bölgelerinin asayişinden sorumlu olacak ve bu doğrultuda mülkî idare ile koordineli çalışacaktı. Bu çerçevede

¹⁹⁶ “Üçüncü Ordu-yı Hümayûnu dâhilindeki ‘asâkir-i şâhânenin takkîb ve tenkîl-i eşkıya emrinde teftişât-ı ahvâline me'mûr yâverân-ı hazret-i şehriyarinden birinci ferik atufetlu Nasır paşa hazretlerinin refâkatinde...” ayrıca bir hey'ette oluşturulmuştu. BOA,DH.MKT, 936/35

¹⁹⁷ “Bu kerede tecârib-i sâbika-i âcizâneme müsteniden bir talîmât-ı ‘umûmî kaleme alınarak...” BOA,TFR.I.AS, 20/1915

ilgili bölgede devriye ve tarassut müfrezeleri çıkartılacak ve pusular tertip edilecekti. Ayrıca sabit müfrezelerin merkeze olan uzaklığı ve eşkıyanın saldırma ihtimaline karşı mevcudu düşük olmamalıydı. Ayrıca şimendifer hattı ayrı bir mıntika olarak ele alınarak hususi bir tabur yerleştirilmesiyle hatlar arası karakol ve postalar tertip edilecekti.¹⁹⁸

Talimnamenin ikinci kısmı “*Menâtık ve devâ’ir kumandanlarının vezâ’ifine dâir*” olup bu çerçevede birinci, ikinci ve hususi mıntikalarda bulunan komutanların bölgelerindeki asayişle ilgili konulardan mesul oldukları ihtar edilmiştir. Diğer yandan çetelerin hal ve hareketler ile ilgili hafiye istihdamından geri durmamaları belirtilmiştir. Bilhassa sabit, seyyar ve devriye müfrezelerinin ahalinin efkâr ve ahvalini tetkik etmekle ve bu konuda üstlerine rapor sunmakla mükellef olduklarının altı çizilmiştir. Ayrıca mıntika merkezlerinde iki veya üç müfrezenin bulundurulması gerektiği bildirilmiştir. Mes’elenin harekât veçhesinde ise ilgili talimatların müfreze komutanlarına yazılı olarak verilmesi gerektiği ve müfrezelere zabıta yahut jandarma tefrik edilmesine özen gösterileceği aktarılmıştır. Diğer yandan kuvvet yoğunluğu ve gizlilik prensipleri talimnamede ön plana çıkmaktadır. Sorumluluk mıntikasının coğrafi özelliklerinin iyi bilinmesi, göl ve balkan gibi doğal yapıların analizi, buralarda gözlem vazifesi ifa edecek neferlerin seçiminde dikkat edilmesi gereği ihtar edilmiştir. Örgüt üyelerinin bulunduğu mevkii haber alındığında istikamet yönünün müfreze komutanları tarafından hareket emri verilene kadar efrattan dahi gizlenmesi ve ayrıca örgüt mensuplarının firar ihtimaline karşı harekât bölgesine sadece tek bir yönden değil farklı kollardan müfrezeler çıkartılması önemi vurgulanarak bu konuda mıntika komutanlarının iletişim ve koordinasyona özen göstermesi gereği bildirilmiştir.¹⁹⁹

Üçüncü kısım “*sabit, seyyar ve tarassut müfrezeleriyle devrilerin teşkilât ve vezâ’ifi*” hakkında. Taburlardan ihraç edilecek sabit müfrezelerin kuvveti bir bölük kuvvetinden daha aşağıda olması hasebiyle bunların başında bir veya iki zabıt bulundurulacaktır. Sabit müfrezelerin bulundurulacağı bölgenin ehemmiyetine göre en ziyade askerlik şeref ve namusuna halel getirmemesi tembihlenerek zabıtân ve efrad

¹⁹⁸ “Birinci kısım: mıntikalar ve onlara tahsis edilen kuvve-yi askeriyyenin vaz’ ve tertibâtını şâmindir” 1-12. Maddeler. BOA,TFR.I.AS, 20/1915

¹⁹⁹ “İkinci kısım: menâtık ve devâir kumandanlarının vezâ’ifine dair” 13-31. Maddeler. BOA,TFR.I.AS, 20/1915

seçiminin buna göre yapılması gerektiği belirtilmiştir. Diğer yandan müfreze nezdinde bulunan cephaneye ek olarak ihtiyat cephanesi bulundurulacaktır. Yine taburlardan çıkarılacak seyyar müfreze zabitlerinin araziye vâkıf olması gerektiği vurgulanmış merkezlerinden uzaklaşacaklarından dolayı kuvvetlerini buna göre ayarlamaları gerektiği bildirilmiştir. Seyyar müfrezelerin nezdine altışar paket ve yeterli miktarda da ihtiyat cephanesi, peksimet ve mekkari ve yağmurluk verilecektir. Tarassut ve devriye müfrezeleri ise keşif kolu vazifesini ifa edecektir.

Müfrezeler ahalinin ahval ve efkârını tetkik ve mevkilerine giren çıkan yabancı şahısların hüviyetleri teşhis edecektir. Bu minvalde esasen her şeyden bir mana çıkarabilecek surette olmalılardır. Diğer yandan müfrezeler araziye bilir kılavuzlar bulunduracak, muhbirler tedarik edecek ve bunları çetelerden koruyacaktır. Köy aramalarında yanlarında muhtar veya ihtiyar heyeti olacaktır. Harekâta çıkıldığında ise geçici olarak bulunulabilecek bölgeler iyi tahkik edilecek ve daha çok köylere yakın yerler tercih edilecektir. Muhabere noktasında ise ateş yakmak, posta çıkarmak, telgraf ya da güvenilir insanlar vasıtasıyla gerçekleştirilecektir. Kollar çıktığı zaman istikamet değiştirmeli ya da çıktıktan sonra geri merkezlerine dönüp etkisini gözlemlemelidir bu doğrultuda harekât mümkün olduğunca köylülerden gizli tutulmalıdır.

Gece yürüyüşlerinde istikamet yönü önceden tecrübe edilmiş olmalı ve yüksek sesle konuşmamaya, köylere yakın bölgelerdeki köpek havlamalarına dikkat edilmelidir. Diğer yandan herhangi bir kazaya sebebiyet vermemek için müfrezler birbirlerini tanımalı ve nerede ne zaman karşılaştıklarını kayıt altına almalıdır. Bir yerde eşkıya hadisesi olduğunda başka yerlere sirayet etmeden bastırılacak ve bu esnada bir sınıf ahalinin diğerine saldırmasına müsaade edilmeyecektir. Bu çerçevede ahaliye karşı her zaman güzel muamele ve ayrıca ibadethanelere saygı gösterilmelidir.

Açık bir arazi üzerinde tepeleri ya da engebeli yerlerde bulunarak asker avcı halinde gerekli yerlerde müteaddit pusular tutacaktır. Pusulardaki efradın zabıtânın emri olmadan ateş etmemesine dikkat gösterilmelidir. Eşkîya ile karşılaşıldığında ise temas asla kaybedilmeyecektir. Gerek açıkta gerekse engebeli mevkilerde müfreze zabiti her an ateşin etkisini yakından tetkik ve daha müessir kılabilcek yönünü değerlendirmelidir. Çünkü bu yolda eşkıyaya karşı yapılacak atışta isabetsizliğin

derecesine göre eşkıyanın esareti artabilir ve bu veçhile psikolojik üstünlüğü ele geçirebilirdi. Eşkîya kargır binalardan, engebeli yapıların arkasından ya da siperlerden istifade edeceğinden neferler nişanlarını iyi bir şekilde almalıydılar.

Yürüyüşlerde müfrezeler bir noktaya kadar ayrılabilir daha sonra birleşebilir. Buna göre aralıklı yürünmeli ve tertibat alınmalı neferler birbirini iyice bilmelidir, bunun için küçük zabıtlere talimat verilmelidir. Seyyar müfrezeler gerekirse diğer bir mıntıkaya geçebilir bu durumda müsait araçlarla ilgili mıntıkaya haber verilmelidir.²⁰⁰

Yukarıdaki talimname maddelerinde görüleceği üzere iç güvenliği temin etmek için öncelikle mülki idare baz alınarak ikinci derece ve hususî mıntıklar oluşturulacak ve bu sorumluluk bölgelerine sabit müfrezeler ikamesiyle ve seyyar, tarassut ve devriye müfrezeleri gezdirilecekti. Mıntıklar arası iletişim ve koordinasyon ile eşkıyalık hadisesi ortaya çıktığında hızlıca bastırılmasına gayret edilecekti.

Bu çerçevede vilayet dahilindeki tertibe bakılacak olursa Manastır Vilayeti; Manastır, Ohri, Florina, Kırçova, Debre, Kesriye, Hudud-ı Yunaniyye ve Sorviç ile beraber sekiz farklı ikinci derece mıntıkaya taksim edilmişti. Merkezde bulunan taburlardan ayrılarak nahiye veya önemli görülen toplamda 175 farklı mevki'ye sabit müfreze ikame edilmişti. Örneğin Kaimmakam Cavit Bey komutasındaki Kesriye Mıntıkası incelenecek olursa; bir yüzbaşı altında Konmilat nahiyesinde 150, yine yüzbaşı Mustafa Efendi'nin altında Klisevora'da 184, Horişte'de 201, Bihleşte'de mülazım- evvel Nuri Efendi'nin altında 118, Nestram'da mülazım-ı sâni Cemal Efendi'nin altında 55 kişilik sabit müfrezeler bulunmaktaydı. Mıntıklar incelendiğinde genellikle müfreze zabıtlarının mülazım- sâni, mülâzım-ı evvel ve yüzbaşı rütbelerinde oldukları ve mevcutlarının 10 dan yüzlü sayılara kadar değişkenlik gösterdiği belirtilebilir. Örneğin; Ohri'ye bağlı Ostroga'da 15 kişilik bir müfreze görünmektedir. En çok hususî mıntıklar Hudud-ı Yunaniyye ve Sorviç mıntıklarında görülmekte olup buralardaki müfrezelerin başlarında bulunan onbaşılar göze çarpmaktadır.²⁰¹

²⁰⁰“Üçüncü kısım: sabit, seyyar ve tarassut müfrezeleriyle devrilerin teşkilât ve vezâ'ifi. “ 31-73. Maddeler. BOA,TFR.I.AS, 20/1915.

²⁰¹ BOA,TFR.I.MN, 198/19707.

Bu çerçevede durum sınır güvenliği ve esirgeme harekâtı bağlamında Hudud-ı Yunaniyye bölgesi üzerinden inceleyebilir. Yunan çete kuvvetlerinin engellenmesi hususunda ilgili mıntika kumandanlıkları ile valilik arasında cereyan eden yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla sınır hattından çete geçişinin engellenmesinin imkansız olduğu kabul edilmiş gözükmektedir. Sınır muhafazasında bulunan gözetleme kuleleri arasındaki mesafenin uzaklığı, bu noktalar arasında seyyar müfrezeler ve bazı mahallerde pusu efradını zaruri kılıyordu. Aynı durum sınıra yakın ve daha içeride olan köyler içinde geçerliydi. Dahası bu bölgede görev yapacak müfrezeler özellikle Ulah unsurların saldırıya uğramamasına gayret edecekti. Dolayısıyla sınırdan içeri giren örgüt üyelerinin hemen “köylerde izalesi” zaruru idi.²⁰²

İstihbarî noktada ayrılıkçı Yunan örgütü üyelerinin kullandığı ana güzergâhlar tespit edilmiş olsa da²⁰³ yeterli personel ve teçhizat yoksunluğu eşkıya takibinde güvenlik güçlerini zor durumda bırakmıştır. Bu çerçevede ilave nefer talepleri yenilenirken esasen “*Takib-i eşkıya umûrunda maharetli zabıt olmadığı halde efrâd-ı askeriyyenin tezyidi beyhude olacağı...*”nın altı, Valilik tarafından altı çizilmişti.²⁰⁴ Aktarılan personel eksikliğinin yanında yine eşkıya takibinde yer yer problemlerin olduğu görülmektedir. İlgili talimnamede eşkıya ile temas bir kere sağlandıktan sonra takibe devam edilmesi öngörülmekteydi. Kesriye müfrezesinin bir çatışmasını tahkik eden erkân-ı harb kolağası Remzi Efendi, ilgili çatışmada eşkıyanın çoğunun yakalanamamasının sebebi olarak; firar eden eşkıyanın istikametinde takibin mümkün olabileceği fakat efrad nezdinden yeterli yevmiye, çarık ve elbiselerinin bulunmamasını göstermiştir.²⁰⁵

Esasen bu suretle müfrezelerin kendi kendine yeterli bir şekilde bulunduğu mevkiin asayişini idame ettirmesi planlanmışsa da gösterildiği üzere pratikte olumsuz durumlarla karşılaşmış ve bu uygulamaya itirazlarda yükselmiştir. Manastır Mıntıkası Kumandanı Ferik Hadi Paşa, vilayetin bazı köylere müfreze ikamesi isteği üzere müfettişliğe yazdığı yazıda mıntikalardaki askerlerin çok dağınık bir şekilde olduğu, eldeki kuvvetlerin daha fazla taksimata yetmeyeceğini ayrıca zayıf olan bu

²⁰² BOA,TFR.I.AS, 35/3462.

²⁰³ BOA,BEO, 2821 /211556.

²⁰⁴ BOA,TFR.I.MN, 137/13642.

²⁰⁵ BOA,TFR.I.AS, 21/2044.

müfrezelerin umumî bir kıyamda²⁰⁶ kendilerini koruyamayacağını bildiriyordu. Ayrıca Hadi Paşa'ya göre bu uygulama “*asker ve askerlikçe hiçbir veçhile kabil-i tecviz...*” değildi.²⁰⁷ Aslında Hadi Paşa'nın temel olarak işaret ettiği şey esasen gelenekselleşmiş bir problemdi. Esasen konvansiyonel bir harbe göre teşkilatlanması gereken ordunun gereksinimleriyle iç güvenlik problemlerinin sürekli artması ve bu misyonun jandarma kuvvetlerine devredilememesi bir problem doğurmuş ve gelenekselleşen müfreze uygulaması ordunun teşkilatlanma, eğitim ve hazırlığını olumsuz yönde etkilemişti.²⁰⁸

Bu çerçevede; farklı bölgelerden sürekli artan müfreze ikamesi talebi de zaman zaman reddediliyordu. İspançe muhtarı Yunan eşkıyasının mezhep değiştirmeleri tehdidiyle kendilerine taarruzda bulunduklarını ve bunlardan korunmak için karyelerine bir müfreze ikamesi talebinde bulunduğunda bunun için elde yeterli kuvvetin olmadığı ancak seyyar müfrezelerin gezdirilebileceği bildirilmişti.²⁰⁹ Benzer taleplere de aynı şekilde muamele edilmiş ayrıca kabul edildiği takdirde bu isteklerin sonu gelmeyeceğinin altını Kesriye kumandanlığı çizmişti.²¹⁰ Öyle görülüyor ki merkez tabura bağlı müfrezelerin olmadığı yerlerde mıntika kumandanları jandarma karakollarına güveniyordu. Ohri'ye bağlı Dolina mevkiinde eşkıyalar tarafından işlenen bir cinayetin o bölgedeki jandarma karakolunun kaldırılmasından dolayı ileri geldiğini Ohri kumandanlığı iddia etmişse de Manastır Jandarma kumandanı adı geçen mevkiide jandarma karakolu olup sonradan kaldırıldığının doğru olmadığını söylüyordu. Neticede bu bölgede de bölüklerden çıkarılan jandarma müfrezelerinin devriyelerinin ardından tekrar merkezlerine dönmesiyle durum idare edilmeye çalışılıyordu.²¹¹

²⁰⁶ Bu doğrultuda örnek olaylar görmek mümkündür. İlinden ayaklanmasının etkisinin halen sürdüğü süre zarfında Kruşevo' da askerlerin bir tepe toplu halde bulunmasından istifa eden Bulgar eşkıyasının bir taraftan askerlere taarruz ederek diğer yandan kasabayı yakmaya teşebbüs ettiğini Pirlepe Kaymakamlığı bildirmişti. BOA,TFR.I.MN, 19/1846

²⁰⁷ BOA,TFR.I.AS, 25/2444. Benzer bir yaklaşımı David Galula'da da görmek mümkündür. Galula'ya göre kuvvetlerin geniş alana zayıf bir şekilde yayılması hedef olmalarına sebep olabilir ve vahim neticeler doğurabilirdi. Bkz. David, Galula, **Ayaklanmaları Bastırma Hareketleri Teori ve Tatbikatı**, Çev. Hasan Lembet, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965. s. 61-69.

²⁰⁸ Mesut Uyar,Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 365-369.

²⁰⁹BOA,TFR.I.MN, 123/12218.

²¹⁰ Muhtarlar veya kaza kaymakamlıklarının bu tür talepler için Bkz. BOA,TFR.I.AS, 34/3341, BOA,TFR.I.AS, 52/5163

²¹¹ BOA,TFR.I.AS, 53/5274.

Yukarıda aktarılan örnek olaylarda görüleceği üzere sabit müfreze ikamesinde kuvvet ya da arazideki kuvvetlerin tam olarak ne şekilde ikame edildiğine dair bilgi noksanlığından problemlerle karşılaşmıştır. Diğer yandan talimnamede aktarılan mülkî idare ile askeriye arasındaki iletişim meselesinde de problemlerin olduğu gözükmemektedir. Kırçova kaymakamı alınan bir ihbar üzere iki köyü yüz mevcutlu bir müfreze ile abluka altına almayı planlamışsa da cihet-i askeriyeden “*bin türlü rica ile ve sabah saat üçte avdet etmek şartıyla...*” ancak kırk nefer alabilmiş ve ilave olarak on jandarma ile jandarma yüzbaşısı ve bir polisten mürekkep müfreze ile köyü abluka altına almaya gayret etmişse de kuvvetlerinin azlığından örgüt üyelerinin firar ettiğini ifade ederek esasen dolaylı olarak cihet-i askeriye suçlamıştı.²¹² Florina kaymakamının ise seyyar müfrezelerin ne şekilde ve hangi şartlarda kullanılacağı konusunda merkez mıntıkası kumandanı ile problemler yaşadığı görülmektedir.²¹³

Manastır’da bulunan ikinci derecedeki mıntıkaları teftiş eden Ferik Hilmi Paşa ve Binbaşı Ethem Bey’in sunduğu Mayıs 1905 tarihli raporda ise eşkıya takibi konusunda askerlerin talim ve terbiyesi hususunun önemli olduğu ve fakat bunun için her şeyden evvel zabıt sayısının birçok kıtaatta noksan bulunduğu ifade edilmişti. Birçok yerdeki mülazım- sânilerin ise tecrübesiz olduğundan yakınılmış bu konuda redif devriye merkezlerindeki zabitanın istihdam edilmesi tavsiye edilmiştir. Askerler çoğunlukla cami, han ve hane gibi yerlerde ikame edildiğinden bahsedilerek bu tip noktalarda muhafazalarının zor olduğu ayrıca çadır mevcutlarının da hayli az olduğu bildirilmiştir.²¹⁴

Yukarıdaki satırlarda Nasır Paşa’nın kaleme almış olduğu umumi talimat üzerinden eşkıya takibine memur kuvvetlerin temel organizasyonu izah edilmeye gayret edilmiştir. Yine Erkan-ı Harp Mirlivası Ahmet Ali tarafından kaleme alınan ve müfettişlik tarafından da onay verilen Aralık 1904 tarihli talimnamede²¹⁵ Bulgar çetelerine ait bir talimatta “Türklerin pusulara oldukça önem verdiği” tespitini doğrular şekilde öncelikle pusular üzerinde durulmuştur. “*Pusu tertib-i eşkıyaya karşı en ziyade muvaffakiyetle istimal edilecek bir vasıta...*” olduğu belirtilerek pusu

²¹² BOA,TFR.I.MN, 45/4469.

²¹³ BOA,TFR.I.MN, 60/5965.

²¹⁴BOA,TFR.I.AS, 23/2237.

²¹⁵ BOA,BEO, 2463/184684.

tertibatinın tecrübe edildiği üzere eşkıyanın daha çok köylere gelebileceği ve gece vakitlerinde tutulmasının altı çizilmiş aralarında parolaların olması gerektiği bildirilmiştir. Köylülerin arasında pusu mevkilerini eşkıyaya haber verecek şahısların muhakkak olacağı ihtar edilerek planlanan pusu bölgesinin öncelikle ters istikametine doğru asker çıkartılması gerektiği aktarılmıştır. Örneğin; *köyün şimal cihetinde tutulacak pusu için cenub veya garb cihetine doğru asker çıkartmak ve bir müddet gittikten sonra dere ve tepe gibi avârızdan istifade ederek görünmeyecek vechile şimal cihetine geçip pusu tertip eylemek en ziyade dikkat olunacak mevâd-ı mühimmedendir...*” denmiştir.

3.2 Kalplerin ve Zihinlerin Kazanılması

İsyancı yahut ayrılıkçı hareketler esasen mevcut otoriteye karşı çoğu zaman alternatif olma iddiasıyla faaliyette bulunup bu çerçevede ki altyapısını ise hedef halk üzerinde kurar. Özellikle Bulgar ayrılıkçı örgütünün bu çerçevedeki faaliyetleri ilgili bölümde aktarılmıştı. Aynı zaruret tabîolarak mevcut otorite ve güvenlik güçleri içinde geçerlidir. Bu suretle esasen gayrinizami unsurların halk nazarında marjinalleşmesi sağlanarak halkın karşı harekâtın aynı zamanda bir parçası olması hedeflenir. Bu çerçevede ayrıca karşı harekâtın zarurî bir parçasını oluşturan istihbarî noktada da halktan haber kaynağı üretimi önemli bir yer tutar.²¹⁶ “*Kalplerin ve zihinlerin kazanılması...*”²¹⁷ olarak bilinen bu yaklaşım bir benzetmeyle ifade edilecek olursa zararlı bitkilerin (isyancı, gerrilla vb.) ortaya çıkmaması için toprağın iyi bir şekilde işlenmesi gerektiğini vurgular.

²¹⁶ Gerilla unsurlarının marjinalleşmesini sağlamak ve halktan koparmak maksadıyla uygulanacak çeşitli yollar bulunur. Kısaca refah seviyesinin yükseltilmesi, yaşam alanındaki inşa faaliyetleri, mahkumlara karşı gösterilen tavır bunlardan bazılarıdır. Meşruiyeti tesis etmenin sadece belli bir siyasî rejimle olamayacağı bir gerçekse de Che Guevera’nın “*Oy sandığı, İsyanın tabutudur...*” sözünü aktaran J. Joes, bu konuda birçok ülkenin sınıfta kaldığı yorumunda bulunur. Bkz. Antony J. Joes, **Resisting Rebellion**, s. 232-238.

²¹⁷ “*Kalplerin ve Zihinlerin Kazanılması*” teriminin her ne kadar Malaya’da ki İngiliz komiseri Mareşal C. Templer tarafından icat edildiği ifade edilmişse de, bu çerçevedeki teorik eserleri ve pratikleri 16. Yüzyılda görmek mümkündür. İspanya’da Bernardo Mendoza’nın kalabalıkların cezalandırılmayacağına dair vurgusu, 17. yüzyılda Fransız General Paul Hay ‘ın müzakereyi ön plana çıkartan yaklaşımı ve özellikle Santa Cruz de Marcedo’nun geleneklere saygı, hukukun temini, ekonomik refahın artırılması gibi yöntemleri bu doğrultuda zikredilebilir. Teferruatlı bilgi için Bkz. Beatrice Heuser, **The Evolution Of Strategy**, s. 427-437.

Erkân-ı Harp Mirlivası Ahmet Ali tarafından kaleme alınan talimnamenin ikinci faslı esasen “*kalplerin ve zihinlerin kazanılması...*” nazarında değerlendirmeye uygundur. Öyle görülüyor ki Osmanlı zabitleri gayrinizami kuvvetlere karşı başarı kazanmada bu konunun ehemmiyetinin farkındadır. İlgili bölümde belirtildiği üzere jandarma kuvvetlerinin ahali nezdinde makbul bir profil çizmesi isteniyordu. Bahsedilen talimnamenin de esas muhatabı sabit müfrezeler yani askeriye ahali ile ilişkisi en yakın olduğu seviyedir. Talimnamenin ikinci faslı ahali ile kurulacak münasebete dairdir. Belirtildiği üzere ahali içinde ayrılıkçı örgüt üyelerine yardım ve yataklık edenlerin olduğu bilindiği kadar ahaliyi kazanmanın da bir zaruret olduğu noktasında bir anlayış mevcuttur. Talimnameye göre padişahın da emri olduğu üzere ahalinin can ve malları güvence altına alınacak ayrıca “*efrâd-ı şâhânedan hiçbir İslâm ve Hristiyan bir ferdin hanesine, bağ ve bahçesine girmeyecek ve kura ahalisine hüsnü muamele edip mucib-i şikayât bir hâlin vuku‘una meydan vermeyecek...*” aksi halde müfreze zabitleri mesul tutulacaktı.

Diğer bir madde muhtevası ise ahali nezdinde nüfuzlu tabiricaizse kanaat önderlerini kazanmayı hedeflemektedir. “*Müfreze kumandanları karyelerin daskal, papaz ve çorbacılarından ileri gelenlerle dost olmaya gayret edip onlardan eşkıyaya dâir malûmât-ı sahîhiyye edinmeye...*” gayret edecektir. Bu suretle esasen gayrinizami kuvvetlere karşı harekatta en önemli kuvvet çarpanlarından olan istihbaratın temini ve bu doğrultuda halk desteğinin zaruretinin farkındalığı görülmektedir. Yine aynı doğrultudaki bir diğer maddede ise “*Müfreze kumandanları karye ahâlisiyle hüsn-i ihtilât ederek eşkıyanın hiçbir şeye muvaffak olmak ihtimâli olmadığını...*” ve kurtuluşun ancak Saltanat-ı Seniyye-yi Osmaniyyeye sadakat olduğunu anlatması gerektiği ve bu suretle ahalinin “*hissiyât-ı sâbika-i sadakat-kârânelerini ikâz-ı gayret...*” etmeleri ihtar edilmiştir. Bu talimatların hedefi ise “*eşkıyaya dair malûmat istihâlî için ahâliye hüsn-i mu‘amele...*” şeklinde açıklanmıştır. Esasen bu noktada gerçek duygulardan ziyade çıkar ilişkilerinin ön planda tutulduğu yorumu yapılabilir.²¹⁸ Diğer yandan kalplerin ve zihinlerin kazanılması sadece *hüsn-i mu‘amele* ile de değil korku veya saygıyı da ihtiva ettiği belirtilmelidir.

²¹⁸ Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekâtı “*zihinlerin ve kalplerin kazanılması hususunda asilerle yapılan bir rekabet...*” olarak da tanımlayan David Kilcullen, bölüm seviyesinde uygulanması gereken

Bu çerçevede döneme ilişkin kaleme alınan hatıralarda önemli tespitler ve örnekler bulunmaktadır. Özellikle Rumeli’de çeşitli bölgelerde idarecilik yapan Tahsin Uzer’in anlatımları halkın kazanılması hususunda Osmanlı Devleti’nin temel problemlerine dikkat çekmektedir. Ayrılıkçı Bulgar örgütüne yardım ve yataklık eden bir Bulgar köyünde yapmış olduğu istişare toplantısını aktaran kaymakam T. Uzer, bu toplantıdan sonra köylünün hükümete yardımcı olmayı kabul ettiğini ifade ederek *“toplantı ve şölen akşamına kadar Bulgar çetelerinin en köklü barınağı olan Ludvadya köyü ve eşkiyaya yataklık yapan halkı, nasıl oldu da hükümete yardımcı olmayı kabule muvafakat etti?”* sorusunu açıklanması gereken psikolojik bir husus olarak sorar.²¹⁹ Uzer, halkın örgüt mensuplarına karşı yeterince korunamadığının altını çizerek bu durumda can ve mal korkusu taşıyan kişilerin zaruri olarak örgüte yardım ettiğini vurgular. Köye gelen bir örgüt liderine karşı ahaliden bir kişinin muhalefetine ölümle neticelendiğini örnek olarak sunar. Yukarıdaki satırlar sivil nüfusun ayrılıkçı unsurlara karşı korunmasının ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum ayrıca ilgili nüfus merkezlerine yeterli askerî kuvvetin ikamesini gerektirmekte olup özellikle bu alanda yaşanan problemler yukarıdaki fasılda aktarılmıştı.

Gayrinizami kuvvetlere karşı özellikle taktik seviyede başarı kazanmanın koşullarından biri çatışmanın muhtemel olduğu fizikî çevrenin bilgisine sahip olunması olduğu gibi halkın ayrılıkçı hareketlerden izole edilmesi de hedef sosyal çevre hakkında edinilen bilgi ve yakınlığa bağlıdır. Bu çerçeveye dair bir yaklaşım Resneli Niyazi’nin anlatımlarında da görülmektedir. Resne bölgesindeki halkın hükümete güvencini yitirdiğini ifade eden Resneli Niyazi bu durumun yine örgüt mensuplarına dair bilgi paylaşan kişilerin örgüte karşı korunamamasından ileri geldiğini vurgular. Diğer yandan askerlik olarak kendisinden daha ileri bir düzeyde olmasına karşın bölgede başarısız olduğunu iddia ettiği bir kolağasının bu başarısızlıktaki sebebini *“dil ve çevredeki gelenekler bakımından bir malûmatı”*

esaslara dair kaleme aldığı eserinde oldukça benzer noktalara temas eder. Yerel halkla bağlantının avantajlarını vurgulayan Kilcullen, kalplerin kazanılmasının ortak çıkarlarla ilişkili olduğunu zihinlerin kazanılmasının ise daha çok direnmenin anlamsız olduğu noktasında ikna kabiliyeti olduğunu ifade eder. Bkz. David Kilcullen, **Counterinsurgency**, Oxford University Press, 2010, s. 29-45.

²¹⁹ Tahsin Uzer, **Makedonya’da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 189.

olmaması ve “*halkla bu bakımdan bir irtibat ve samimiyet temin edememesi*” olarak yorumlamıştır.²²⁰

Harekât bölgesinin sosyal çevresi hakkında bilgi sahibi olunması, halkın tehditlerden korunması ve bunun için nüfus merkezlerine askerî birlik yerleştirilmesi gibi pratikler kalplerin ve zihinlerin kazanılması için gerekli olmakla beraber bu hedefe ulaşmanın yolunun stratejik programlardan geçtiği ifade edilebilir. Belirtildiği üzere Bulgar örgütü gibi ayrılıkçı yapılanmaların mevcut otoriteye karşı bir alternatif sunma politikasına karşı yapılacak hamleler sosyal, ekonomik, siyasî koşulların iyileştirilmesi ve bu çerçevede mevcut otoritenin meşruiyetinin sağlanması olduğu ifade edilebilir. Belli bir halkın ayrılıkçı yapılanmaya destek vermesi belirtildiği üzere yerleşik düzen tarafından güvenliğinin sağlanamaması olabileceği gibi içinde yaşadığı ekonomik hayat şartları yahut sosyal problemler olabileceği de bir gerçektir. Her ne kadar ayrılıkçı örgütün ideolojisi halk tarafından tam olarak anlaşılamamış olsa da bu gibi problemlerden ötürü ayrılıkçı örgüt bir alternatif olma vasfıyla halk açısından bir cazibe merkezi olarak görülebilir. Özellikle geniş halk kitlelerinin isyan hareketlerine ideolojik olarak değil bu tür kaygı ve problemlerle destek verebileceği ifade edilebilir. Bu çerçevede Rumeli’de oluşturulan müfettişlik vasıtasıyla bu yönde adımların atılması ve devletin altyapısal iktidarının kuvvetlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına gayret edildiği belirtilmişse de özellikle ekonomik problemler mes’elenin başını çekmiştir. Her ne kadar Rumeli’deki ayrılıkçı örgütler milliyetçi karakterde olsa da halkın bu çeşit yapılanmalara katılması yahut destek vermesindeki motivasyon ekonomik temelli olması tabiidir. Bu çerçevede yine XIX. yüzyılın ortalarında Rumeli’de ortaya çıkan isyan hareketlerinde halkın temel şikayetinin vergi meselesi ve güvenlik güçleri olduğu belirtilmişti. Bu durumun incelenen dönem aralığı içinde geçerli olduğu ifade edilebilir.²²¹

Bu çerçevede; bir sonraki fasıla pencere açacak şekilde ifade edilecek olursa halkın kazanılmasının mevcut otoritenin meşruiyetini tesis etmesi ve bu yönde güvenlik politikalarını oluşturmasıyla başarılacağı gibi bu kazancın en büyük faydası

²²⁰ Resneli Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, s. 176-177.

²²¹ Nadir Özbek, “İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar: Rumeli’de Vergi Tahsilatı ve Jandarma.” **Toplumsal Tarih**, No: 183,2009, s. 46-50

harekât alanında istihbarat faaliyetlerinde görülecektir. Bu çerçevede maliyet kritik bir öneme sahiptir.

3.3 İstihbarat Aktörleri ve Faaliyetleri

Gayrinizami kuvvetlere karşı harekâta istihbarat en önemli kuvvet çarpanlarından biri olup harekâtı tamamlayan unsurlardan biridir. Özellikle Rumeli’de Osmanlı iç güvenlik istihbarat ağının aktörlerini ise temel olarak müfettişlik, Bulgaristan Komiserliği, sefaretler, mülki idareciler, mıntika ve müfreze komutanlığı ve jandarma ve polis kuvvetlerinin oluşturduğu söylenebilir. Gayrinizami harbin mahiyetine uygun olarak ise haber kaynakları daha çok yerli ahali oluşturur. Bu noktada yerli ahalinin araziye vâkıf olması, gayrinizami unsurlarla yakın temasta olabilme ihtimali, içinde bulunduğu nüfusun nabzını tutabilmesi avantaj oluşturur. Diğer yandan doğru haber temin edebilmek maliyet, zamanlama, kurumlar arası koordinasyon ve en önemlisi haber kaynağının güvenliğini sağlamak şartlarına bağlı olduğu söylenebilir.

Haber kaynaklarının profili ve elde edilen bilgilerle yürütülen harekât aktarılmadan önce konu hakkındaki bürokratik yazışmalarda geçen mefhumlar arasındaki farklara değinmek yerinde olacaktır. Bu çerçevedeki yazışmalarda ön plana çıkan kelimeleri *muhibir*, *casus*, *hafiy*, *kılavuz* olarak belirtmek mümkündür. *Hafiyelik* esasen belli bir maaş karşılığı, Zaptiye Nezareti’ne bağlı resmî olarak sürdürülen bir memuriyettir. Muhibirlik ise icra edilen faaliyete göre değişen bir ücretle daha çok güvenlik aktörleri tarafından geçici olarak istihdam edilen kişilerdir. Dolayısıyla muhibir profilinin çok çeşitlilik arz etmesi tabii bir durumdur. Diğer yandan bu kelimelerin zaman zaman yazışmalarda birbirinin yerine geçecek şekilde de kullanıldığı vakidir.²²²

Rumeli’deki çete faaliyetleriyle ilgili istihbarat sağlayan makamların başına Bulgaristan Komiserliği’ni koymak yanlış olmayacaktır. Komiserlik, dış askerî

²²² Emre Gör, *Abdülhamid Döneminde İstihbarat (Mutlakiyetten Meşruriteye İmparatorluğun Haber Alma Faaliyetleri 1876-1909)*, Kitap Yayınevi, Nisan, 2019, s. 63-126.

istihbarat misyonu çerçevesinde Bulgaristan Emareti ile ilgili istihbarat paylaşımının yanında yine Emaret'in Rumeli vilayetlerinde tabiricaizse vekil olarak kullandığı komita ve çete faaliyetleriyle ilgili de bilgi paylamıştır.²²³

Bulgaristan Komiserliği, Bulgar komita ve çetelerinin genel durumu, liderlerinin faaliyetleri ve Bulgaristan'daki vaziyetleri, Bulgar komitasının kendi içlerindeki tartışmalar, icra ettikleri kongrelerin muhtevası ve planlarına kadar birçok konuda istihbarat paylaşmaktaydı. Örneğin Bulgaristan Komiserliği'nden Sadaret'e sunulup ve Rumeli Müfettişliği ile paylaşılan bir rapor, vilayet dahilinde uygulanan iç güvenlik tertibatının Bulgaristan'daki komita ve çetelere nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Komiserlik, bölümün girişinde aktarıldığı üzere vilayetlerde oluşturan yeni mıntika bölgelerine müfreze ikamesi uygulamasının “ *buralardaki komite rü'esâsının fesadamız ümitlerini kat' etmekte...* ” olduğunu “ *burada hayli vakitten beri bulunmak hasebiyle komitelerin rü'esâ ve ahvâlini tanıyan mutemed bir zâtın ihbârına...* ” nazaran paylaşıyordu.²²⁴

Öyle gözüküyor ki Komiserlik haber kaynağı olarak komitenin içlerine kadar ulaşmıştı. Aralık 1905 tarihinde yine Sadaret'e sunulan bir raporda *Boris Sarafof*'un komita içerisindeki durumundan bahsedilmiş, Avrupa'ya gitme sebebi tahkik edilmiştir. Bu çerçevede komita içerisindeki yaşanan fikir ayrılıkları aktararak “*fesede mensubîni ve fesede işlerine vâkıf olanlar...*” kaynak gösterilmiştir. Hatta bunlardan birinin komiserlik kâtiplerinden bir kişiyle görüştüğü eklenmiştir. İlgili rapor Vilâyât-ı Selâse' ye gönderildiğinde ise raporda her ne kadar Sarafof'un komite içinde itibarının pek yerinde olmadığı belirtilmişse de Rumeli vilayetlerinde halen taraftarlarının önemli derecede olduğuna dikkat edilmesine dair düşülen not, esasen komitanın karar alıcı seviyesi ile daha çok yerli ahaliden oluşan çete mensupları arasındaki farklılığın, Bulgaristan ile Rumeli vilayetlerinde görülebilecek değişkenliğin analiz edildiğini göstermektedir.²²⁵

²²³ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, Ekim, 2019, s. 89-94

²²⁴ BOA, TFR.I. A, 23/2236.

²²⁵ BOA, TFR.I.UM, 11/1023.

Komita ve çetelere dair istihbarat sunan bir diğer temsilcilik olarak Belgrad Sefareti'ni zikretmek mümkündür. Belirtildiği üzere Sırbistan, Sırp çeteleri için güvenli üs mahiyetinde iken diğer yandan Osmanlı ile sınır hattını kullanan Bulgar çeteleri de buradan lojistik ihtiyaçlarını gideriyordu. Dolayısıyla komita ve çete faaliyetlerine dair malumat bulunabilirdi.

Bu çerçevede de Belgrad Sefareti, yaptırmış olduğu tahkikat neticesinde Vilayat-ı Selase dahilinde Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin üslerinin nerelerde olduğuna dair bir haritayı Sadaret ile paylaşmıştı. Aşağıda ek olarak paylaşılan haritada kırmızı kareler Bulgar, lacivert kareler ise Sırp çetelerini temsil etmektedir.

Harita 4: Belgrad Sefareti Tarafından Sunulan Vilayat-ı Selâse Dahilinde Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerinin Üslerini Gösterir Harita.²²⁶

Esasen örnekleri görüleceği üzere Osmanlı mülki ve askerî idarecileri gerekli koşullar olduğunda muhbir tedarik etmeyi başarıyordu. Bu noktada maliyet önemli bir etkendi. Seraskerliğin belirttiği gibi “ *icraat-ı inzibatiyenin en muhkem ve mü'essir*

²²⁶ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan ilgili dosyadaki iki parça harita yukarıda birleştirilerek sunulmuştur. BOA, TFR.I.UM, 6/564.

vasıtası istihbarat ve ahz-ı malumat...” olup bunun ise “ *bazı masârif-i ihtiyariyle elde edilebileceği şüpheden vareste...*” idi.²²⁷ Bu çerçevede vilayetlere gönderilen hafiye tahsisatının miktarı ve bu kaynağın mıntika kumandanlıkları ile paylaşılması sorunlara sebep olduğu görülmektedir. Her ne kadar vilayetlere gönderilen hafiye tahsisatından aylık bin kuruşun cihet-i askeriyyeye ihbarda bulunacaklara verilmek üzere mıntika kumandanlıklarıyla paylaşılması Komisyon-ı Askeriyye’de kararlaştırılmış ve ilgili vilayetlere bildirilmişse de valiler eldeki imkanlarla bunun mümkün olamayacağını bildirmişlerdi. Bu doğrultuda zikredilen bin kuruşun vilayet hafiye tahsisatından üç yüz kuruş olarak Manastır, Selanik ve Kosova mıntika kumandanlıklarına verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu meblağ ikinci derece mıntikalara bölündüğünde ise yaklaşık yirmi beş kuruşa düşmektedir. “ *Eşkiya çeteleri hakkında ihbârâtta bulunmak üzere hafiyelik edenler kendilerini nasıl bir tehlike-yi azîmiyeye ilka ettikleri aşikâr...*” olduğundan dolayı ise bu suretle cüzi bir miktara hafiyelik teklif dahi edilemezdi.²²⁸

Vilayetler ile yapılan yazışmalarda hafiye tahsisatının bölgelere göre değiştiği görülmektedir. Örneğin Ağustos 1904’ dan sene sonuna kadar Manastır Vilayeti’nde merkezin 1250, Pirlepe, Ohri, Kesriye, Florina 500, Kırçova 400, Kayalar’ın ise 300 kuruşun hafiye tahsisatı bulunmaktaydı. Bu tahsisatın durumu ile ilgili yapılan ve vilayetlere gönderilen bir yazıda “ *İngiltere gibi memleketlerde erbâb-ı cürüm ve cinâyâtın derdesti için para sarf ederek tedarik olunan muhbir ve kılavuzlar ma’rifetiyle*” malumat alınması ve “ *fakat muhbirlerin hükûmetçe meydana çıkarılmayarak erbâb-ı fesâda karşı mektûm tutulması lâzım geleceği izâhâtta müstağni...*” olduğunun altı çizilmesi esasen hem yabancı ülkelerin tecrübelerinin takip edildiği hem de konunun öneminin oldukça farkında olduğunu göstermektedir.²²⁹

İstihdam edilecek muhbirlerin bölgelere ve verilecek görevlere göre ücreti ve profili değişkenlik göstermektedir. Nisan 1904 tarihli konu ile yazışmalarda; Tobran kaymakamlığı şimdiye kadar Bulgarlardan bir fayda görmediğini ancak aynı dili

²²⁷ BOA,TFR.I.AS, 34/3340.

²²⁸ BOA,TFR.I.AS, 26/2555.

²²⁹ BOA,TFR.I.UM, 7/666.

konuşup farklı mezheplere mensup olan Bulgarlar arasındaki ayrılıklardan istifade edilebileceğini ifade etmişti. Bu konuda Rum Metropolitliği ile görüşülerek muhbir tedariki konusunda yardımı istenebilirdi. Kesriye kaymakamlığı ise dört muhbir istihdam edildiğini ve iki çete liderinin ele geçirilmesinin bunların sayesinde olduğunu belirtmişti.²³⁰ Yukarıda ifade edilen mezhep farklılığı cümlesinden olarak yine Kesriye metropolidinin yardımıyla elde edilen bir muhbir, Bulgar çete lideri Kota'nın karyesinde olduğunu haber vermesi üzere Naslıç Redif Taburu yüzbaşlarından Hüsnü Efendi kumandasında gece köy abluka altına alınmış ve çete lideri Kota öldürülmüştü.²³¹ Yine aynı tarihlerde Florina Kaymakamlığında bulunan Tahsin Uzer, Bulgar çetelerine karşı Rum, Rum çetelerine karşı ise Bulgar ahalinin muhbirliğinden istifade ettiğini kaydetmektedir.²³² Bölgede görev alan Behiç Erkin ise, Arjan gölündeki Bulgar örgütüne karşı yapılacak harekâtın Haris namındaki bir Rum'un evinde planlandığını ve eşkıyanın evine saldırdığından dolayı Haris'in intikam maksadıyla bunu yaptığını ifade eder.²³³

İstihdam edilecek muhbirlerin alacağı göreve göre de ücreti değiştiği görülmektedir. Örneğin; Kesriyeli Kolaşef aynı bölgede çetelerin *“en şerirlerinden”* biri olup on beş kişilik çetesiyle beş senedir yakalanamamıştı. Kesriye Kumandanı ise Kolaşef'i elli liraya ele verecek muhbir tedarik edebileceğini müfettişliğe bildirmişti.²³⁴ Bu çerçevede elde yeterli meblağ bulunduğunda önemli çete liderlerinin etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Yine bu suretle alınan bir ihbar neticesinde Kırçova'nın bir köyünde olduğu anlaşılan ve *“erbab-ı mefsedet meyânında cidden haiz-i ehemmiyet bulunan Gorcin namındaki mel'un...”* köyün abluka altına alınması suretiyle icra edilen harekâta ölü olarak ele geçirilmişti.²³⁵ Zaman zaman ise benzer pozisyondaki çete liderlerinin öldürülmesinin ardından ise muhbirlerle vaat edilen mükafatın yerine getirilemediği de olmuştur. Esasen gayrinizami harp sahasında

²³⁰ BOA,TFR.I.MN, 37/3631.

²³¹ BOA,TFR.I.A, 18/1767.

²³² 250 kişilik bir Rum çetesinin İstebne balkanında bulunarak Zeleniç Köyü'ne taarruz edeceklerini “Bulgar casusu”nun vermiş olduğu bir mektupla öğrenerek harekâta başladığını aktaran Tahsin Bey, Bulgar Zole komutasındaki yirmi kişilik bir çetenin ise Gorniçova'da olduğunu ise Rum muhbirlerden öğrendiğini ifade eder. Bkz. Tahsin Uzer, **Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi**, s. 194-197.

²³³ Behiç Erkin, **Hatırat 1876-1958**, Haz. Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 68.

²³⁴ BOA,TFR.I.AS, 44/4383.

²³⁵ BOA,TFR.I.A, 20/1944.

sivillerin davranışını etkileyen iki faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlar maddî kazanç beklentisi yahut korkusunu ihtiva eden ekonomik kaygı ve nefis-i müdafaadır. Her iki durumda da üstünlüğü ele geçiren tarafın büyük avantaja sahip olduğu belirtilmelidir.²³⁶ Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere Osmanlı iç güvenlik istihbaratının önemli bir kaynağını oluşturan ahali, Osmanlı bürokrasisinin de farkında olduğu üzere maddî kazanç beklentisi yahut mezhep müşterekliği bulunmayan Rum veya Bulgar çetelerinin korkusu gibi etkenlerle muhbir yahut casus olarak ilgili makamlarca istihdam edilmiştir. Yine aynı doğrultuda din adamları da etkide bulunmuştur.

Haber kaynaklarında görülen bir diğer profil ise komita ve çete mensubiyetinden ayrılıp silah bırakarak teslim olanlar yahut ilgili mensubiyetten dolayı cezaevinde bulunan mahkumlardır. Örneğin Bihleşte karyeli ayrılıkçı Bulgar örgütü mensuplarından bir kişi örgütten kaçarak firar etmiş, silah bırakarak teslim olmuş ardından bölge dahilinde diğer örgüt mensuplarının nerelerde olduğunu ve ne gibi taktiklere başvurabileceklerine dair malumat vermişti.²³⁷

Cezaevi mahkumlarından ise Enver Bey oldukça faydalanmış görünüyordu. Ohri ve Kırçova mıntıklarının teftişine memuriyetle kolağalığına terfi' edilen Enver Bey bu vazife sırasında birçok çatışmaya girmişti.²³⁸ Enver Bey, Ocak 1908 tarihinde Müfettiş Hilmi Paşa'ya kendi *teşkilat-ı hafıyyesinin* faaliyetleri hakkında bir rapor sunmuştur.²³⁹ Demirhisar bölgesini vardarski müstearıyla idare edip daha sonra komitenin Manastır kaza ve liva azalığına tayin olunan ve Osmanlı güvenlik kuvvetlerince ele geçirilen Nikola Kalçef, Enver Bey'in muhbirlerinden ilk sırada yer almaktadır. Kalçef, komitanın "*Manastır liva idaresinin ruhu mesabesinde olan Pavle*

²³⁶ Brian Hughes, "Bu Issız Adanın Bütün Halkı Silahlı Küçük Bir Çete Tarafından Terörize Edilmektedir": İrlanda Devrimi Sırasında Gerillalar Ve Siviller, **Antik Dönemden Günümüze Gayrinizami Harp**, Brian Hughes, Fergus Robson (Ed.), 131-147.

²³⁷ Teslim olan Bihleşte karyeli Tınasık(?), Bulgar eşkıyasının dağda pusular kurduğunu ve ileri karakol vazifesi gören nöbetçileri vasıtasıyla Osmanlı müfrezelerine karşı emniyet almaya çalıştıklarını bildirmişti. BOA,TFR.I.MN, 20/1941.

²³⁸ Mart 1906 tarihinde Ohri ve Kırçova mıntıklarının teftişine memur edilen Erkan-ı Harp Binbaşısı Enver Bey, hatıratında bu vazife vesilesiyle hem orduyu daha yakından tanıyacak hem de tecrübe kazanacağından dolayı pek memnun olduğunu dile getirmiştir. Bkz. **Enver Paşa'nın Anıları**, Haz. Halil Erdoğan Cengiz, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991, s. 51-57.

²³⁹ "*Teşkilat-ı hafıye için tesis masarifi olmak üzere müktezi elli lira kadar bir paranın tesviyesine müsaade buyrulursa muvaffakiyat tezayüd edecektir...*" İlgili Rapor için Bkz. BOA,TFR.I.AS, 55/5461.

Hristof'un” gizlendiği mahal ile önemli evrakların yerini haber vermişti. Adı geçen haneye icra edilen harekât neticesinde, Bulgar komitesi efradından beş kişi hakkında verilen idam kararları ve Manastır livasına mülhak kazalarda liva ile muhabere edecek eşhasın isimleri hâvi evrak bulunarak başarılı olunmuştu. Aynı zamanda Sofya'nın Peper mahallesinden olduğu ve Nikodim müsademesinde dokuz arkadaşıyla beraber kurtularak firar ettiğini söyleyen ve Manastır bölgesinde bir ihtilal bölgesine tayin edilmiş olduğu anlaşılan Hristo isminde birisi silahıyla beraber derdest edildi. Ayrıca Nikola Kalçef yukarıda bahsi geçen idam kararnamelerinde imza sahiplerini de söyledi. Vestena müstearıyla aynı senedeki liva kongresinde bulunmuş olan tüccardan Yani olduğunu haber vermesi üzerine yapılan tahkikat neticesinde Yani tevkif ettirildi. Nikola'nın bu suretle hizmetlerini sürdüreceğini bildiren Enver Bey, Müfettiş Hilmi Paşa'dan merhum hakkında mahkeme kaydının bağlı olduğu Demirhisar'dan ayrılması ile mahkemesinin ertelenmesini ve şahıstan edilecek istifadenin temini hususunda iznini istiyordu. Enver Bey'in haber kaynakları arasında *“haklarında hükmi idam sadır olan teröristler”* de bulunuyordu. Bunlardan İstoyan Toska ile Angela Yosifof idam edilmişlerse de diğer üçünün sağ olduklarını belirten Enver Bey, sağ olanlardan birinin komitenin ahvaline vakıf ve Sararof'un en mutemed adamlarından olan Rafael, müstear ismi İskender Bey, isminde Yahudi bir tacir olduğunu belirterek Rafael'in vermiş olduğu komitanın durumu hakkındaki raporu bilahare takdim kılacağını ifade etmiştir. Bir diğerinin ise Velyan isminde *“eski bir Bulgar teröristi...”* olduğunu belirten Enver Bey, onu da *“milad-ı isa yortusundan sonra bulgarlarında sezmeyeceği bir tarzda hafiyen istihdam etmek...”* istediğini belirterek bunun için ise kendisine aylık yüz elli kuruş verilmesi icap edeceğini bildirmiştir. Ayrıca Velyan'ın *“komite erkanını ve teröristleri kamilen tanımış, şehir harici ve dahilince postacılık ve sair hususatta suret-i cereyanını bilmiş”* olduğundan dolayı pek çok faydası görülecekti. Bu rapordan sonra Hilmi Paşa, *“bir vasıta-i hafıye...”* için her ay Binbaşı Enver Bey'e 150 kuruşun verilmesine dair yazı göndermişti.²⁴⁰

Osmanlı iç güvenlik istihbarat ağında istihdam edilen bir diğer grup ise kılavuzlar olup bunlar genellikle ahaliden araziye vâkıf olanlardan seçilir ve

²⁴⁰ BOA,TFR.I.AS, 55/5461.

müfrezelere tefrik edilirdi. Diğer yandan aynı vasıflara sahip olan jandarma neferleri de bu sıfatla görev yapmaktaydı.²⁴¹ Morihova bölgesi çete liderlerinden olan Tola'nın ele geçirilmesi eşkıya takibinde mahallî unsurların bu tarz vazifeler ile istihdamında elde edilen başarının bir örneğini sunmaktadır. Eşkıya takibinde görevli olan müfrezelere kılavuz olarak verilen Bulgar milletinden İstoyan, birçok başarısı görüldüğünden dolayı jandarmaya kaydedilmiş ve aynı vazifeyi bu suretle yapmaya devam etmişti. Belirtildiği üzere Morihova bölgesi Bulgar çete lideri olan Tola'nın bir hanede abluka altına alınarak öldürülmesi ve bazı evraklarının ele geçirilmesi hadisesinde, Tola'nın yerini ihbar eden yine jandarma İstoyan'dı. Ayrıca hem çete lideri Tola hem de İstoyan esasen aynı köy halkındandı. Bu başarısından dolayı İstoyan'ın hafiye tahsisatından beş yüz kuruş verilerek taltif edilmesi Manastır vilayetine tebliğ edilmişti.²⁴²

Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey'in bahsedilen talimnamesinde "*İstihbarat Vasıtaları ve Ahvalden Haberdar Olma Sureti*" başlıklı fasılda malumat kaynakları jandarma, efrad-ı ahaliden muhbir ve köy bekçileri olarak açıklanmış ve muhbirlik edebileceklerin motivasyonlarını mükafat, düşmanlık vs. olarak işaretlenmişti.²⁴³ Yukarıdaki satırlarda yer yer bu maddelerin örnek olayları aktarılmıştır. Ömer Fevzi Bey köy bekçileri ile ilgili olarak "*ihbarât-ı kendi menfaat mevkilerine zıt görerek...*" savsakladıklarının altını çizmişse de özellikle Bulgar köy bekçileriyle ilgili bir diğer sorun komita ile olan ilişkileriydi. Esasen bu köy bekçileri çoğu zaman komitaların haber kaynağı olarak işlev görmektedir. Manastır Valisi Ebubekir Hazim Bey'in bu konuda hiçbir şüphesi bulunmamaktaydı. Bazı Jandarma alay komutanlarının isteği üzere jandarma müfrezelerine köy bekçilerinin yine araziye vakıf olmaları hasebiyle tefriki Jandarma Tensikat Kumandanı De Giorgis'e bildirilmiş ve ilgili görüşmeler yapılsa da Hazim Bey buna şiddetle karşı çıkmıştı. Köy bekçilerinin *çetelerin vesâ'it-i mahsûsası* olduklarını belirten vali, bunların müfrezeleri pusuya dahi

²⁴¹ Ohri Kaymakamlığı vilayete jandarma tahsisatından karşılanmak üzere dört kılavuz talebinde bulunduğunda Manastır Valisi cevap olarak "*takib-i eşkıya maddesi jandarmanın vezâ'if-i esasiyye cümlesinden...*" olduğunu belirtmiş ve "*Ohri kazası jandarma efradı içinde ahvâl-i mahalliye vâkıf olanlardan müfrezelere terfîk edilecek efradın kılavuzluk vazifesini de ifa etmeleri...*"ni istemişti. BOA, TFR.I.MN, 40/3906

²⁴² BOA, TFR.I.AS, 11/1057.

²⁴³ Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 57-58.

düşürebileceğini ifade etmişti. Bu uygulamanın asla zaruri tutulmaması gerektiğini belirten Hazim Bey, Pirlepe'deki bir Sırp karyesin bekçisinin gizlediği silahlarla yakalandığını Sırp bekçilerinin bile böyle olduğu durumda diğerlerinin zaten geri durmayacağını bildirmişti. Daha önce De Giorgis'in kendisine Hristiyan jandarmalar için “*cebinde yılan taşımak kabilinden...*” olduğunu ifade etmesini hatırlatan Vali, bu sözün köy bekçileri için fazlasıyla geçerli olduğunu aktarmıştır. Bu yolda başvuru yapan jandarma alay komutanları kim ise Hazim Bey'e göre gözlerinin önündeki gerçeği göremiyorlardı.²⁴⁴

Yukarı aktarılan serzeniş haklı çıkartan hadiseler yok da değildi.²⁴⁵ Benzer çekincelerin Hristiyanların jandarmaya kaydedilmesinde de görüldüğü belirtilmişti. Bu ve buna benzer taleplerin esasen ahaliyi eşkıya takibinde hususen istihbarat ağına dahil etme çabasından ileri geldiğini ve yer yer başarılı da olunduğu görülmüştür. Diğer yandan ise var olan gerçeklik ahalinin gözetim altında tutulmasını zaruri kılmaktaydı.

3.4 Halkın Kontrol ve Gözetimi

Komita ve çete gibi gayrinizami unsurlar açısından halk desteğinin önemi ve bu çerçevedeki faaliyetleri aktarılmıştı. Gayrinizami unsurlar ile halkın irtibatını kesmek için alınacak tedbirlerin ve kritik altyapı ve tesislerinin muhafazasını sağlamak maksadıyla icra edilebilecek harekâtın *Polis Harekâtı* olduğu bölümün girişinde belirtilmişti. Yine ilk fasılda üzerinde durulan eşkıya takibine memur kuvvetlerin vazifelerini çerçeveleyen talimname ve Ömer Fevzi Bey'in ilgili talimnamesinde konunun önemine değinilmiştir. Ö. Fevzi Bey, kaleme aldığı talimnamenin “*Muhafaza-i asayişe memur zabitânın tedbirleri*” başlığında eşkıyaya iltihakı

²⁴⁴ BOA,TFR.I.UM, 7/654.

²⁴⁵ Örneğin Torya ile Terek karyeleri arasında pusu tutmuş olan bir müfrezeye Terek karyesi kama ile saldırmak isterken derdest edilmişti. BOA,TFR.I.MN, 43/4267.

engellemek, komita ve çetelerin birbirleriyle ve halk ile olan irtibatını kesmek, bu çerçevede cezaî yaptırımların uygulanmasından söz eder.²⁴⁶

Bu harekâtın da başarılı bir şekilde icra edilebilmesi için harekât bölgesine vâkıf olunması gerektiği belirtilmelidir. Kontrol edilecek ve gözetim altında tutulacak nüfusun verileri ve ihtiva ettiği karakter, *fesad* ile bağlarını yansıtan tarihsel tecrübenin farkında olunması gerekir. Esasen bu çerçevede alınacak tedbirlerin şekli ve düzeyi bölgesel farklılık gösterebilir.

Rumeli Müfettişliğinin teşkil edilmesinden sonra bu çerçevede faaliyetlerin başladığı görülmektedir. Manastır Vilayeti'ne gönderilen bir yazıda mülhakatta Bulgar unsurlarının ve Bulgaristan'a gidip gelenlerin, ihlal-i asayişten mahkûm olanların yoğunluğunun bildirilmesi istenmişti. Mülki idarecilerin bu çerçevede sundukları raporlarda ilgili maddeler kısaca aktarılmıştı. Mülhakatın polis idaresinin de desteğiyle yazdığı raporlarda temel olarak bölgedeki Bulgar nüfus yoğunluğunun ne derecede olduğunun gözetildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁷

İlinden Ayaklanması'nın ardından Bulgaristan'a firar edip dönen şüphelilerin bazı mülkî idareciler tarafından arasına polis dairelerine gelip ispat-ı vücut etmekle ve usulen mürur tezkiresi olmaksızın gidecekleri yeri hükümete bildirmeleri mecbur tutulmaları gerektiği ifade edilmişse de Manastır Valisi, bunun "*müdahâlât-ı malûmeyi*" yani dış müdahaleyi arttıracaklarını belirtmiş ve "*bazı eşhâsı vesâ'it-i hafîyye ile tarassud ise zaten müstelzim ve mer'i idüğünden polis ve zâbâtânın tarassud-ı hafîyye ye bir kat daha i'tinasıyla iktifa kılınmak zarurî...*" olduğunu aktarmıştır.²⁴⁸ Hattı İmtiyaz Müfettişliği'nin Ekim 1907 tarihli, Rumeli Müfettişliği'ne sunduğu rapor Bulgaristan'a yahut Şark-i Rumeli'ye gidip gelenlerin tahkik edilmeye devam edildiğini göstermektedir. İlgili raporda bu kişilerin sayısı, dinleri, cinsiyetleri ve girip

²⁴⁶ "Yukarıda zikredilen tedbirler muvaffakiyetle tatbik edildiği halde komitanın köylerle olan münasebeti ve irtibatı kesilmeye başlayarak teşebbüsleri akîm kalacaktır..." Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 65-66.

²⁴⁷ Örneğin; Pirlepe Kaymakamlığı "*Pirlepe kazasında vukuat-ı şekavetten dolayı doksan nefer mahkum ve yirmisekizi derdest-i mahkeme olduğu gibi bera-yı ticaret ikiyüzseksendört kişi Bulgaristan'a ve dört yüzaltmış beş Sırbistan'a ve doksanaltı Romanya'ya ve beş neferinde Avusturya'ya gittiği ve bunların kâffesi Bulgar olduğu polis ve nüfuz idaresinin ifadesiyle maruzdur...*" cevabını vermiştir. BOA, TFR.I.MN, 4-393, 1-57.

²⁴⁸ BOA, TFR.I.MN, 31/3067.

çıktığı kapılar belirtilmiş ve kaçının şüpheli olduğu eklenmiştir.²⁴⁹ Bu çerçevede esasen Vilayat-ı Selâse’de yapılan nüfus sayımının hem bölgede nüfuzunu arttırmak isteyen yabancı devlet ve devlet dışı aktörlere hem de sahada alınacak tedbirlere ilişkin veri kaynağı oluşturmak maksadını da ihtiva ettiği belirtilebilir.²⁵⁰

Nüfusun kontrol ve gözetimiyle beraber kritik altyapı ve tesislerin korunması konusunda zikredilebilecek bir diğer mesele demir yollarının güvenliğidir. Lojistik ihtiyaçlar ve orduların intikaline fayda sağlayan demir yolları güvenlik açısından kritik öneme haizdi. Özellikle Kırım Harbi’nden sonra yükselişe geçen askerî strateji bağlamında demir yolları planları, XIX. yüzyılda birçok Avrupa devletinin gayrinizami kuvvetlere karşı harekâtında da orduların harekât bölgesine demiryolu ile hızlıca sevk edilmesiyle başarılarına etki etmişti.²⁵¹ Bu veçhile Osmanlı tecrübesinde de görüleceği üzere demiryolları gayrinizami unsurların çoğu defa saldırısına maruz kalmıştı.

Bu çerçevede demiryollarının güvenliğini sağlamak noktasında hatta çalışan işçiler ve hat boyundaki özellikle Bulgar ahali, güvenlik güçlerinin gözetiminde bulunuyordu. Ocak 1904 tarihli Ostrova mevki’ kumandanı Müfettişliğe gönderdiği bir yazıda, şimendifer hattının tahribini hat boyundaki köylüleri sorumlu tutuyordu. Rapora göre Bulgar örgütüne katılıp sonradan af ile silah bırakanların bir kısmı şimendifer kumpanyasında hattın tamirinde amele olarak istihdam edilmiş ve fakat mefsedetlerinden geri durmamışlardı. Ayrıca bunlar hatta uzun yıllar hizmet eden bir kişiyi vahşice katletmişlerdi. Bu amelelerin istihdamı noktasında şimendifer kumpanyasını oldukça sert bir şekilde tenkit eden mevki kumandanı, bu şahısların uzaklaştırılmadığı sürece olabilecek herhangi bir olumsuzlukta kendisinin sorumlu tutulmamasını müfettişliğe arz ediyordu. Bu raporun akabinde müfettişlik tarafından Manastır- Selanik Şimendifer Komiserliği’ne raporun ihtiva ettiği şekilde gerekli girişimlerin yapılması noktasında yazı gönderilmişti.²⁵²

²⁴⁹ Örneğin; Eylül ayı zarfında Bulgaristan ve Şark-i Rumeli Vilayetinden Vilayat-ı Selase’ye Barakalı Ova Kapısından otuzbir erkek Müslüman üçyüzelliiki Hristiyan erkek ve yüzaltmışbir kadın, yirmialtı Yahudi erkek ve altı kadının girdiği belirtilmiş ve bunlardan ikisinin şüpheli olduğu eklenmiştir. Hattı imtiyaz müfettişliğinin sunduğu cetvel için Bkz. TFR.I.MN, 52/5177.

²⁵⁰ Özgür Tilbe, **Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumî Müfettişliği**, Doktora Tezi, s. 115-121.

²⁵¹ Jeremy Black, **Savaş Ve Teknoloji**, Çev. Cengiz Yücel, Doruk Yayınları, Nisan 2019, s. 193-217

²⁵² BOA,TFR.I.M, 2/163

Yukarıdaki raporun aktarılmasından ardından altı ay sonra Ağustos 1904’de Hilmi Paşa, Ostrova ve Manastır arası şimendifer hattındaki köylerin nüfusu, hane sayısı, milliyetleri, köylerin birbirlerine ve hatta olan mesafelerinin ne olduğunun bildirilmesini Manastır Vilayeti’nden istemişti. Bu doğrultuda Florina Kaymakamlığı ve Kolordu Kumandanlığı’nca hazırlanan bir cetvel sunulmuştur.²⁵³ Cetvelde yirmi dört köyün ilgili maddelerce özellikleri belirtilmişse de Manastır Valisi bir şerh düşmüştü. Cetvelde Ortodoks kategorisi altında Bulgar ve Rum olarak ayrı gösterilen köylerdeki nüfus, bir buçuk sene önce bir heyet-i mahsusa ile tahkik edilerek hazırlanmıştı. Dolayısıyla nüfus idaresinde bu şekilde bir kayıt bulunmuyordu. Bu süre zarfında cetvelde Rum olarak gösterilen bazı yerlerin Eksarhane’ye geçmiş olabileceği belirtilirken *“Rum addolunan ahalinin Bulgar hissiyatıyla mütehassis ve o suretle harekete müstaid olmadıkları itimadı kabil olmayacağından ittihaz olunacak tedabirde...”* bu noktanın nazara alınması gerektiği ifade eden Manastır Valisi Hazim Bey’in esasen “Bulgar hissiyatıyla mütehassis” dan kastı Bulgar komitasıyla ahalinin yakınlık derecesidir.

Bu minvalde askerî mıntıkalar çerçevesinde mesele ele alınacak olursa şimendifer güzergahında bulunan Soroviç’in müstakil bir ikinci derece mıntika olarak teşkil edildiği ve nizamiye 22. alayın 3. Taburunun bu mıntikanın ve hattın asayişine memur olduğu görülmektedir. Soroviç Mıntıkası dahilinde yaklaşık kırk ayrı mevkiye müfrezeler ikame edilmiştir. Örneğin Soroviç istasyonunda bir mülazım-ı sâni kumandasında 68 kişilik bir kuvvet bulunmaktayken kasabada ise 252 kişilik bir ihtiyat kuvveti bulunmaktaydı. Yine Ekşisu Karyesi’nde bir yüzbaşı altında 51, Patle’de ise 30 kişilik bir kuvvet görülmektedir.²⁵⁴ Bu çerçevede şimendifer güzergahındaki kritik mevkilere karakollar inşa edilmiştir.²⁵⁵

Nüfusun kontrolü bağlamında gözetim altında tutulan bir diğer grubun ise Ermeniler olduğu eklenebilir. İlgili bölümde Bulgar ve Ermeni komitalarının iş birliği anlatılmıştı ki bu ortaklığın alt düzeyde dahi sürdüğü anlaşılmaktadır. Bulgaristan

²⁵³ BOA,TFR.I.MN, 48/4732.

²⁵⁴ BOA,TFR.I.MN, 198/19707.

²⁵⁵ Selanik- Manastır Demiryolu hakkında ayrıca teferruatlı bilgi için Bkz. Salim Aydın, **Selânik- Manastır Demiryolu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 53-78.

Komiserliği'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir istihbaratta Ermeni hamallarının şimendifer hattında ve farklı birçok mevkide Bulgar komitası tarafından istihdam edildiği belirtilmiş ve rapor, Ermeni hamallarının ve farklı işlerle meşgul olan Ermenilerin Bulgar komitası ile irtibatının tahkik edilmesi ve gözetim altında tutulması gereği ilgili idareler ile paylaşılmıştı.²⁵⁶

Bu çerçevede ele alınabilecek bir diğer grubun ise kanaat önderleri olduğu belirtilmelidir. Bu çerçevede öğretmenler ve din adamları sayılabilir. Her ne kadar bazı din adamlarının farklı sebeplerle Osmanlı güvenlik güçlerine istihbarat sağlama noktasında yardımcı olduğu belirtilmişse de çoğu zaman durum tam tersiydi. Bu çerçevede Bulgar ve Rum din adamlarının seyahatleri ve görüşmelerinin istihbarat aktörleri vasıtasıyla takip edildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁷ Muallimlerinde özellikle propaganda ve ideolojik eğitim noktasında Bulgar komitasının bir aktörü olduğu aktarılmıştı. III. Ordu Müşiriyeti, IX. Nizamiye Fırkası Kumandanlığı'ndan aldığı bir istihbaratı Müfettişlik ile paylaşarak Bulgar komitasının önemli bazı köy ve kasabalarda kendilerine yakın öğretmenleri istihdam etme planından bahsederek bu suretle tekrar bir toparlanma sürecine girme niyetini aktarmış ve tayin edilecek öğretmenlerin devamlı tahkik edilmesi gereğini bildirmişti.²⁵⁸

Bu çerçevede yapılan bir uygulama öğretmenlerden el yazısı alınmasıdır. *Evrak-ı fesadiyyenin* çoğunun muallim ve muallimler tarafından yazıldığı tecrübe ile sabit olduğundan bu gibi durumların hızlıca tahkik edilmesi için Bulgar muallim ve muallimelerinden alınacak bir el yazısı örneğinin polis idarelerine tevdi' edileceği vilayetlere bildirilmişti.²⁵⁹ Bu bağlamda bir mektebin adeta komitenin ideolojik eğitim merkezine dönüştüğü gerekçesiyle kapatıldığı önceki bölümde belirtilmişti.

Yine köy muhtarları ve ihtiyar heyeti azalarının isimlerinin polis idaresine bildirilerek haklarında ön tahkikat yapıldığı bilinmektedir.²⁶⁰ Ahalinin gözetimi konusunda yine dış müdahale endişesinin var olduğu gözükmemektedir. Kesriye Kaymakamı, Kesriye eşrafının hal ve hareketlerinin gözlendiğini belirtmiş ve fakat

²⁵⁶ BOA,TFR.I.UM, 3/250.

²⁵⁷ Örnekler için Bkz. BOA,TFR.I.MN, 112/11149.

²⁵⁸ BOA,TFR.I.AS, 17/1645.

²⁵⁹ BOA,TFR.I.UM, 22/2110.

²⁶⁰ BOA,TFR.I.MN, 17/1672.

bundan bir fayda çıkmayacağını hatta baskı artarsa bunların *ecnebilere* müracaat edebileceklerini ifade etmiştir. Çözüm olarak ise eşraftan bazı binaların inşası için belli bir miktar ödeyenlerin münasip rütbe ve nişanlarla taltif edilerek sisteme entegre edilebileceği fikrini sunmuştur.²⁶¹

Sadarete yazılan bir yazıda belirtildiği gibi esasen Manastır Vilayeti, komite için önemli bir ihtilal merkeziydi. Buradaki ahali zorla veya gönüllü olarak bir şekilde komite ile ilişkisi bulunuyordu. Ayrıca on onbeş senelik bir teşkilatı olan komitenin büsbütün ortadan kaldırılması mümkün olamayacağından ciddi tedbirlerin alınması gerektiği muhakkaktı. Ahalinin desteği olmadan komite ve çetelerin varlıkları sürdüremeyeceğinden irtibatlarının ahalile kesilmesi gerekiyordu.²⁶²

Bu çerçevede alınan tedbirler cümlesinden olarak sokağa çıkma yasağını göstermek mümkündür. “*Vilayat- Selâse dahilinde eşkıyanın takip ve tenkiliyle emniyet ve istirahat-ı ahalinin muhafazası için (...) köylülerin gece saat birden sonra köy haricinde dolaşmaları...*” yasaklanmıştı. Özellikle bazı köylülerin “ikiz hayat” çerçevesinde gündüzleri tabii hayatına devam ederken geceleri fırsat buldukça eşkıyalık hareketlerine katıldığı aktarılmıştı. Bir yönüyle bu faaliyetlerin engellenmesine dönük olan bu uygulama zaman zaman şikayetlere de konu olmuştur. Bazı köylüler geceleri çalışmalarına engel olunduğu gerekçesiyle tarassut müfrezelerini jandarma tensikat memurlarına şikâyet etmiştir. Müfettişlik ise bu çerçevede sabaha kadar tarlalarda ve bayırlarda çalışmanın normal bir durum olmadığını ifade etmişti.²⁶³

Hususi mntıkaları oluşturan bazı karyelerde müfreze ikame edildiği²⁶⁴, gece pusu tutulduğu²⁶⁵, jandarma devriyelerinin icra edildiği belirtilmişti. Diğer yandan

²⁶¹ BOA,TFR.I.MN, 83/8288.

²⁶² “*Manastır vilayetinin az çok Bulgar ile meskûn olan şehir, kasaba ve köylerinde komiteler pek esaslı bir şekilde teşekkül etmiştir. Komitelerin gerek teşkilat gerekse icraat-ı fesadiyyesince bu havalide meşhud olan ciddiyet diğer vilayetlerin hiçbirinde görülemez...*” BOA,TFR.I.A, 16/1596

²⁶³ BOA,TFR.I.A, 20/1942, BOA,TFR.I.UM, 22/2135.

²⁶⁴ Kayalar Kazasına tabi Gramatik yaylasındaki Ulah çobanlarını Yunan eşkıyasından korumak için Hudud-ı Yunaniye kumandanlığı tarafından yirmi beş kişilik müfreze ikame edilmişti. BOA,TFR.I.AS, 24/2363

²⁶⁵ Örneğin; Kesriye Kazasına tabi Çakoni karyesini Bulgar eşkıyasından korumak için Hudud-ı Yunaniye Kumandanlığından “*Derhal Çakoni karyesi civarına müfreze sevki ve bir müddet için geceleri dahi avdet etmeyip pusular tertip edilmesi...*” gereği Kesriye Kumandanlığına yazılmıştı. BOA,TFR.I.AS, 15/1449.

Hristiyanların önemli dinî günlerinde de jandarma müfrezelerinin kilise gibi içtima' yerleri ve etrafında sürekli devriye faaliyeti icra ettiği bilinmektedir.²⁶⁶

Çetelerin faaliyetlerini engellemek maksadıyla icra edilen diğer bir harekât çetelerin lojistik kanallarının tutulmasıdır. Ohri Gölü'nün çeteler tarafından silah nakliyatında kullanıldığı belirtilmişti. Diğer yandan Kesriye Gölü vasıtasıyla da Bulgar çeteleri, Kesriye kazasına girip çıkıyor bu suretle ikmal işlerini hallederken benzer şekilde Prespa Gölü'nde inşa ettikleri kayık ile civar karyelere çete mensuplarını naklediyorlardı. Bu çerçevedeki faaliyetleri önlemek Prespa Müfreze Kumandanı ve Kesriye Mıntıkası Kumandanı'nın isteği üzerine adı geçen göllerde kullanılması için kayıklar inşa edilerek devriye faaliyetleri icra edilmiştir.²⁶⁷ Ayrıca Rum örgütü mensuplarının da nakliyat için kullandığı Kesriye Gölü'nde iskele olmadığından ahalinin kayıkları hanelerinde bulunuyordu. Ahalinin de örgüt mensuplarına bu vasıta ile yardımını önlemek için geceleri müfrezelere ait olanların dışında kayıkların hareketi ve balık tutulması yasaklanmıştır.²⁶⁸

Ahalinin silahsızlandırılması ve bu çerçevede yapılan hane aramaları polis harekâtına yine örnek teşkil etmektedir. İlinden Ayaklanması halen etkisini koruduğu süre zarfında bir yandan ayrılıkçı Bulgar örgütüne karşı harekât sürerken alınacak tedbirler ile ilgili toplanan Meclis-i Vükelâ, Askerî Komisyon tarafından hazırlanan raporu görüşmüş ve *"Bulgarların elinde eslihâ mevcut oldukça asâyiş ve huzur memlekette hiçbir zaman şayanı emniyet olamayacağından me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyeden ve mu'tebarân-ı islâmiyye ve hristiyanıyyeden bir hey'et ile Bulgar haneler bi'l-taharri ve bazı orman ve mağaralarda olanları da ihbar edenlere mükafat..."* verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁹ Esasen 1903 yılının Haziran'ında *"Köylü Bulgarlar..."*a hitaben Türkçe ve Bulgarca bir beyanname hazırlanmış muhtevasında Bulgar komitesinin zorlamasıyla silahların hanelerde saklandığı belirtilmiş ve köylülerin aldandığı telakki edilerek bu *"ihtarat-ı pederâne"*den sonra silahları teslim edenlere herhangi bir cezaî muamele yapılmayacağı ifade edilmiş ve bu tebliğin

²⁶⁶ BOA,TFR.I.AS, 13/1295, 47/4641.

²⁶⁷ BOA,TFR.I.AS, 50/4931, 40/3982.

²⁶⁸ Kesriye Gölü mültezimi, bu uygulamadan dolayı zarar ettiğini belirtiyordu. BOA,TFR.I.MN, 113/11269.

²⁶⁹ BOA,Y.MRZ.d, 11565.

ulaştığına dair köylerden imzalı evrak alınmıştır.²⁷⁰ Fakat bu süre zarfında Bulgar köylerinin çoğunluğu bu “ihtarat-ı pederâne”den se “*vâlideleri makamında...*” olan çetelere uymuş yahut uymak zorunda kalmıştı.

Bulgar ahalisinin büyük çoğunluğuyla beraber Manastır’ın dağlarına çekilen örgüt mensuplarına karşı harekât sürerken hanelerine dönen köylülerden silah toplanmaya başlandı. Nasır Paşa Eylül 1903 tarihinde Başkitâbete gönderdiği bir yazıda; Manastır’ın çeşitli köylerinden çoğunlukla Gırıra tüfek ve fişeklerinin teslim edildiği Hudud-ı Yunaniyye Kumandanlığı’ndan alınan bilgiye nazaran ifade ediyordu.²⁷¹ Yine Prespa nahiyesine bağlı bazı köylüler Görice Redif Taburu Binbaşılığına teslim etmişti.²⁷² Bazı köy ahalisi ise örgüt mensuplarından baskı gördüklerini belirterek mühlet istemişti.²⁷³ Esasen bu türlü istekler alınan tedbirlerin ayrılıkçı örgüte karşı icra edilen harekâtla beraber yürütülmesi gereğini ortaya koyuyordu. Bu çerçevede silahlarını teslim eden ahaliyi tehdit eden çetelere karşı yerleri haber alındığında müfrezelerin sevk edildiği görülmektedir.²⁷⁴

Bu çerçevede zikredilebilecek diğer bir uygulama hale muvafık olarak olağanüstü mahkemelerin teşkilidir. Meclis-i Vükelâ toplantısında; bir yandan askerî harekât devam ederken istikrar ve asayişin devamı için ayrılıkçı örgüte ibret olacağı hasebiyle silahla tevkif edilenlerin hızlıca temyizsiz ve hükümleri kesin olarak cezaya çarptırılması kararı verilmiş ve 15 Ağustos 1903 yılında Manastır’da *Mahkeme-i Fevkalâde* kurulmuştur.²⁷⁵ Manastır Fevkalâde Mahkemesi, ayrılıkçı Bulgar örgütüne yardım, yataklık ve katılım sağlayan çok sayıda kişiyi muhtelif cezalara çarptırmış ve bunların bir kısmı ise cezalarını çekmek üzere Diyarbakır’a gönderilmiştir.²⁷⁶

²⁷⁰ BOA,TFR.I.UM, 2/192

²⁷¹ BOA,Y.PRK.ASK, 203/39.

²⁷² BOA,TFR.I.UM, 17/1602.

²⁷³ BOA,BEO, 2163/ 16259.

²⁷⁴ BOA,TFR.I.MN, 18/1714.

²⁷⁵ BOA,İ.DH, 1412 / 32.

²⁷⁶ Diyarbakır Hapishanesinde bulunan Bulgar mahkumlarının fotoğraflı listesi için bkz. BOA,TFR.I.d, 202.

3.5 İlinden Ayaklanması ve Karşı Harekât

Bulgar komitasının kendi içinde genel bir ayaklanmayı tartıştığı ve nihayetinde bunun kabul edildiği belirtilmişti. Kuruluş, hazırlık devirleri bu yöndeki anlayış ve pratikleri aktarılan komitanın merkez ve Manastır delegeleri 19 Nisan 1903 günü toplanmış ve görev dağılımlarını belirlemişlerdi.²⁷⁷ Planlanan ayaklanma ise Manastır merkezli olmak üzere 2 Ağustos 1903 (Aziz İlyas Günü) başlamıştı.²⁷⁸

Bulgar çeteleri isyanın ilk devresinde; yer yer iletişim ve ulaşım vasıtalarını kesmiş, ikmal kabilelerine, köylere, çiftliklere, karakollara ve seçmiş olduğu müfrezelere saldırmıştı. Bölge bölge incelenecek olursa; Florina'da 3 Ağustos (Rumî 21 Temmuz) pazartesi günü Bulgar çeteleri tarafından Ohri- Struga (Ostroğa) ve Manastır-Ohri telgraf hattıyla caddenin bazı mühim köprüleri tahrip edildi. Aynı günü sabahında Bulgar ahalisinden eli silah tutanların çoğu dağlara çıkarak çetelere katıldılar. Çetelerin saldırıyı sayıca üstün oldukları zaman tercih ettikleri belirtilmişti. Bu çerçevede; Debrece nahiyesinde umum çeteler reisi Stoykof, iki bin kadar tahmin edilen silahlı çetesiyle Sirola, Valme karyelerindeki müfrezelerine saldırarak abluka altına almıştı. Yine Struga ile Ohri arasındaki birliklerin birleşmesine engel olmak üzere örgüt mensupları saldırılarda bulundu.²⁷⁹

Merkez kazada ise yine 3 Ağustos günü saat on bir raddelerinde Smilevo nahiyesinde askerlerin yoklaması icra edildiği sırada önceden hanelere gizlenmiş olan örgüt mensupları tarafından askerler üzerine ateş edilerek nizamiyeden sekiz ve jandarmadan bir nefer şehit olmuş ve gece hükümet dairesine, telgrafhane ile askerlerin ikamet ettiği hanelere taarruz edilmiş ve karye abluka altına alınmıştır. Smilevo'daki çatışmalarda bulunan Dame Gruev anılarında Bulgar köylülerinin evlerde pusularda olduklarını ifade etmektedir. Bu çerçevede yukarıda aktarıldığı üzere Osmanlı kayıtlarında evlere gizlenmiş olan kişilerin “eşkîya” olarak

²⁷⁷Makedonya- Edirne ihtilal Komitesinin ikinci şube adına yapmış oldukları toplantı tutanakları için Bkz. BOA,TFR.I.AS, 14/1319

²⁷⁸ 1903 yılında bölgede bulunan İngiliz gazeteci *H.N Brailsford* ayaklanma için Bulgar halkının uzun süredir beklediği an olduğu yorumunu yapar. Ayaklanmanın kısa bir anlatımını sunan Brailsford esasen yazılarında dönemin Avrupa kamuoyunda olduğu gibi kendi “Barbar” Osmanlı portresini yansıtmaya çalışmaktadır. Bkz. H.N Brailsford, **Macedonia: Its Races And Their Future**, Methuen & Co., London, 1906, s. 149-155.

²⁷⁹BOA,TFR.I.MN, 14/1398

nitelendirilmesi ile bu anlatım beraber ele alındığında esasen meskun mahallerde gerçekleşen çatışmalarda ahali ile örgüt mensubu arasında ki ayrımın bulanıklaştığı görülmektedir.²⁸⁰ Diğer yandan; Demirhisar ve Prespa nahiyelerine bağlı birçok köydeki hane ve samanlıklar ateşe verilmişti. Aynı gün Pirlepe, Florina Resne telgraf hatları Bulgar çeteleri tarafından tahrip edilmiştir. İki yüz Bulgar köyünden ise sadece kırkı çetelere katılmamıştır. Kayalar kazasında ise 5 Ağustos günü Serfiçe ikinci sınıf redif taburunun ikmali için Kesriye'ye Kayalar'dan hareket eden otuz mevcutlu müfreze bir köyde eşkıyaların taarruzuna uğramış, Klisevero cihetine gelen askerin yardımıyla tabur sandığı kurtarılmışsa da nakliye arabaları, hayvanalar ve çadırlar çetelerin elinde kalmıştır.

Yine Kayalar'a tabi bir köydeki karakol aynı süreçte yakılmıştır. Debre'de ise Ohri telgraf hattı üç kere tahrip edilerek bir köprünün imha edileceği sırada son anda jandarma kuvvetleri yetişmiştir. Kırçova'da ise telgraf hatları tamamen kesilmiş Manastır ile irtibat altı saat mesafede bulunan Gostivar üzerinden süvari vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmıştır.²⁸¹ Bulgar çeteleri isyan hareketlerini sürdürürken komita, stratejik amaçlarını çerçevesinde Sofya'daki yabancı temsilcilere müracaatta bulunmuştu. İstekleri bölgeye Hristiyan bir valinin atanması ve idarede Türkler'in söz sahibi olmaması ve Avrupa'dan üyesi olacak bir kontrol mekanizması kurulmasıydı.²⁸² Ahalinin dağlara çıkarılması da müdahale davetinin bir parçasıydı ki Osmanlı bürokrasisi de bu planın farkındaydı.

Osmanlı mülki ve askerî idarecileri isyana karşı harekâta farklı problemlerle karşılaştı. Kesilen telgraf hatları onarılmaya çalışılırken bir yenisinin tahrip olduğu haber geliyor, ikmal yollarına saldırının yanında lojistik problemlerden dolayı asker sevkiyatı gecikiyordu. Belirtildiği üzere bazı mevkiilerdeki müfrezeler muhasara altında kalmış ve yardım gönderilememişti. Haneleri ve canları tehdit altında olan Müslüman ahali ise alternatif çözüm yollarına başvuracaktı. Tüm bunlara ek olarak Müslüman ve Hristiyan ahali arasında gerilim yükseliyordu. İki tarafın karşılıklı saldırıları meseleyi bir ayaklanmadan çok iç savaş havasına büründürebilirdi. Diğer

²⁸⁰ **Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları**, Mümin İsoy, Ergün Hasanoğlu (Der.), Selenge Yayınları, İstanbul, Aralık 2021, s. 41.

²⁸¹ BOA,TFR.I.MN, 14/1398.

²⁸² BOA,Y.PRK.ASK, 209/9.

tarafından dağlarda ayrılıkçı örgüte katılmış yahut örgüt tarafından gördüğü baskı ile katılmak zorunda kalmış olan ahalinin mallarının ve bazılarının geride bıraktığı çocukların muhafazası da kritik öneme sahipti.

İsyanın ilk günü yardım kuvvet isteyen bölgelere, isyan haricinde olan bölgelerden müfreze kaydırılmış ve kısıtlı destek gönderilebilmişti.²⁸³ Bu şartlar altında Kırçova kazası Müslüman ahalisi ise *Debre malisyasının şerîr-i meşhûrelerinden* yani Müslüman eşkıyalardan yardım talebinde bulunmuş ise de bu duruma engel olunmuştu. Ahalinin büyük çoğunluğunun Bulgar çeteleri ile dağa çıktığı belirtilmişti. Geride kalan Bulgar ahalisinin de isyana aktif şekilde katıldığı görülmektedir. Ohri kazasına bağlı iki karye isyan ederek yolları kapatmış bunun üzerine müfreze sevk edildiğinde hanelerini “*kendi kendilerine ihrâk...*” ederek dağlara çekilmişlerdi. Debrece’de ise bölgenin eşrafından iki kişinin katledilmesi üzerine Müslüman ahali galeyana gelmiş ve kendini prens ilan eden Bulgar papası çıkan çatışmada öldürülmüştü.²⁸⁴

“*Şimdiye kadar askerin görevi yerine getirememesi şayanı eseftir. Rumilinde kuvve-i umumiyye iki yüz yirmi beş taburu mütecaviz iken bugün kuvvetçe bir vilâyette hali faaliyet ve harekete gelebilecek üç taburun bulunmaması sebebi anlaşılmadığı gibi Prizren’den dört gün evvel tefrik olunan kuvve-i umumiyyenin hâlâ vâsıl olamaması ve Manastır valisi paşa hazretlerinin Hudud-ı Yunaniyye kumandanıyla mütehadden Kesriye’ye iane edemeyecek halde bulunması endişeye sebep olmaktadır...*”²⁸⁵ Başkentteki ilgili makamlara yazılan 6 Ağustos tarihli yukarıdaki telgraf esasen isyanın ilk günlerindeki Osmanlı kuvvetlerinin durumunu ortaya koymaktadır. İsyanın ilk günlerinde redif taburlarının²⁸⁶ silah altına alınması ve Kosova cihetinden ve Anadolu’dan takviye kuvvet gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

²⁸³ Manastır Vilayeti’ nin telgraflarına göre; merkez kazaya bağlı taarruz altında bulunan altı köye kuvvet noksanlığından dolayı yardım gönderilememişti. Diğer yandan Pirlepe’ye ancak üç yüz nefer sevk edilebileceği bildirilmişti. BOA,TFR.I.A, 10/990

²⁸⁴ Başkitabete, Sadaret’e,Dahiliye Nezareti’ne Rumî 25 temmuz tarihli telgraf. BOA,TFR.I.A, 10/990.

²⁸⁵ BOA,TFR.I.A, 10/990.

²⁸⁶ 1834 yılında tesis edilen Redif taburlarını “yedek ordu” olarak nitelemek mümkündür. Savaş zamanı orduya katılan redif taburları diğer zamanlarda ise senenin belli dönemlerindeki talim mükellefiyetleri hariç kendi işleriyle uğraşırdı. Bkz. Mesut Uyar & Edward J Erickson., **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 316-319.

11 Ağustos itibariyle harekât bölgesinde ; Bahtiyar Paşa kumandasında Pirlepe havalisinde 7 nizamiye taburu, Kırçova’da Kaimmakam Hüseyin Bey kumandasında 2 nizamiye, Ömer Rüştü Paşa Kumandasında Soroviç’de Antalya livasından 4 redif taburu, Pirlepe’ye gitmek üzere Antalya livasından yine 4 redif taburu Köprülü’de, Prizren’den Firzovik’e sevk edilen İzmir livasından 7 redif taburu ve Sarayköy taburu, Yakova’dan Firzovik’e sevk edilen Aydın livasından 8 redif taburu, İpek’den Mitroviç’e ye sevk edilen Konya livasından 8 redif taburu bulunmaktaydı. Ayrıca Manastır, Serfiçe, Nasliç, Görice, İlbasan, Ohri ve Pirlepe redif taburlarıyla, Manastır, Ohri, Görice ikinci sınıf redif taburları silah altına alınmıştı.²⁸⁷ Diğer yandan eşkıyaya karşı sevk edilecek müfrezelere katılmak isteyen gönüllüler de asker elbisesi giydirilerek istihdam edilmişti.²⁸⁸

Kolordu Kumandanı Ömer Rüştü Paşa, Manastır’a vardığında durumu analiz ederek saraya gönderdiği raporunda; “*Manastıra muvâsalâtında alınan malûmatlara göre eşkıyanın aralık aralık teşkîl eyledikleri cem ‘iyetlerle İslâm kurasına ve mevâki’-i sâ’ireye ta‘arruz ve tecavüzlerinden ve erzak kafilelerine imkân buldukça ta‘arruzâtta ibarettir...Dağlık ve sarp olan mahallerde ve hatta bir takım tahsingâh olabilecek yerlerde cem‘iyetler teşkil ettiklerine dâ’ir malûmat vardır. Bunları dağıtmak için kol kol kuvve-i kafiye ile muhtelif cihet ve istikametlerde üzerlerine varmakla olabileceği cihetle bittabi bu husus da bu havâliye takım takım naklolunmakta bulunan kuvve-i külliye-yi askeriyye ile vücûd bulacaktır...*” ifadeleriyle esasen dağlarda üs bölgesi teşkil eden çetelere karşı sevk edilen taburlardan oluşturulacak müfrezelerle icra edilecek harekâtın haberini veriyordu.

Gerçi “*Bu havalî ahalisinin bir çok zamandan beri fikren tesmîn edilmesine ve emâret tarafından her daim teşvik görmesine ve bunların içinde Bulgaristan’dan gelmiş ve yerlilerden iştirak etmiş rü’esa mevcut olduğu gibi çetelerin riyasetlerini dahi fiilen deruhde eylemiş bir çok eşhâs mevcut bulunduğu nazaran bu kabil eşhâsın büsbütün izâle-i mevcûdu mümkün olmasa bile icra olunacak harekât-ı tedîbiyye ile tav’an ve kerhan şekavete iştirak ve isyana kıyam eden ahalinin bir çok*

²⁸⁷ BOA,Y.PRK.ASK, 199/113.

²⁸⁸Manastır Vilayeti’nden Başkitabete 25 Temmuz (Rumî) tarihli telgraf. “*Debre havalisi halkından gönüllü yazılmak arzusunda bulunanların asker elbisesi iksasıyla eşkıyaya karşı sevk olunan taburlara iltihak ettirilmesi emr-i ferman-ı hümayûn...*” Y.MTV, 249/35

zaman umumiyetle ahval-i şekavetkerânelerine cür'et ve cesâret edemeyecekleri me'mûl bulunduğu...”nu ifade ederek çetelerin dış destek kaynağına vurgu yapmış ve esasen harekâtın caydırma amacını ihtiva edeceğini belirtmişti.²⁸⁹

3.5.1 Kruşevo Harekâtı

Ayaklanmada en şiddetli çatışmaların olduğu yerlerin başında Kruşevo kasabası gelmektedir. 3/4 Ağustos gecesi yaklaşık beş yüz kişiden oluşan Bulgar çetesi Kruşevo'ya taarruz etti. Kasabada bulunan kırkyedi nefer sabaha kadar kasabayı müdafaa etmişse de kuvvet noksanlığından başarılı olamamış ve Kruşevo işgal edilmişti. Farklı mevkilerden örgüt mensuplarının da buraya toplanmasıyla kasabayı eline geçiren on iki örgüt lideri ve Mannlicher, Gırra ve Martini tüfekleriyle silahlanmış olan yaklaşık bin beş yüz kuvvetiyle telgraf müdürünü, belediye kâtibini, iki tahsildarı, iki polisi, bir jandarma mülâzımını ve beş askeri katletmişti. Rum mektebini hükümet dairesi olarak tesis edip vergi toplanmaya başlanarak Nikola Karev önderliğinde yaklaşık 1392 metre yükseklikte olan bir dağ kasabasında ilan edilen “Kruşevo Cumhuriyeti” kendi meclisini de oluşturmuştu.²⁹⁰Fakat bu idarenin ömrü pek uzun sürmeyecekti.

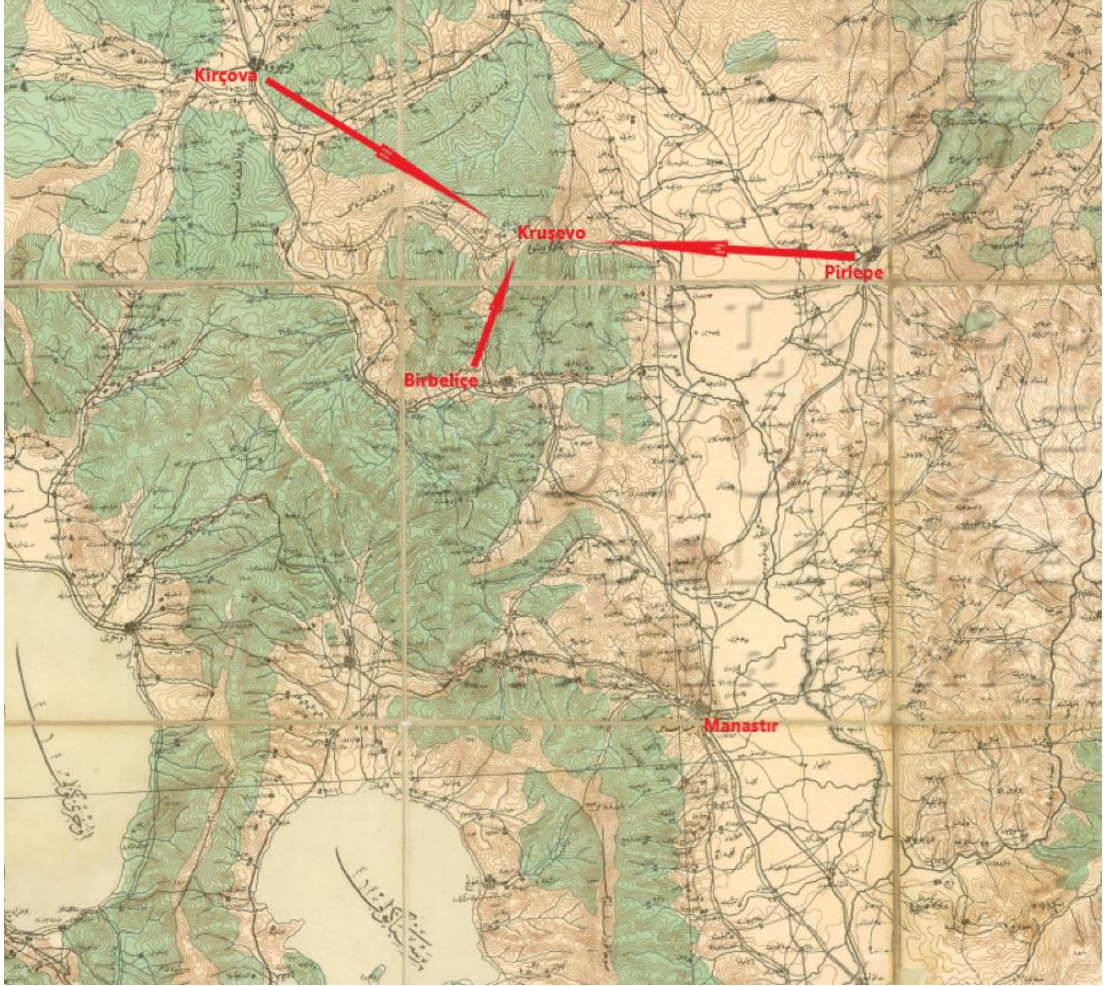
Kosova cihetinden demiryoluyla Köprülü ve Pirlepe üzerinden harekât bölgesine intikal eden Mirliva Bahtiyar Paşa'nın kumandasında beş nizamiye taburu, Preşevo ve Muğla Redif taburlarından birer bölük ve 5. nişancı taburundan elli kişilik bir müfreze, dört kıta sahra topu, bir cebel bataryası, bir bölük süvarinden mürekkep kuvvet bulunuyordu. Pirlepe'deki kuvvetlerden bir nizamiye taburu, yeterli miktardaki ikinci sınıf redif efradı ve Preşevo Redif bölüğünden oluşturulan müfreze güneydeki Birbeliçe'ye sevk edilmiş ve oradan Kruşevo'ya doğru uzanan dağlarda arama/tarama faaliyetleri icra ederek bölgeye intikal etmesi kararlaştırılmıştı. Bu müfreze vazifesini yerine getirmiş ve Kırçova'daki Kaimmakam Hasan Bey'in emrindeki kuvvetlerle de 12 Ağustos saat beş raddelerinde kuzeyde Kırçova, doğuda Pirlepe ve güneyde

²⁸⁹ BOA,Y.PRK.ASK, 199/118.

²⁹⁰ Selanikli Şemsettin, **Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılab**, Artin Asadoryan Matbaası, Dersaadet, 1324, s. 49.; Lange-Akhund, Nadine, **Macedonian Questions 193-1908 From Western Sources**, s. 126-130.

Birbeliçe cihetlerinden kasabayı abluka altına almaya başlanmış ve hâkim noktalara toplar yerleştirilmişti.²⁹¹

Harita 5: Kruşevo Harekât Bölgesi.

Esasen yukarıdaki haritada da görüleceği üzere Kruşevo'nun dağlık ve sarp bir mahalde yer alması harekâtı geciktiren başlıca etmenlerden biridir. Diğer yandan kasabaya girildiğinde harekât meskûn mahalde gerçekleşeceğinden bu durum diğer bir zorluğu ortaya çıkaracaktı. Bu çerçevede örnekleri çokça görülebileceği üzere karye gibi meskûn mahallerin abluka altına alınmasından sonra din adamları veya ahalinin muteber saydığı kişiler vasıtasıyla öncelikle teslim olma teklifinde bulunulacaktı. Pirlepe'den getirilen iki Hristiyan Kruşevo'ya gönderilmiş fakat bu teklife karşı *“ölünceye kadar silahlarıyla maksadlarını takîb edecekleri...”*ni yazan bir karşı

²⁹¹ BOA,TFR.I.MN, 14/1385.; Selanikli Şemsettin, **a.g.e**, s. 42-44.

mektupla reddedilmişti. Bunun üzerine Bulgar ayrılıkçılarının kasaba etrafında inşa etmiş oldukları siperlerden ateş etmeye başlamış ve Osmanlı kuvvetlerinin topçu ateşiyle beraber yaklaşık üç saat süren müsademe neticesinde çeteciler siperlerini terk ederek kasaba içlerine doğru çekilmişti. Örgüt mensupları çekilmiş oldukları hane içlerinden ateşe devam etmiş ve kendi imal etmiş oldukları bakırdan topları kullanmayı denemişler se de bu toplar etkisiz olmuştu. Örgüt mensuplarının şiddetli mukavemeti üzerine firarlarını engellemek için Pirlepe ve Köprülü'den ek kuvvet isteğinde bulunulmuştu.²⁹² Bunun üzerine Erkân-ı Harp Kaimmakamı Cavid Bey kumandasındaki Turgutlu ve Akhisar Redif taburları Köprülü'den Pirlepe'ye sevk edilmişti.²⁹³

İlgili raporlardan anlaşıldığı kadarıyla Bulgar çetelerinin birkaç yönden firar etmeye çalışmasıyla şiddetli çatışmalar daha çok abluka hattına yakın bölgelerde gerçekleşmiş ve yaklaşık iki yüz eşkıya öldürülmüştü. 13 Ağustos itibarıyla de Kruşevo'nun kenar mahalleri geri alınmış ve Osmanlı kuvvetleri karyeye girmeye başlamıştı. Bu süre zarfında birçok hane ve Rum kilisesi ise yanmıştı. Hanelere gizlenen örgüt mensuplarının teslim olması tekrar papazlar vasıtasıyla teklif edilmişse de bunun gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Ömer Rüşdü Paşa ise Bahtiyar Paşa'dan aldığı harekât raporunu; "*Kruşevo karyesindeki hanelerin sıkışık ve zeminin dik olması ve eşkıya ile ahâlinin karışık bulunması hasebiyle hanelere tahseden eşkıyanın dünkü gün oradan çıkarılmayıp bugün ahâli hârice çıkarıldıktan sonra eşkıyanın daha ziyâde tazîik olunacağı...*"²⁹⁴ ifadeleriyle saraya bildirirken esâsen meskûn mahallerde icra edilen harekâtın temel zorluğuna dikkat çekmişti. Diğer yandan kârgir, taş ve tuğladan yapılmış sıkışık hanelerin herhangi birisine top atışı yapıldığı veyahut yangın çıktığı sırada etrafındaki yapılarında çoğunlukla tahrip olacağı muhakkaktı.

Karyeye girildikten sonra abluka kaldırılmamış ve devriye müfrezeleri ile muhbirlerin verdiği malumat doğrultusunda hane aramalarına devam edilmişti. Yine bu süre zarfında Rum ve Ulah mahallerinde ahalinin güvenliği için devriyeler gezdirilmiş ve kadınların olduğu yerlere nöbetçiler ikame edilip lisanlarına aşına

²⁹² BOA,Y.PRK.ASK, 200/23.; BOA,TFR.I.MN, 14/1385.

²⁹³ BOA,Y.PRK.ASK, 200/27.

²⁹⁴ BOA,Y.PRK.ASK, 400/45.

efratta hizmetlerine verilmiş, karye haricindeki devriyeler ile de başıbozukların muhtemel hareketleri engellenmeye çalışılmıştı.²⁹⁵ 17 Ağustos itibarıyla ise çarşının açıldığı ve durumun biraz daha normale dönmeye başladığı saraya bildirilmişti.²⁹⁵ Dört gün sonra ise Bahtiyar Paşa üç tabur askeriyle beraber Manastır'a dönmüştü.²⁹⁶

3.5.2 Birleşik Harekât

Kruşevo'daki harekât devam ederken diğer bölgelerde ise çatışmalar daha azdı. Ömer Rüştü Paşa yapılan değerlendirmeler sonucunda; çete üslerinin daha çok Manastır'ın güneyinde ve kasabaya iki buçuk saat mesafede olan Orhova karyesinde sekiz yüz nefer raddesinde ve Florina'nın kuzeyindeki ormanlarda bulunduğu belirtmiş ve Florina ve Manastır cihetinden yedi taburluk kuvvetle dört koldan ve muhtelif istikametlerden bu üsler üzerine bir harekât icra edileceğini saraya bildirmişti. Osmanlı kuvvetleri yedisi nizamiye ve otuzu redif toplam otuz yedi taburdan ibaret olup yedi nizamiye ve on dört redif taburu Pirlepe, Florina, Kruşevo ve Manastır mıntıklarında bulunuyor ve Naslıç, Serfiçe, Görice, Ohri ve Manastır birinci ve ikinci sınıf redif taburları ise pey der pey gerekli yerlere sevk olunuyordu.²⁹⁷ Aynı tarihlerde de Anadolu'dan taburların sevki sürüyordu.²⁹⁸

Ayrılıkçı Bulgar örgütüne karşı girişilecek büyük çaplı bir harekât için yeterli kuvvetin gelmesi bekleniyor ve istihbarat faaliyetleri devam ediyordu. Bu çerçevede yine cihet-i askeriye tanınmış Müslüman ve bunların kefil olduğu Rumlar kullanılmaktaydı.²⁹⁹ 16 Ağustos'ta ise saraydan Hilmi Paşa ve Ömer Rüştü Paşa'ya yapılan tebligatta ; isyan hareketlerinin uzamasının hem hazineyi zora sokacağı hem de çeşitli baskılara yol açacağı belirtilerek Eylül ayına kadar asayişin tamamen sağlanması, olaylara ahalinin karıştırılmaması ve konsolosların muhakkak muhafaza edilmesi gereği ihtar edilmiş ve bu çerçevede yapacakları müzakere neticesinin bir gün

²⁹⁵ BOA,Y.PRK.ASK, 200/61. BOA,TFR.I.MN, 14/1385.

²⁹⁶ BOA,Y.PRK.ASK, 201/5.

²⁹⁷ Ömer Rüştü Paşa'dan başkitabete 1 Ağustos 1319 (Rumî) tarihli telgraf. Y.PRK.ASK, 200/30.

²⁹⁸ "Koçhisar ve Aksaray taburlarının Pirlepe'den hareket ve Konya ve Sile taburlarının dün ve Nazilli ve Çine taburlarıyla bir cebel bataryasının bugün Köprülü'den Pirlepe'ye hareket eyledikleri maruzdur..." Ömer Rüştü Paşa'dan Başkitabete 6 Ağustos 1319 (Rumî) tarihli telgraf. BOA,Y.PRK.ASK, 200/46.

²⁹⁹ BOA,Y.PRK.ASK, 200/54.

sonra bildirilmesi emredilmişti.³⁰⁰ Yine Rüşdü Paşa, Hilmi Paşa ve maiyetinde bulunan ve Kolordu kumandanlığı vekâletine tayin edilip aynı kumandanlığın vazifeleri verilen Nasır Paşa ile bölgeye vâkıf olan Manastır Erkân-ı Harbiye Reisi Ferid Paşa'nın bu yolda el birliği ile çalışması gereği bildirilmişti.³⁰¹

Diğer yandan bazı bölgelerde askerlerin disiplinine ilişkin şikayetler mevcuttu. Ohri kaymakamı Arnavut askerlerden şikayetçiydi. *“Ohri mevki’inde bulunan taburların büyük bir kısmı Arnavut olup bunların suistimal ve itaatsizliği son dereceye vardığından bu askerler ile îade-i asâyişin sağlanması mümkün...”* olmadığını belirten Kaymakam bunların Anadolu’dan gelen asker ile değiştirilmesini talep ediyordu.³⁰² Benzer problemler Redif taburları üzerinde de görülmekteydi. İkinci sınıf Redif üçüncü Pirlepe taburundan iki bölük silah ve cephaneleriyle beraber firar etmiş ayrıca bölge deki zabitanın bunlara müsamaha göstermesinden dolayı derdest edilememişti. Bu durumun sürmesi ise diğerlerine örnek olabilirdi.³⁰³ Ayrıca Osmanlı bürokrasisinin Redif askerlerinden bu türlü şikayetlerinin Bulgar komitası da farkında olmuş gözükmektedir. Öyle ki ilerleyen süreçte yer yer çete faaliyetlerini Redif elbisesi giyerek icra etmişlerdi.³⁰⁴

Bu şartlar altında kolordu kumandan vekili Nasır Paşa 24 Ağustos 1903 de birinci harekât planını saraya sunmuştu. Plana göre; çete reislerinin zoruyla yahut gönüllü olarak dağa çıkan köylülerle beraber çetelerin azami olarak Kesriye mıntıkasıyla Sohağora silsilesinin batı eteklerini teşkil eden mevkide ve Morihova cihetlerinde Kaymakçalan dağ tepesinin güney ve kuzey eteklerinde üsler teşkil ettiğinden ilk olarak buralarda harekâta başlanacaktı. Bu harekât ile Bulgar çetelerine güçlü bir darbe indirilecek ve ahalinin evlerine dönmeleri sağlanacaktı.³⁰⁵

Öyle görülüyor ki alınan istihbarat doğru çıkmış ve plan doğrultusunda hedef bölgeler doğru seçilmişti. Bu cümleden olarak; Girman bölgesindeki örgüt mensuplarının etkisiz hale getirilmesi için icra edilen harekâttan sonra Prespa

³⁰⁰ BOA,Y.PRK. BŞK, 70/30.

³⁰¹ BOA,Y.MRZ.d, 11483.

³⁰² BOA,TFR.I.MN, 16/1535.

³⁰³ BOA,Y.PRK.ASK, 201/56.

³⁰⁴ BOA,TFR.I.A ,14/1318.

³⁰⁵BOA,Y.PRK.ASK, 202/5.

Gölü’ndeki Ahil Adası’nın ve civar köylerin aranması için sevk olunan müfreze dört koldan göl dahilinin münasip noktalarını tutmuştu. Bir gün sonra Ahil Adası’ndan üç kayığın firar etmesi üzerine birkaç top atılarak kayığın ikisi adaya döndürülmüş ve ahali teslim alınmıştır. Yapılan tahkikat ise örgüt mensuplarının yakın zamanda adada olduğunu doğruluyordu. Öyle görülüyor ki; Manastır kasabasına bağlı bölgelerde ovadaki isyan hareketlerinin ardından çeteler özellikle şehrin batı tarafındaki kuzey ve güney dağ silsilelerine doğru çekilmişlerdi. Bu çerçevede güney ciheti için Kesriye ve Hudud-ı Yunaniye Kumandanlığına gerekli tebligatlar yapılmış ve seyyar müfrezeler devriye vazifesine devam etmişti. Bu arada kasabanın doğusundaki ormanlarda harekât icra eden Said Paşa müfrezesine de takviye olarak bir nizamiye taburu gönderilmişti.³⁰⁶

Harekât sürerken kuvvetlerin muhafazası noktasında ise özellikle Osmanlı zâbitlerinin çetelerce hedef seçilmesinden korkulduğu gözükmektedir. Bu çerçevede saraydan gönderilen bir emirle zâbitlerin örgüt mensupları tarafından özellikle hedef seçilmemesi için efrad elbisesi giymesi emredilmişti.³⁰⁷

Diğer yandan harekât süreci başkentte değerlendirilmeye devam ediyordu. Askeri komisyonun verdiği rapor ve Ömer Rüşdü Paşa’nın görüşleri çerçevesinde her ne kadar istinad kuleleri arası telgraf tesisi çekilmesi istenmişse de bunların örgüt mensupları tarafından tahrip edilebileceği ve muhafazasının zor olduğu belirtilmiş ve Yunan Muharebesi tecrübesinde faydalı olduğu altı çizilerek en önemli bölgelerde helyosta aletin kullanılması bildirilmiştir.³⁰⁸

Manastır’da harekât sürerken saraya bir başka rapor ise çok farklı bir bölgeden gelmişti. Sultan’ın görüşlerini istediği kişi Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Muzaffer Paşa’ydı.³⁰⁹ Ağustos ayının sonlarına doğru “*Eşkîya çetelerinin sûret-i kahr-u*

³⁰⁶ “*Kesriye kazasının cihet-i muhtelifesinde devriye gezdirilmekte ise de komiteye tesadüf edilmeyip Kolonya cihetlerine sarkan komitenin ciheti erbaadan el-yevm takibâtına devâm edilmekte bulunulduğu...*” BOA,Y.PRK.ASK, 204/84.

³⁰⁷ “*Zâbitlerin eşkıya tarafından tefrîk edilmemesi ve efrâd zannedilmeleri için ona göre elbise giymeleri kıtaatlara tebliğ...*” BOA,Y.PRK.ASK, 204/84.

³⁰⁸ Yunan muharebesi esnasında tecrübe ve istifade edildiği üzere en mühim mahallere helyostat tabir olunan aletin vaz’ olunmak üzere bunlardan icabı kadarının mübayağası...” BOA,Y. MRZ.d, 11565.

³⁰⁹ İkinci kuşak Leh mültecilerinden ve 1840 doğumlu olan Muzaffer Paşa’nın asıl adı Wladyslaw Czajkowski olup Mehmet Sadık Paşa’nın (Michal Czaykowski) oğludur. Harp okullarında öğretmenlik tecrübesinin yanı sıra Teftiş-i Askerî Komisyonu azalığı da yapan Paşa, Hamidiye alaylarının tertibinde

tedmîrine ait usûl-i harb”³¹⁰ başlıklı raporuyla esasen modern tabirle Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât çerçevesinde Avrupa tarihinden örnekler veriyordu. Geçmiş muharebe ve seferlerden çıkarılmış derslerle harp metotlarının geliştiğini ve değişiklik gösterdiği vurgulamış ve çete muharebelerini “*hususî bir fenn...*” olarak niteleyerek “*hususî bir fenn olan çete muharebâtının sevk ve idâresi ise muntazam ordularla muharebeden daha ziyade müşkil (...) olduğu Avrupa devletlerinin ordularını mağlup eden birinci Napolyon’un İspanya’daki isyân-ı dahiliyyeyi bir türlü tepş ? edememesi kaziyesiyle de müsbet...*”³¹¹ olduğunu belirterek nizamî ve gayrinizami harp arasındaki farkın altını çizmişti. Bu çerçevede “*fînûn-ı hâzıraya nazaran çete muharebâtınca birkaç usûl ittihaz oluna gelmiştir...*” ifadelerinin ardından İngiltere, Fransa ve Almanya’dan örnekler vermiştir.

İngilizlerin Güney Afrika’da kullanmış olduğu konsepti, ulaşımı kesmek üzere her tarafa demir tellerin yerleştirilmesi, muhtelif tarzda mamul telgraflar vasıtasıyla ordu şubelerinin sürekli haberleşmesi, mükafatlarla hafiye istihdamı ile duruma tam hakim olunması, örgüt mensuplarının ailelerini mühlet vererek göz altında tutulması ve isyana dahil olan köylerin tamamının yakılmasının aslî maddeler olduğunu belirten Muzaffer Paşa, bu konsept ile İngiltere her ne kadar başarılı olmuşsa da Rumeli’de uygulanmasının hem maddî açıdan çok masraflı olacağı hem de çok çeşitli şikayetleri beraberinde getireceğinden uygun olmadığını ifade etmiştir.

Paşa’nın vermiş olduğu bir diğer tarihsel örnek 1870 Prusya-Fransa Harbi’nde Almanların Fransız paramiliter unsurlarına karşı aldığı önlemler üzerinedir. Bu çerçevede; âsilere ikmal sağlayan köy ve şehir ileri gelen kişilerinin tutuklanması, isyana dahil veya dahil olabilecek mevkilerin yakılması, çatışmalara dahil olan isyancıların divan-ı harp vasıtasıyla derhal idam edilmesini saymıştır. Her ne kadar bu

de rol oynamıştır. 1907 yılında vefat etmiştir. Teferruatlı bilgi için Bkz. Musa Gümüş, **1848 İhtilâlleri Sonrasında Osmanlı Devleti’ne Sığınan Leh Ve Macar Mültecileri’nin Osmanlı Moderleşmesine Etkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 71-78.

³¹⁰ BOA, Y.PRK.UM, 66/71.

³¹¹ Bu konuda hakkında Bkz. Maria Jesus Horta SANZ, “Napolyon Döneminde Fransa’ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı’nda Gayri Nizami Kuvvetler (1808-1814)”, **Tarih Dergisi**, Sayı 59 (2014/1), İstanbul 2014, s. 113-135.

uygulamaların uluslararası hukuka³¹² uygun ve Fransa ve Almanya gibi büyük milletler tarafından birbirine uygulanmışsa da bu usullerin Rumeli’de tatbikinin “*müdahâlât-ı ecnebiyye*” ye sebep olacağı konusunda uyarmıştır. Paşa’nın sunduğu teklif ise tarihsel bir referans taşımaktadır.

1866 Girit İsyanı sırasında Ömer Lütfi Paşa’nın³¹³ tatbikatını hatırlatan Muzaffer Paşa; Görice ve Selanik hattında biri ihtiyat olmak üzere iki saf halinde dizilecek taburlar Bulgaristan hududuna kadar bir süpürme harekâtı icra edecekti. Bu harekât süresince ise silahlı görülen ahali örgüt mensubu olarak sayılacak idama mahkûm edilecekti.

Esasen rapordan anlaşıldığı üzere verilen tarihsel örnekler modern tabirle ifade edilecek olursa bir yönüyle Polis Harekâtını ihtiva etmektedir. Paşa’nın sunduğu teklifler arasında ise bu çerçevedeki ağır maddelerin neredeyse hiç bulunmaması kendisinin belirttiği ve daha önce de örnekleri aktarıldığı üzere Osmanlı bürokrasinin gayrinizami kuvvetlere karşı harekâta en çok çekindiği meselelerden birinin dış müdahale mevzusu olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan Nasır Paşa, Manastır ovasının kuzey batısındaki ayaklanma durumunu bitirmek için ikinci harekât planını³¹⁴ 29 Ağustos 1903’te saraya sunmuştu. Plana göre; Sohağora silsilesi üzerinde icra edilen harekâta müteakip silsilenin kuzey batısı istikametinde de bir harekât icra edilecekti. Smilevo’ya memur edilen Bahtiyar Paşa kumandasındaki alayın nezdinde bulunan topraklarla birlikte Plisper’ den dönecek olan beş taburdan iki tabur ve iki top miralay Mehmed Ali Bey kumandasıyla doğrudan doğruya Resne’ye sevk edilecekti. Berbilice yakınlarında gerekli ikmal sağlandıktan sonra Ohri, Resne, Smilevo , Berbilice ve Kırçova cihetlerinden beş kol üzerinden Sohağora silsilesinin kuzey batısını cihetini teşkil eden ve Debre sancağı hududuna

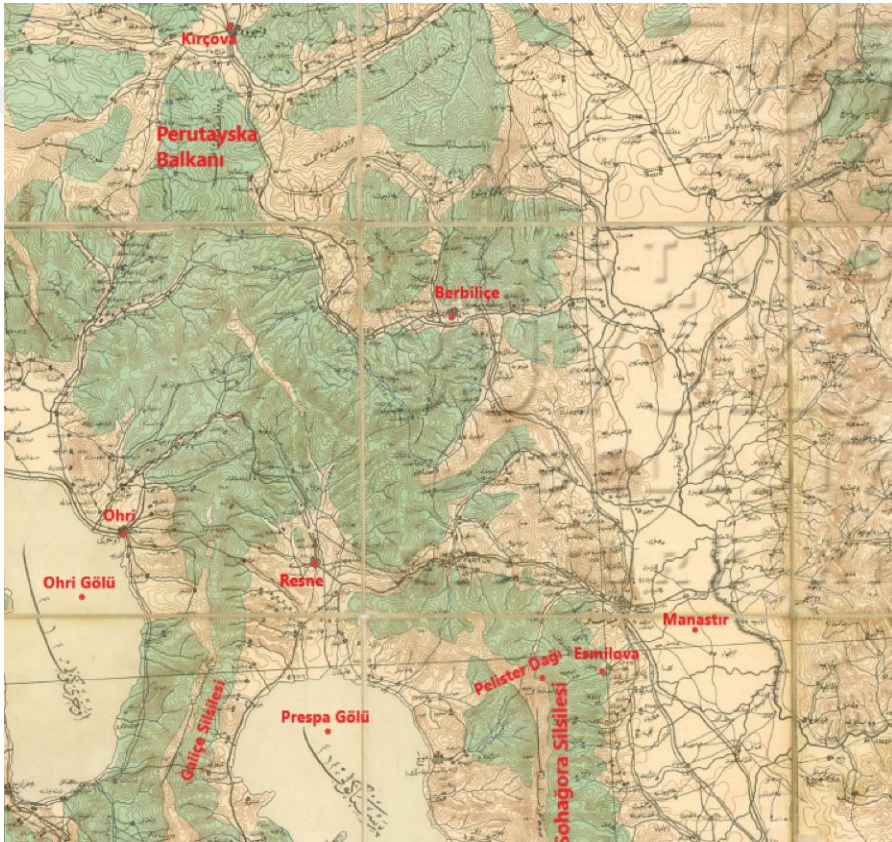
³¹² 1907 Lahey Sözleşmesi gönüllüler ve milisler çerçevesinde bazı temel maddeler içerse isyancı gruplar hem bu sözleşmede yer almamakta öncesinde de bir düzenleme bulunmamaktaydı. Partizan grupların uluslararası hukuktaki yeri ve tarihsel gelişimi hakkında Bkz. Beatrice Heuser, **The Evolution of Strategy**, s. 421-423.

³¹³ Ömer Lütfi Paşa’nın asıl Michael Lattas olup, 1827 yılında Osmanlı’ya sığınarak Müslüman olmuştur. 1852 yılındaki Karadağ İsyanı’nı bastıran Paşa, 1866 yılında aynı maksatla Girit’e memur edilmişti. Bkz. Abdullah Saydam, Ömer Lütfi Paşa, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 34. Cilt, İstanbul 2007, s. 74-76.

³¹⁴ BOA,Y.PRK.ASK, 202/72.

Perutayska dağlarının batı ve doğu eteklerinde icra edilecek harekât ile esasen bu bölgedeki dağlar kuşatılmış olacak ve harekâta nihayet verilecekti. Ayrıca Sohağora silsilesi istikametiyle icra edilen harekâta yaklaşık bin kadar örgüt mensubu öldürülmüştü.³¹⁵ Adı geçen silsile yakınındaki köylere örgüt mensupları geldiğinde ise bir yandan köy abluka altına alınırken dağın köye bakan sırtlarına müfreze ikame edilerek eşkıyaların firarına engel olunmaya çalışılmaktaydı.³¹⁶

Harita 6: Sohağora Silsilesi Harekât bölgesi.

Nasır Paşa'nın saraya sunduğu raporlardan anlaşıldığı kadarıyla Kırçova cihetindeki müfrezeler harekâtı başarılı bir şekilde icra etmekteydi. Özellikle Miralay Şevki Bey komutasında bulunan Birbeliçe müfrezesi hem Smilevo hem de Kırçova cihetlerindeki çatışmalarda firar eden örgüt mensuplarını kısıtırmıştı.³¹⁷ Ormanlık

³¹⁵ BOA, Y.PRK.ASK, 202/65.

³¹⁶ BOA, Y.PRK.ASK, 202/75. BOA, TFR.I.AS, 6/581.

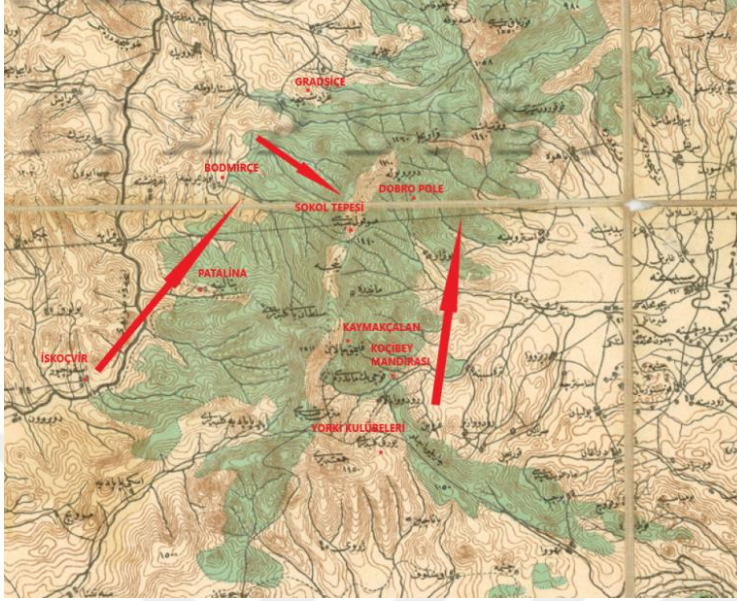
³¹⁷ "Smilevo sırtlarında Torki kapudanın kumandasında bulunan üç yüz Bulgar çetesine tesadüf bi'l müsademe altmış kadarı itlaf edilmiş kaçanlar Berbeliçe den hareket eden Miralay Şevki Bey'in müfrezesine tesadüf ettikleri veçhile oradan dahi itlaf..." BOA, Y.PRK.ASK, 202/80; Y.PRK.ASK, 205/56.

arazide arama/tarama faaliyetleri devam ederken bir çete ile karşılaşıldığında ise temas kaybedilmiyor gece pusu kurmak suretiyle harekât bölgesinde geçiriliyordu. Bu çerçevede Kırçova sırtlarında yaklaşık yüz kadar örgüt üyesi etkisiz hale getirilmişti.³¹⁸ Esasen temasın kaybedilmemesi ihtarı Nasır Paşa'nın kaleme almış olduğu eşkıya takibi talimnamesinde de yer almıştı.

Her ne kadar kuzeyde tasarlanan plan doğrultusunda görev güçleri arasında koordinasyon sağlandığında harekât başarıyla sonuçlansa da yer yer olumsuz neticelerde görülmekteydi. Özellikle belirtildiği gibi müfrezelerin birleşik harekât kabiliyetinin bu durumda etkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede İskoçvir müfrezesinin Sokol tepesi üzerine icra ettiği harekât örnek gösterilebilir. Mirliya Said Paşa kumandasındaki beş tabur dört toptan mürekkep olan İskoçvir müfrezesi Yorki kulübelerinden Sokol tepelerine çıktıkları istihbar olunan örgüt üyelerinin ele geçirilmeleri için iki koldan İskoçvir'den hareketle sağ kol, iki tabur ve bir topla Koçibey mandırasından ve Kaymakçalan'ın şarkından dolaşarak bir taburunu ihtiyat olarak mandıra civarında bırakarak diğer taburla Sokol tepesini sağından kuşatacaktı.

³¹⁸ Kırçova'nın (...) karyeleri arasında ki balkanlarda mevki' tutmuş olan eşkıya Kırçova müfrezeleri marifetiyle dün her taraftan sarılarak sa'ât ikiden akşama kadar müsâdeme devam ve bu müsâdemeye topların dahi iştirak eylediği ve taraf-ı acizânemden mukareran vaki' olan tebligat ve vesâyâya tevfikân eşkıya ile hasıl edilen temas gâ'ib edilmeyerek gece herkes yerini muhafaza etmek ve eşkıyanın bir ferdinin bile firârına meydan vermemek şartıyla iki taraftan ateş kesilip sabaha kadar asâkir-i şâhâne pusular tertip... " Nasır Paşa'dan Seraskeriye'ye telgraf. BOA,Y.PRK.ASK, 203/104.

Harita 7: Sokol Tepesi Harekât Bölgesi.

Sol cenah kuvveti ise üç tabur ve üç topla Bodmirçe-Gradşiče arasına girerek Patalina civarında ihtiyat unsuru olarak bir taburu bırakmış Bodmirçe yakınında geçici üs bölgesi oluşturarak geceyi burada geçirmişti. Sabah harekete geçen sol cenah kuvveti, Sokol ve Dobro Pole tepeleri istikametinde yürümekle devam ettiği sırada Sokol tepesinin kuzey batısında birkaç şakinin görüldüğü pişdar (emniyet için öncü kuvvet) tarafından haber verilmesiyle bu bölgeye harekete geçilmiş ve tepenin işgal edilmesinin ardından örgüt üyelerinin firar ettiği anlaşılmıştı. Eşkıyanın doğu tarafında oluşturduğu siperlerden ateş etmesine top ateşiyle karşılık verilmiş ve eşkıyalar yine aynı yöndeki kayalıklara sığınmıştı. Öyle görülüyor ki eşkıya bunu artçı muharebesi³¹⁹ olarak tasarlamıştı. Nihayetinde müsademenin uzayarak geceye kalması, arazinin engebeli olması şartlarının üstüne sağ cenah kolunun görevini yerine getiremeyerek sol cenah ile koordineli hareket edememesiyle eşkıyanın bu cihetten firar ettiği anlaşılmıştı. Benzer şekilde Korviç dağına sevk edilen Mirliya İsmail Paşa'nın takibatta plana sadık kalmayarak bir bölgede istirahat amacıyla çadır kurması ve

³¹⁹ Yukarıdaki örnekte görüleceği üzere eşkıyalar daha çok sarp ve hâkim bölgelerde çatışmaktaydılar. Mevki'in bir yönünü ise firar istikameti olarak tayin edilir. Karşı kuvvetleri oyalamak için ise "artçı muharebesi" icra ederler. Gecenin karanlığından istifadeyle de firara yol bulunur. Bkz. Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 86-87.

Edhem Paşa ile birlikte hareket etmemesi sebebiyle o bölgedeki örgüt üyeleri firar etmişti.³²⁰

3.5.3 Meskûn Mahallerde Harekât Tecrübesi

Gayrinizami kuvvetlere karşı meskûn mahallerde icra edilen harekât, köy ve kasaba gibi yerleşim yerlerinde örgüt mensuplarının sivillerle iç içe olması, bu çerçevede sivilleri kalkan olarak da kullanabilmesi, mabed veya muhtelif mekânların varlığı, yine ziraat mahsullerinin harekât sürecinde zarar görme ihtimali gibi faktörlerden dolayı zor bir süreçtir. Osmanlı güvenlik güçlerinin de meskûn mahallerde icra ettikleri harekât çoğu zaman hem yabancı temsilciler hem de ahali tarafından şikâyetle konu olmuştur. Fakat bu şikâyetlerin çoğu esasen örgüt üyelerinin köylere saklandığı zaman kullanmış olduğu taktiklerden ileri geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Meskûn mahallerde harekât daha çok örgüt mensuplarının ikmal yahut gizlenme maksadıyla köylere geldiği, takip müfrezelerinden firar için köylere kaçtığı, hanelerde olduğu istihbar edilen silah ve mühimmatın aranması amacıyla vuku' bulmuştur. Zaman zaman ise meskûn mahalde müsademeyi çetelerin planladığı görülmektedir.

Kruşevo harekâtı örneğinde de görüleceği üzere meskûn mahal harekâtının ilk safhasını karyenin abluka altına alınması oluşturur. Bu süre zarfında harekâtın gizli tutulması gereği ve harekât bölgesine intikal edilirken yolların değiştirilmesi usulü aktarılmıştı. Bu zaman zarfında harekâtın ifşa edilmesi ve bir şekilde eşkıya tarafından haber alınması önceden örgüt üyelerinin firarı ile neticeleniyor müfrezeler için vakit kaybı oluyordu.³²¹ Ayrıca örgüt üyelerinin bulunduğu köy etrafında tutulacak pusuların kendini açığa çıkartmayacak suretle köye belli bir mesafede tutulması önemliydi. Aksi durumda köy haricinde nöbetçi bulunduran örgüt mensuplarının bu vasıta ile haber alıp yine firar etmesi kaçınılmazdı. Resne'nin Bankofçe karyesi üzerine icra edilen bir harekâta tam da bu şekilde cereyan etmişti. Köyde eşkıyanın bulunduğu haber alınmasıyla nizamiye ve jandarmadan mürekkep bir müfreze gece

³²⁰ BOA,Y.PRK.ASK, 262/35.

³²¹ BOA,TFR.I.AS, 4/391.

saat dörtte harekete geçmiş ve köy etrafında pusular tertip ederken nöbetçiler vasıtasıyla bu tertibattan haberdar olan örgüt üyeleri firar etmişti.³²² Diğer yandan ablukayı icra edecek müfrezelerin yeterli kuvvette olması muhasaranın tamamen gerçekleşmesi ve firar edilebilecek yönlerin kapatılması için önemliydi.

Müfettiş Hilmi Paşa'ya sunulan “*Usûl-i Takibât-ı Askerî*” başlıklı bir rapor tamda bu noktayı ihtiva ediyordu.³²³ Hilmi Paşa raporu, sadarete ve Nasır Paşa'ya “*Vilâyât-ı Selâse-i Şâhânede müstahdem isti'dad ve ehliyet-i âcizlerince müsellemler olan bir kaim-makam...*” ifadeleriyle göndermişse de esasen raporun sahibi Florina Kaymakamı Rafet Bey'di. Florina Kaymakamı Rafet Bey, 30 Haziran 1905 tarihinde Hilmi Paşa'ya şimdiye kadar eşkıya takibindeki tecrübelerden çıkarılan dersler ışığında birkaç başlıktan oluşan bir rapor sunmuştu.³²⁴ *Geşt ü güzâr eden ecânib, müsellemler görülen veya derdest olunanlar, jandarmanın tarz-ı istihdâmı, usûl-ı takibât-ı askerî* bu başlıklardan bazılarıydı. Silahlı görülenlerin niyetlerine bakılmaksızın daha ağır cezalar verilmesi, sınır dışından gelen yabancıların daha etkin kontrol ve gözetimde tutulması gibi esasen polis harekâtı çerçevesinde değerlendirilebilecek önerileri ihtiva eden başlıklara müfettiş tarafından “*tatbiki müşkil bir mütala'a...*” notu düşürülmüş “*Usûl-ı Takibât-ı Askerî*” başlıklı rapor ise yukarıda belirtildiği üzere kaymakamın ismi verilmeden sadaret ve Nasır Paşa ile paylaşılmıştı.

Tekrar ana çerçeve dahilince değerlendirilecek olursa; raporda eşkıya takibinin bir köyde örgüt mensuplarının olduğu haberi üzerine veya vuku'at ortaya çıktığında müfrezelerin sevkiyle iki minvalde gerçekleştiği belirtilmiş ikinci halde müfreze sevk edilene kadar örgüt üyelerinin alandan ayrılacağı hasebiyle hiçbir faydasının olmadığı ifade edilmiştir. İlk halde ise yine harekâtın icra edilmesi zarfında bazı problemler ortaya çıkıyordu. Özellikle çetelerin muhbirlerle karşı gösterdiği şiddet hareketlerinden dolayı muhbir elde etmenin zorluğu, köye gelen örgüt üyelerinin bulunduğu müddet zarfında haber verilmemesi için kimseyi harice çıkarmaması haber alma faaliyetlerini olumsuz olarak etkilemekteydi.

³²² BOA,TFR.I.MN, 73/7261.

³²³ BOA,TFR.I.A, 26/2566.

³²⁴ BOA,TFR.I.MN, 67/6615.

Bir köyde örgüt üyelerinin olduğu haber alınmasıyla bir bölgede ikamet eden müfreze kuvvetinin noksanlığından dolayı sevk edilecek müfrezeler farklı emniyet üslerinden çıkarıldığında ise ayrı kuvvetlerin harekât bölgesinde aynı zaman zarfında bulunması mümkün olmuyor dolayısıyla abluka edilecek karyenin bir kısmı sürekli açıkta kalıyordu. Bu doğrultuda bir örnek olay Pirlepe'den verilebilir. Pirlepe'nin bir köyünde çetecilerin olduğu haber alınmasıyla süvari kaimmakamlarından Şahin Bey kumandasında Preşevo redif taburundan yüz ve nizamiye süvarilerinden seksen neferden oluşan bir kuvvetin bölgeyi abluka altına almak üzere gönderilmesi planlanmıştı. Fakat redif taburuna bağlı kuvvetlerin iki saatlik gecikmesi harekât planını sekteye uğratmış dahası aynı kuvvetler gece pusu mahallerinde kendilerine verilen görevi yerine getirememişti.³²⁵

Bu çerçevede yine karye üzerine sevk edilen müfrezelerin jandarma, polis ve nizamiye efradından mürekkep olması hasebiyle mülkî ve askerî aktörler koordineli hareket etmeliydi. Kırçova'nın Bazoviç karyesinde eşkıyanın olduğu haber alınmasıyla kaymakamın cihet-i askeriyeden istediği miktar ve şartlarda nizamiye efradı alamamasından dolayı kuvvet noksanlığından karyenin etkin bir şekilde abluka edilememesiyle iki cihetin açık kalarak örgüt mensuplarının firar ettiği daha önce aktarılmıştı.³²⁶ Diğer bir örnek Kruşevo karyesinde görülmektedir. Karyedeki bir hanede eşkıyanın olduğu haber alınmasıyla Kruşevo müfrezesi komutanı Yüzbaşı Mehmed, aynı karye jandarma karakolu komutanı İbrahim Çavuş'un Demirhisar'dan takviye kuvvet isteğini "haberini doğru çıkmadığı takdirde" müfrezenin boşa yorulacağı gerekçesiyle reddetmiş nihayetinde iki saat süren çatışmada eşkıya firar etmişti.³²⁷

Bu çerçevede zikredilebilecek bir diğer unsur jandarma tensikat memurlarıdır. Florina'nın bir köyü abluka altında iken tensikata memur İtalyan Yüzbaşı Kastoldi aynı köyün öğretmenleriyle usule aykırı olarak abluka hattını geçip köye girmiş ve bu davranışı şikâyetle konu olmuştu.³²⁸ Daha önce de aktarıldığı üzere jandarma tensikat memurları hakkındaki bu gibi şikâyetlere olarak, memurların meskûn mahalde

³²⁵ BOA,Y.PRK.ASK, 194/66.

³²⁶ BOA,TFR.I.MN, 45/4469.

³²⁷ BOA,TFR.I.AS, 47/4653.

³²⁸ BOA,TFR.I.A, 24/2374.

gerçekleşen harekât sonrası tuttuğu tahkikat raporlarında gerçeği yansıtmamaları problem oluşturmuştu.³²⁹

Meskûn mahall harekâtının tecrit safhası olarak köye giriş çıkışların engellenmesinin ardından papaz, muhtar, ihtiyar heyeti azası gibi kişiler vasıtasıyla köydeki eşkıyanın teslim edilmesi ihtar ediliyordu. Doğal olarak bu teklif üzerine çoğunlukla ahali tarafından doğru cevap alınmıyordu. Bilakis ahalinin de zaman zaman eşkıya safında güvenlik kuvvetlerine karşı çatışması vâki' idi. Özellikle bina aramalarında eşkıyanın ateşle karşılık vermesi üzerine önce arama maksadıyla evlere giren jandarma ve polis kuvvetleri hedef oluyordu.

Örneğin; Pirlepe'nin Klepaç köyünde eşkıyanın bulunduğu haber alınmasıyla köy gece abluka altına alınmıştı. İhtiyar heyeti azalarından Strezof Mile'nin hanesinin jandarma kuvvetlerince aranması sırasında hane içinden ateş edilerek bir jandarma çavuşu yaralanmış bunun üzerine nizamiye efradı tarafından da karşılık verilerek müsademe başlamıştı. Haneye kapanan eşkıyanın teslim olmayı reddetmesi üzerine yaklaşık iki saat devam eden müsademe neticesinde eşkıyanın bulunduğu hane yakılmış eşkıyalar hane sahibiyle beraber ölmüştü. Jandarma tensikat komutanı De Giorgis, hane sahibinin jandarma kuvvetleri tarafından öldürüldüğünü ifade ederek şikâyetle bulunmuşsa da Pirlepe jandarma bölüğü komutanlığınca yapılan tahkikatta köy ihtiyar heyeti ve muhtarının zabıtlere köyde eşkıyanın bulunup bulunmadığı konusunda doğruyu söylemedikleri ve harekâttan önce gerekli ihtarların yapıldığı belirtilmişti.³³⁰

Bu çerçevede baskı oluşturan aktörler arasında sadece tensikat memurları değil aynı zamanda konsoloslar da bulunmaktaydı. Manastır valisi bir raporunda yine Pirlepe'nin bir köyünde arama yapıldığı sırada müfreze efradından bazı uygunsuz hareketlerde bulunulduğuna dair İngiliz konsolos McGregor'un kendisine “*şedîd bir lisan...*” ile iddialarda bulunduğunu aktarır.³³¹ Her ne kadar bu iddiaların çoğu

³²⁹ Jandarmanın ıslahatı çerçevesinde tensikat subayları ile beraber çalışan Hasan Cemil Çambel, bir müsademeye dair tahkikat raporunun Rus tensikat subayı tarafından kasten yanlış yazıldığını anılarında ifade etmektedir. Bkz. Hasan Cemil Çambel, **Makaleler,Hatıralar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 125.

³³⁰ BOA,TFR.I.AS., 35/3435.

³³¹ BOA,TFR.I.UM, 4/382.

eşkılar ile hareket eden ahali tarafından güvenlik kuvvetlerini zor durumda bırakmak için ifade ediliyorsa da bazı hallerde bu iddiaların doğruluk payı bulunmaktaydı. Özellikle başıbozukların karıştığı harekâtın bu türlü neticeler doğurması kaçınılmaz oluyordu.³³²

Yukarıdaki satırlarda aktarıldığı üzere hanede gizlenen eşkıyaların teslim çağrısını reddetmesi ve uzun süren müsademe neticesinde uygulanan bir usul hanenin yakılması veya top atışına tutulmasıdır.³³³ Bu çerçevede ayrıca mektep veya mabed gibi yapıların eşkıyayı barındırdığı takdirde hanelerden bir farkı olmayıp top atışı uygun bulunmuştu.³³⁴ Fakat hanelerin sıkışık, birbirine dayalı yahut ateşin çoğalmasına sebep veren samanlık gibi yerlerin bulunduğu harekât bölgelerinde top atışıyla köylerin tamamen yandığı da vâki' idi.³³⁵

Osmanlı zabitlerinin eşkıya takibinde edindiği tecrübelerle bir takım talimat ve görüşleri kaleme alarak özellikle müfettişlik ile paylaştığı belirtilmişti. Bu çerçevede ilgili konu dahilinde Erkân- Harp binbaşı İsmail Hakkı Bey'in müfettişliğe sunmuş olduğu bir talimname tasarısı zikredilebilir.³³⁶ Kasaba ve köylerde kârgir veya ahşap binalara sığınmış olan eşkıyanın elde edilmesi hakkında her ne kadar umumî bir kural olmadığını ifade eden binbaşı İsmail, edindiği tecrübelerle nazaran eklediği maddelerin faydalı olabileceğini düşünüyordu. Rapora göre; eşkıyanın bulunduğu binaya bir yönünden yaklaşmak mümkün ise oradan barut ile berhava edilir. Binanın bir tarafı diğer bir binaya yaslanmış diğer üç ciheti yaslanmamış ise yan binadan lağım vasıtasıyla berhava edilir yahut yakılır. İki ciheti yaslanmamış ise yine ilk maddeler tatbik olunur. Üç cephesi diğer bir binaya yaslanmış bir cephesi yaslanmamış ise üç cihetten yaklaşılması mümkün olan taraf seçilerek lağım vasıtasıyla berhava edilir. Yahut binanın zayıf tarafı yaylın ateşine tutulur. Rapordan anlaşıldığı kadarıyla edinilen tecrübelerle yukarı aktarılan hadiseler de dahildi ki top atışından ilgili maddeler tatbik olarak kaçınılması gereği ifade edilmişti. Top atışının ancak

³³² Ohri kazasına tabi Vehçan köyünde başıbozukların katıldığı harekât ve müfreze zabitanın tutumu hakkında Bkz. BOA,TFR.I.AS, 51/5012.

³³³ "Bonce müsademesinde eşkıyanın tahs ettiği hanenin tahribi için (...) cem'an otuz altı top endahat edildiği maruzdur..." BOA,TFR.I.MN, 79/7879.

³³⁴ BOA,TFR.I.AS, 34/3343.

³³⁵ BOA,Y.PRK.MK, 15/20.

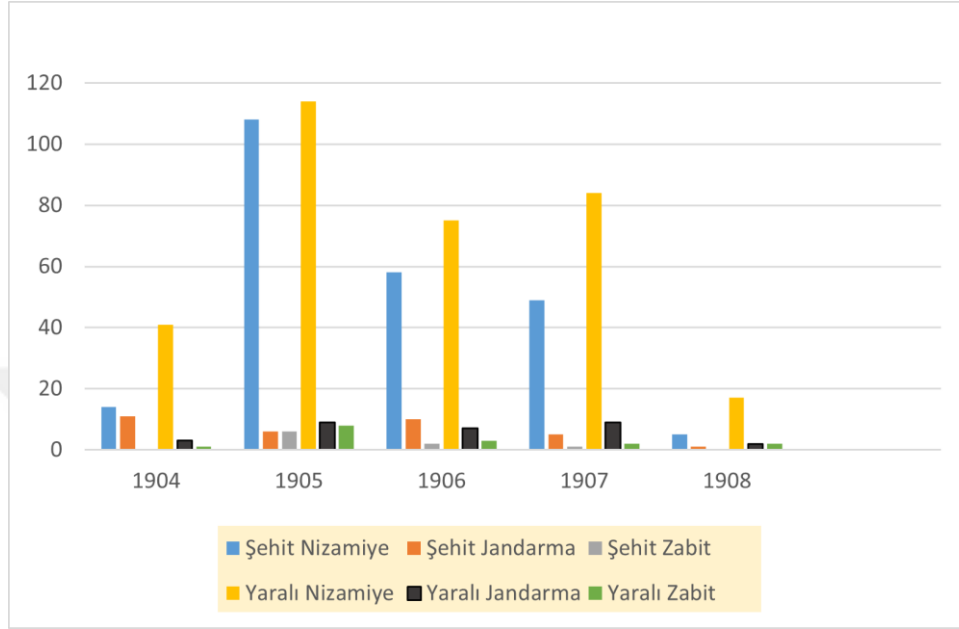
³³⁶ İlgili talimatname altına "şimdilik hıfz" notu yazılmıştır. BOA, TFR.I.AS, 45/4470.

hanenin sahipleri içerisinde olmadığında tatbik edilebileceği belirtilirken bunun da birçok mahzuru olduğu raporda ifade edilmişti.

Meskûn mahallerde müsademeyi zaman zaman eşkıyanın planladığı belirtilmişti. Bu çerçevede özellikle Emborya ve Mogile köylerindeki vak'alar zikredilebilir. Emborya karyesi Bulgar olup bölgeye yakın dağlardaki eşkıyaya iaşe sağladığı ve daha önce bir çiftliği yaktıkları Osmanlı güvenlik kuvvetleri tarafından bilinmekteydi. Bu çerçevede karye haricinde müfreze ikamesiyle eşkıya ile irtibatının kesilmesi amaçlanıyordu. Silah toplanması için köye giden heyete, köyün ihtiyar heyeti tarafından silah olmadığı cevabı verilmesinden de şüphelenilmişti. Ertesi gün jandarma zâbiti müfrezesiyle birlikte köye geldiğinde köy papazı tarafından aynı cevabı almışken bir haneden atılan bomba üzerine bir jandarma şehit edilmişti. Bunun üzerine başlayan müsademede muhtelif hanelerden açılan ateş neticesinde müfreze neferlerinden yaralananlar olmuş ayrıca atılan bombayı işaret fişegi olarak alan köy haricindeki eşkıyada devriye müfrezelerine ateşe başlamıştı.³³⁷

³³⁷ BOA,BEO, 2206/ 165437.

Grafik 3: 1904-1908 Yılları Arası Rumeli’de İcra edilen İç Güvenlik Harekâtında Güvenlik Kuvvetleri Zayiatı.³³⁸

Buna benzer bir olay Mogile köyünde de gerçekleşmişti.³³⁹ Erkân-ı Harbiyye Kolağası Enver Bey’in emri ile tarassut vazifesi icra etmek için Mogile köyünün üst ve alt taraflarına otuz kişilik pusular tertip edilmişti. Gece köye doğru gelen bir çete yukarı pusuya uğramak üzere iken pusu olduğu bir neferin öksürmesinden³⁴⁰ hissedilmiş her ne kadar geri dönmek isteseler de diğer pusuya düşerek çatışmışlardı. Çetenin kılavuzu ise köy içlerine doğru kaçmıştı. Bu sırada kilisenin çanı çalmış ve ahali müsademe iştirak etmişti. Ayrıca bölgede bulunan mısır tarlalarından ateş edilmeye başlanarak köyün muhtelif mevkilerden dumanlar yükselmiştir. Çatışma bir aralık dursa da gündüz devam etmiş mısır tarlasının yanmasıyla “*hâli gören müfreze zâbitleri bunu umumi bir kıyam...*” dahi zannetmişti. Neticede örgüt mensuplarının Pirlepe cihetine firar ettiği tahkikattan anlaşılmıştı. Esasen çan çalmasıyla ahalinin

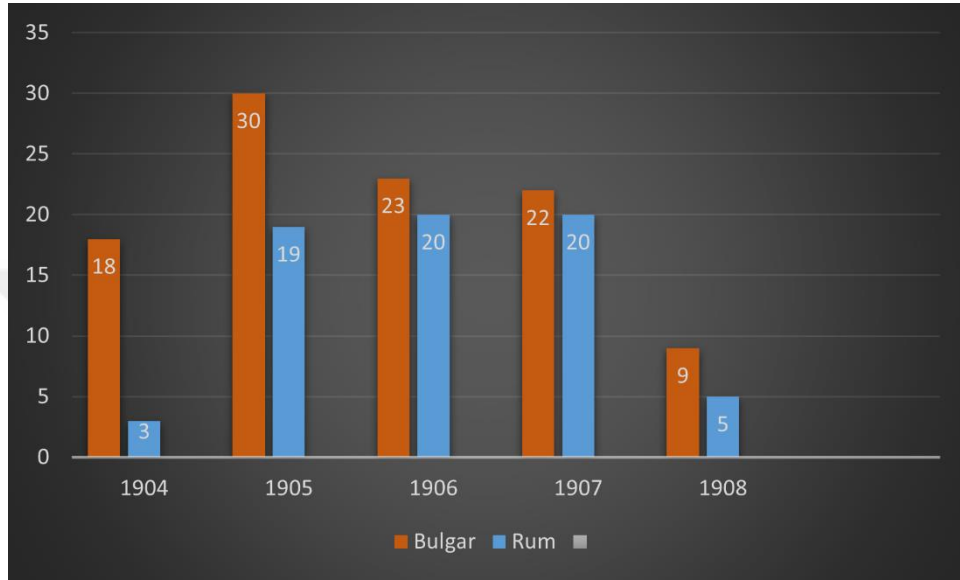
³³⁸ BOA,TFR.I.d, 167; TFR.I.d, 176.

³³⁹ BOA,TFR.I.MN, 72/7182.

³⁴⁰ Ömer Fevzi Bey ilgili talimnamesinin pusu tertibatı faslında efradın sessizliği konusunun altını çizer. Bkz. Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, s. 91.

müşademeye katılması bu gibi hallerin Bulgar çeteleri tarafından da düşünülerek tasarlandığını göstermekteydi.

Grafik 4: Osmanlı Güvenlik Kuvvetleri ile Bulgar ve Rum çeteleri Arasında Gerçekleşen Çatışmaların Yıllara Göre Dağılımı.³⁴¹

Rumeli Müfettişliği kayıtları baz alınarak oluşturulan yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere özellikle 1903 İinden İsyanı'nı bastırma harekâtı ile Bulgar komitasına güçlü bir darbe indirildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar komitanın toparlanmasıyla 1905 yılında çatışmalar artmışsa da ilerleyen yıllarda meşrutiyetinde ilanı ile düşüş gözükmemektedir. Diğer yandan ilgili fasılda aktarıldığı üzere İinden isyanının ardından bölgede daha aktif olmak isteyen Rum çeteleri ile de bu tarihten itibaren arttırdığı göze çarpmaktadır.

³⁴¹ BOA,TFR.I.d, 167; BOA, TFR.I.d, 176.

SONUÇ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, muhtelif sebeplerle ortaya çıkan ayaklanma ve eşkıyalık hareketleri ile uğraşmak durumunda kalmıştı. Millî bağımsızlık hareketleri baş göstermiş ve bu durum yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Özellikle 93 Harbi bu noktada bir kırılma noktası oluşturmuş bu tarihten itibaren Osmanlı Rumeli'si emperyal vizyonla Avrupa devletleri tarafından nüfuz sahası olarak kabul edilmekle beraber komita gibi devlet dışı aktörler tarafından da çatışma bölgesini teşkil etmiştir.

Rumeli'deki eşkıyalık faaliyetlerine yabancı olmayan Osmanlı bürokrasisi, XX. yüzyılın başında yine eşkıyalık olarak adlandırdığı fakat geleneksel yapıdan uzak modern ayrılıkçı örgütler ile mücadele etmek durumunda kalmıştı. Bu çerçevede; 1826 yılında kurulan düzenli ordu birlikleri geçmişte olduğu gibi zikredilen dönemde de vaktinin çoğunu eşkıya takibi ile harcamıştır. Çalışmanın başında bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkiler çerçevesinde egemenlik haklarını korumak ve doğrudan yönetim maksadıyla güvenlik kuvvetlerini yeniden düzenleme gayretine girmiştir. Bu cümleden olarak jandarma ve polis gibi aktörlerde teşkilatlanma ve eğitim çerçevesinde yapılan düzenlemeler “Makedonya Sorunu” ile beraber gelişmiştir. Her ne kadar jandarma tensikatı ile söz konusu kuvvetlerin profesyonelleşmesine dair adımlar atılmışsa da maliyet ve süre problemleri nedeniyle iç güvenlik misyonunu çoğunlukla nizamiye kuvvetleri yürütmek durumunda kalmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde gayrinizami harp ve gerilla savaşı konseptleri çerçevesinde değerlendirilen komita ve çetelerin günümüze yakın bir profil sergiledikleri görülmektedir. Özellikle Manastır Vilayeti dahilinde faaliyetleri değerlendirilen İç Makedonya Devrimci Örgütü'nün modern gayrinizami harp konseptinin temel maddeleri arasında sayılan dış destek, istihbarat ve halk desteği zaruretinin farkında oldukları ve teorik ve pratik çerçevede buna göre faaliyette bulundukları anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Manastır'da faaliyet gösteren komita ve çeteler özellikle Bulgaristan sınırına uzak bir bölgede bulunduklarından yerel örgütlenmelerini ziyadesiyle geliştirdikleri görülmüştür. Ayrıca dönemin Avrupa

ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer devrimci örgütler ile de iş birliği içinde oldukları bu vesileyle harekât konseptlerini geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan Bulgar komitasının liderlik kadrosundaki ayrılıklar ise örgütün aleyhine geliştiği görülmektedir.

Bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin yapılanması ve pratiklerini kavrayan Osmanlı güvenlik bürokrasisi, günümüz terminolojisinde Gayrinizami Kuvvetlere Karşı Harekât olarak adlandırılan eşkıya takibini sık sık nizamiye, jandarma ve polis neferlerinden mürekkep müfrezeler ile yürütmüştür. Eşkıya takibinde istihbaratın zaruri olduğunun farkında olan güvenlik kuvvetlerinin bu noktada daha çok Bulgar ve Rum gibi karşılıklı çatışan aktörlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan hafiye ve muhbirler istihdamında karşılaşılan problemlerden birinin maliyet olduğu görülmektedir. Maliyet sorunu halledilip istihbarat organizasyonu sürdürüldüğünde ise lider karosu dahil olmak üzere, komita ve çetelere etkili operasyonlar gerçekleştirmiştir. Yine belirtildiği üzere Osmanlı güvenlik aktörlerinin istihdam ettiği muhbirlerin çok farklı profillerde olduğu anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak özellikle komita üyeliğinden cezaevinde bulunan mahkumlardan etkili bir şekilde yararlanmaya gayret edildiği anlaşılmaktadır.

Gayrinizami unsurların desteklenmesine engel olmak amacıyla yerel halk ile irtibatının kesilmesi ve bu çerçevede alınan önleyici tedbirleri ihtiva eden polis harekâtını Osmanlı müfrezelerinin yer yer başarılı bir şekilde uyguladığı görülmektedir. Çete kuvvetlerini tamamen ortadan kaldıramayacağı düşüncesiyle bu çerçevede destek kanallarını kesmek üzere özellikle ahalinin kontrol ve gözetimine önem verildiği anlaşılmaktadır.

1902-1908 yılları arası Rumeli’de icra edilen gayrinizami kuvvetlere karşı harekâta Osmanlı zâbitlerinin önemli bir tecrübesi olmuştur. Bu çerçevede çalışmada aktarıldığı üzere doktrinel metinler kaleme alınmış ve talimname olarak verilmek üzere ilgili makamlara sunulmuştur. Fakat bunların bir kısmının işleme alınmadığı yahut Ömer Fevzi Bey’in ilgili talimnamesi örneğinde olduğu gibi ileriki bir tarihe kaldığı anlaşılmaktadır. Yine bu çerçevede her ne kadar Avrupa devletlerinin

pratiklerinin farkında olunsa da ilgili maddelerin tatbiki konulduğunda dış baskının artacağı endişesini sürekli taşınmıştır.

1903 sonrası iç güvenlik harekâtı konseptini, vilayetlerin muntika komutanlıklarına taksimi bu çerçevede hususî noktalara müfreze ikame edilerek bölgesel sorumluluk sahalarının teşkil edilmesi oluşturmuştur. Sorumluluk bölgesinde icra edilen devriye ve tarassut faaliyetlerinin yanında istihbarata dayalı olarak ovaların kontrolü amaçlandığı görülmektedir. Fakat bu anlayış ilgili dönemde kuvvetlerin dağınık bir görünüm arz etmesi veçhile eleştirilere maruz kaldığı gibi talep edilen her mevkilere de kuvvet noksanlığından görev gücü yerleştirilememiştir. Özellikle muntika komutanlıklarından istenen seyyar müfrezelerin arttırılması talebi ise çoğu zaman reddedilmiştir. Bu çerçevede yine başarısız olarak görülen operasyonlarda örnekleri aktarıldığı üzere güvenlik aktörleri arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği göze çarpmaktadır.

Bu çerçevede özet olarak günümüz ifadesiyle Gayrinizami Harp hususunda Osmanlı mülkî ve askerî mensuplarının hem kendi hemde dış dünyadaki tecrübeleri gözetmekle beraber belirli bir konsept geliştirdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Modern literatürde yaygın bir şekilde ifade edilen halk desteği, zihinlerin kazanılması, istihbarat, kontrol ve gözetim gibi temel maddeler ve metotların Osmanlı askeriyesinin bilgi darağacında olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu çerçevede tasavvur edilenin fiiliyata geçirilmesi noktasında bilginin yanında irade ve kuvvetin mevcut olması nazarından bakılacak olursa strateji ve taktik düzeyde ki bilgilerin uygulanması konusunda bir takım engellerle yüzleşmiştir. Stratejilerini hedef bölgeleri müdahaleye açık bir zemin hale getirmek üzere kurgulayan tehdit unsurlarına karşı harekâtta bu noktaya özellikle dikkat edilmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan dolayı dış müdahale kaygısının yanında mali yetersizliklerde önemli bir engel oluşturmuştur. Personel istihdamı ve İstihbarat aktörlerinin desteklenmesi hususunda bu durum olumsuz olarak etki etmiştir. Diğer yandan diplomatik kanallarla da engel olunamamasıyla beraber her geçen gün artan çete faaliyetlerinin Osmanlı subaylarını psikolojik olarak olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Güvelik güçlerinin yeniden düzenlenmesi ve eşkıya takibine daha muktedir bir organizasyon oluşturma hususunda ise Osmanlı Devleti'nin planlama yapabilecek süre zarfının dar olduğu ifade edilebilir.

Bu yetersizlikler içinde Osmanlı subaylarının başarılı operasyonlara imza attığı görülmektedir. Fakat belirtildiği üzere müsademe raporlarda yer alan bilgilerin oldukça kısıtlı olması diğer yandan bölgede görev yapan zabitlerinde kaleme aldıkları anılarında aynı tutumda bulunması yürütülen harekâta ilişkin taktik düzeyde bir analizi zorlaştırmıştır. Ek olarak edinilen tecrübelerin doktrinel olarak ifade edilememesi ya da engellenmesinin Osmanlı askeriyesinin kurumsal hafızasını oluşturmaya menfi yönde etki etmiş olabileceğini ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

I. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri

Rumeli Müfettişliği Defterleri

Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.1.ŞKT)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı (TFR.1.AS)

Rumeli Müfettişliği Konsolosluk, Sefâret ve Müfettişlikler Evrakı (TFR.1.KNS-TFR.1.SFR-TFR.1.TF)

Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (TFR.1.MKM)

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.1.MN)

Rumeli Müfettişliği Mütferrik Evrak (TFR.1.M-TFR.1.FTĞ)

Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı (TFR.1.A)

Rumeli Müfettişliği Umum Evrak (TFR.1.UM)

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)

Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.)

Sadaret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS)

Mütenevvî Maruzât Evrakı (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrakı (P.PRK.)

Bâb-1 Âli Evrak Odası Arşivi (BEO.)

Hariciye Nezareti Belgeleri (HR.)

Dahiliye Nezareti Belgeleri (DH.)

II. Araştırmalar ve İncelemeler.

- Aydın, Mithat: **İstanbul Konferansı**, TDV İslam Ansiklopedisi, 2. Basım, EK-1, İstanbul,2016, s. 671-672.
- Adanır, Fikret: **Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelişimi**, Çev. İhsan Catay,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım, 2001.
- Arda Mehmet Tezcanlar,
Kaan Kılıç: **Güvenlik Çalışmaları**, Stratejik Düşünce Ve Güvenlik, Ed. Güngör Şahin, M.Cem Oğultürk, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, Ekim 2020, İstanbul, s. 67-68
- Ağır, Bülent Sarper: **Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değışen Güvenlik Anlayışı**", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, c. 11, sayı. 22, Ekim, 2015, s. 97-131.
- Arnaud-Dominique Houte: **“Üçüncü Cumhuriyet Döneminde Jandarmalık (1870-1914)”**, Noémi Lévy, Nadir Özbek (ed.), Jandarma ve Polis, Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 172.;
- Alyot, Halim: **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, No:1, EGM Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008.

- Aydın, Salim: **Selânik- Manastır Demiryolu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- Aydın, Mahir: **“Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”**, Osmanlı Araştırmaları, IX, İstanbul 1989.
- Beydili, Kemal: **II.Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes’elesine Dair**, Osmanlı Araştırmaları IX, İstanbul 1989.
- Bayo, Alberto: **Gerilla Savaşı Nedir?** ,Evren Yayınları, Çev. Mehmet Atilla, Mayıs 1977, İstanbul .
- Black, Jeremy: **Savaş Ve Teknoloji**, Çev. Cengiz Yücel, Doruk Yayınları, Nisan 2019.
- Cevad, Ali: **Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih Ve Coğrafya Lügatı**, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1313.
- Callwell, C.E: **Small Wars: Their Principles And Practices**, Third Edition, War Office, 1906.
- David A. BALDWIN: **“Güvenlik Kavramı”**, (Çev., Çiğdem ŞAHİN), Avrasya Dosyası, C. 9, S. 2, 2003, s. 5-23

Dikici, Ali:

“Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, Karadeniz Araştırmaları, C.6, Sayı: 24, Kış 2010, s. 75-108.

Dünya Savaş Tarihi:

Haz. Christon I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig, Timothy H. E. Travers, Çev. Cem Demirkıran, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Şubat 2021.

Demir, Cenker Korhan:

Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, 2020.

Ayaklanmalardan Terörizmle Mücadeleye Öğrenen Askerî Örgütler, Savunma Bilimleri Dergisi (The Journal of Defense Sciences), Kasım 2016, Cilt 15, Sayı 2, s. 107-136.

Emeklier, Bilgehan:

Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, c. 7, sayı. 13, Mayıs, 2011, s. 104-113.

Ergut, Ferdan:

Modern devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Erensu, Mükerrerem:

Gayri Nizami Harb, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1968.

Ertürk, Suzan: **Balkanlarda Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme, Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2018.

Field Manual 90-8: **Counterguerilla Operations**, Washington D.C., HQDA, 1986.

Field Manual 31-21: **Guerilla Warfare And Special Forces Operations**, Washington D.C, HDQA, 1961.

Çadırcı, Musa: **Tanzimat Dönemi’nde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Çelik, Hüseyin: **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Çe-Tung, Mao: **Askeri Yazılar**, Sol Yayınları, İstanbul 1971.

Güllü, Ramazan Erhan: **Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), s. 350-361.

Gann, Lewis H: **Gerilla Savaşı: Kısa Tarih**, Çev. Emre Dilli, Arena Yayıncılık, İstanbul,1992.

- Gounaris, Basil C.: **From Peasants into Urbanites, from Village into Nation: Ottoman Monastir in the Early Twentieth Century**, European History Quarterly, Vol. 31 No. 1, s. 44-60.
- Greene, T.N.: **Gerilla Ve Gerillaya Karşı Savaş**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.
- Güneş, Ali: **Gayrinizami Harp: Balkan Harbi’nde komita, çete, jandarma ve milisler (1912-1913)**, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.
- Güneş, Ali: **Balkan Harbi’nde Osmanlı Gayrinizami Harp Tecrübesi**, T.C Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Galula, David: **Ayaklanmaları Bastırma Hareketleri Teori ve Tatbikatı**, Çev. Hasan Lembet, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.
- Gör, Emre: **Abdülhamid Döneminde İstihbarat (Mutlakiyetten Meşruriteye İmparatorluğun Haber Alma Faaliyetleri 1876-1909)**, Kitap Yayınevi, Nisan, 2019.
- Gingeras, Ryan: **The Internal Macedonian Revolutionary Organization: “Oriental” Terrorism, Counterinsurgency, and the End of the Ottoman Empire**, **Oxford Handbooks Online (February 2014)**
- Gümüş, Musa: **1848 İhtilâlleri Sonrasında Osmanlı Devleti’ne Sığınan Leh Ve Macar Mültecileri’nin Osmanlı**

Moderleşmesine Etkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Guide To The Analysis Of Insurgency:

United States Central
Intelligence Agency,
2012.

Hacısalıhoğlu, Mehmet:

Jön Türkler ve Makedonya sorunu (1890-1918), Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.

H.N Brailsford:

Macedonia: Its Races And Their Future, Methuen & Co., London, 1906.

Hughes, Brian:

“Bu İssiz Adanın Bütün Halkı Silahlı Küçük Bir Çete Tarafından Terörize Edilmektedir”: İrlanda Devrimi Sırasında Gerillalar Ve Siviller, Antik Dönemden Günümüze Gayrinizami Harp, Brian Hughes, Fergus Robson (Ed.), 131-147.

Hart, B. D. Liddell:

Strateji (Dolaylı Tutum), Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013.

Heuser, Beatrice:

The Evolution Of Strategy (Thinking War From Antiquity To The Present), Cambridge Universty Press, 2010.

Jean-Noel Luc: **Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi**, Noémi Lévy, Nadir Özbek (ed.), Jandarma ve Polis, Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 27-29.

Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi 18 ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, 3. Basım, İstanbul, Nisan 2013.

James Joes, Antony: **Resisting Rebellion: The History And Politics Of Counterinsurgency**, The Universty Press Of Kentucky, 2004.

Ivan Arreguín-Toft: **"How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict"**, International Security, C. 26(1), 2001, s. 93-128.

Ketsemanian, Varak: **Straddling Two Empires: Cross-Revolutionary Fertilization and the Armenian Revolutionary Federation's Military Academy in 1906–07**, Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association, Vol. 4, No. 2 (November 2017), s. 339-363.

Küçükşahin, Ahmet: **"Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?"**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, c. 2, sayı. 4, Eylül 2006, s. 9-17.

Kırmızı, Abdülhamid: **Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)**, Klasik Yayınları, 2.basım, İstanbul, Mart 2018.

Kırmızı, Abdülhamid: **Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı : Rumeli Islahatı 1902-1908**, Türk Tarihinde Balkanlar, Cilt: 2, Haziran, 2013, s. 1004-15005.

Kutluer, İlhan: **Fesad**, TDV İslam Ansiklopedisi, 12. Cilt, İstanbul, 1995.

Kilcullen, David J.: **Counterinsurgency**, Oxford Universty Press, 2010.

Körpe, Özgür: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayaklanmalar (1800-1938)**, Paraf Yayınları, İstanbul, Kasım 2013,

Lange-Akhund, Nadine: **Macedonian Questions 193-1908 From Western Sources**, Columbia University Press, New York, 1998.

Levy-Aksu, Noemi: **Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Mahmud Celaleddin Paşa: **Mirat-ı Hakikat**, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983.

Maria Jesus Horta SANZ: **“Napolyon Döneminde Fransa'ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nda Gayrı Nizami Kuvvetler (1808-1814)**, Tarih Dergisi, Sayı 59 (2014/1), İstanbul 2014, s. 113-135.

Marksizm’de Gerilla Savaşı:(Der.) William J. Pomeroy, (Çev.) Mümtaz Yavuz, Evren Yayınları, İstanbul, 1978.

Ney, Virgil:

Gerilla Harbi Ve Propaganda: Gerilla Harbi, Prensipleri Ve Tatbikatı Hakkında Notlar, Haz. Mehmet Mert Çam, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul,2019.

Naci Çakın, Nafiz Orhon:

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (1793-1908), c. 3, kısım 5, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978.

Osmanlı Avrupası’nda Bölücülük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları, Mümin İsoy, Ergün Hasanoğlu (Der.), Selenge Yayınları, İstanbul, Aralık 2021.

O’Neill, Bard:

İnsurgency & Terrorism (From Revolution To Apocalypse), Washington D.C., Potomac Books, 2. Edition.

Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey:

Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini, Haz. Ali Güneş, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.

Öztañ, Ramazan Hakkı:

Tools Of Revolution : Global Military Surplus, Arms Dealers And Smugglers İn The Late Ottoman Balkans 1878–1908, Past

& Present, Volume 237, Issue 1, November 2017, s. 167–195.

Özbay, Mustafa:

Geleneksel Güvenlik Konuları, Stratejik Düşünce Ve Güvenlik, s. 147-158

Özbek, Nadir:

“Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Jandarma (1876-1908)”, Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47-78.

Özbek, Nadir:

"İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar: Rumeli’de Vergi Tahsilatı ve Jandarma." **Toplumsal Tarih**, No: 183,2009, s. 46-50.

Özbek, Nadir:

Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909, **Türklük Araştırmaları Dergisi**,16, 2004, s. 60-95.

Özcan, Ahmet:

"Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", A.Ü. DTCTF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 2013, s. 175-192.

Özdemir, Hakan:

Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu: Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

Özkaya, Yücel:

Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808), Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1983.

Özyanar, Mustafa:

Gayri Nizami Harb Harekâtı, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1971.

Redhouse's Turkish Dictionary: In Two Parts, English And Turkish, And Turkish And English, London, Quaritch, 1880.

Rumeli Vilayat-ı Selasede Jandarma Teşkilatı, (1904'den 1908 senesine kadar tensikatın suret-i cereyanına ve tensik olmuş jandarmanın hal-i hazırına dair General Ferik Robilan Paşanın nezareti altında Kaïmmakam Lamoş Bey tarafından yazılan rapor), Çev. Talat, Dersaadet Jandarma Matbaası, 1338.

Resneli Niyazi:

Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı, Haz. İsmail H. Uzunçarşılı, Örgün Yayınevi, 1. Baskı, 2003, İstanbul

Rossos, Andrew:

Macedonia And The Macedonians, Hoover Institution Press, California, 2008

Robson, Fergus:

İsyancı Kimliği, Yıkıcı Söylemler Ve Askeri Katliam: Vendée, İtalya ve Mısır'da Ayaklananlara Karşı Savaş Yolundaki Fransız Ordusu, **Antik Dönemden Günümüze**

Gayrinizami Harp, Brian Hughes and Fergus Robson (Ed.) Çev. Ali Güneş, Kronik Yayınları, Nisan 2021, İstanbul, s. 189-216.

Saatçi, Meltem Begüm:

Makedonya Sorunu 1903-1913, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Sönmez, Ali:

“Jandarma Teşkilatı’nın Kuruluş Sürecinde Baker Paşa’nın Rolü”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl: 2007, Sayı: 11, s. 163-173.

Süleyman, Tekir:

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma (Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele 1903-1908), Timaş Yayınları, İstanbul, 2020.

Sönmez, Ali:

Polis Meclisi’nin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850), Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 37, s. 260-275.

Salname-i Vilayet-i Manastır:

Manastır Vilayet Matbaası, 1305(1888).

Safi, Polat:

Üç Tarz-ı Çete, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, İstanbul, 2012, s. 85-105.

Saygılı, Hasip:

Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Yunan Komitecileri Ve Osmanlı Devleti, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 21, s. 147-177.

Saygılı, Hasip:

**Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği
Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik
Misyonlarıyla Bulgar Komitacılarının
İlişkileri**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal
Bilimler Dergisi, Ekim 2014, 1(2), s. 197-226.

S. Brown, Keith:

**Loyal Unto Death: Trust And Terror İn
Revolutionary Macedonia**, Indiana University
Press, 2013.

Saydam, Abdullah:

Ömer Lutfi Paşa, TDV İslâm Ansiklopedisi,
34. Cilt, İstanbul 2007, s. 74-76.

Şemsettin Sami:

Kamus-ı Fransevî, Mihran Matbaası,
Dersaadet, 1883.

Ş. Sami:

Kamus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet,
1318.

Şenışık, Pınar:

**Osmanlı Makedonyasında Şiddet ve Nisan
1903 Olayları**, Türkiyat Mecmuası, Cilt 27/1,
2017, s. 295-303.

Tilly, Charles:

**Zor, Sermaye Ve Avrupa Devletlerinin
Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge
Kitabevi, 1. Baskı, Ağustos 2001.

Tokay, Gül:

Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908), Afa Yayınları, İstanbul, 1995.

Tilly, Charles:

Avrupa'da Devrimler (1492-1992), Çev. Özden Arıkan, Yeni Binyıl Yayınevi.

Uyar, Mesut &

Erickson, Edward J.:

Osmanlı Askeri Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2017.

Varoğlu Kadir A:

Uyar, Mesut.

"The Impact Of Asymmetric Warfare On The Military Profession And Structure: Lessons learned From The Ottoman Military", Caforio, G., Kümmel, G. and Purkayastha, B. (Ed.), Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, Vol. 7), Emerald Group Publishing Limited, 2008, s. 51-60.

Yarcı, Güler:

II. Abdülhamid'in Rumeli Islahatı'ndan Bir Kesit: General Degiorgis'in Vilâyât-ı Selâse Jandarma Kumandanlığı, Miras Ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit , Ankara, 2018, s. 617-627.

Yağar, Hasan:

Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci,
Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 13, s. 629-
652.

Yağar, Hasan:

Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında
Yapı ve Görev (1845-1923), Atatürk
Üniversitesi, Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü,
Doktora Tezi, 1988.

Yılmaz, İlkay:

II.Abdülhamid Dönemi Güvenlik
Politikaları, Mürur Tezkereleri ve Otel
Kayıtları : Serseri, Anarşist ve Fesadın
Peşinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,
Ekim 2014.

Osmanlı Askeri Tarihi 1792-1918:

(Ed).Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları,
İstanbul, 1.Baskı, Temmuz 2017.

Yıldırım, Bülent:

Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin
Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri 1890-
1918, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,
2014.

Yıldız, Gültekin:

Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat
(1864-1914), Yeditepe Yayınevi, Ekim, 2019.

Yıldız, Gültekin:

Neferin Adı Yok: Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839), Kitabevi, İstanbul, 2009.

Zambernardi, Lorenzo:

Counterinsurgency's Impossible Trilemma,
The Washington Quarterly, July 2010, s. 21–34.

III. Hatıralar

Ahmed Cevdet Paşa:

Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'ruzat), Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, 3. Baskı, İstanbul, Şubat 2017.

Balkan,Fuat:

İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları,
Haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul,1998.

Bekir Fikri:

Balkanlar'da Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri, Belge Yayınları, İstanbul, 1985

Çambel, Hasan Cemil.

Makaleler,Hatıralar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Enver Paşa'nın Anıları:

Haz. Halil Erdoğan Cengiz, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

Erkin, Behiç: **Hatırat 1876-1958**, Haz. Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Kutü'l- Amare Kahramanı : Haz. Erhan Çiftçi, Timaş Yayınları, 3. Baskı, **Halil Kut Paşa'nın Hatıraları** İstanbul, 2018.

Okar, Mehmet Ali: **Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı (1902-1912)**, Haz. Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 2018.

Uzer, Tahsin: **Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Reşit Rey, Ahmed: **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)**, Haz. Nur Özmel Akın, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014